

График семинаров по повышению квалификации на 2023 год
ТОО «Центр исследований, анализа и оценки эффективности»
(коммерческое направление)

№	Направления, темы семинаров*	Кол-во академ. часов	Продолж. дней	Период проведения
Курсы переподготовки на государственного аудитора В соответствии с Правилами сертификации лиц, претендующих на присвоение квалификации государственного аудитора				
Коммерческий курс				
Коммерческий курс	Ведение бухгалтерского учета и составление финансовой отчетности в государственных учреждениях в соответствии с МСФООС	50	5	10 - 16 мая (экзамен 18 мая) Онлайн
	Ведение бухгалтерского учета и составление финансовой отчетности в соответствии с МСФО	50	5	19 - 25 мая (экзамен 29 мая) Онлайн
	Аудит финансовой отчетности	40	4	30 мая - 2 июня (экзамен 5 июня) Онлайн
	Аудит эффективности	60	6	6 - 13 июня (экзамен 15 июня)
	Аудит соответствия	60	6	6 - 13 июня (экзамен 15 июня)
Семинары повышения квалификации				
1	Анализ социально-экономического эффекта государственных расходов и оценка воздействия мер государственной поддержки, предварительная оценка проекта республиканского бюджета: опыт РК и зарубежных стран	24	3	26 - 28 июня
Аудит				
2	Аудит консолидированной финансовой отчетности	16	2	17 апр.- 18 апр.
3	Анализ финансовой отчетности (НЦМТИС)	16	2	15-16 мая
4	Аудит эффективности для СВА ЦГО, МИО	60	8	29 май - 7 июнь
5	Принципы работы внутренних аудиторов (НЦМТИС)	20	2	12-13 июня
6	Аудит специального назначения	16	2	12 июнь - 13 июнь
7	Аудит эффективности деятельности субъектов квазигосударственного сектора	8	1	28 апреля
Бухгалтерский учёт				
8	Ведение бухгалтерского учета и составление финансовой отчетности в государственных учреждениях в соответствии с МСФООС	30	4	6 июнь- 9 июнь
9	Ведение бухгалтерского учета и составление финансовой отчетности в соответствии с МСФО	30	4	25 апр.- 28 апр. 20 июнь- 23 июнь
Право. Налоги				
10	Налоговое администрирование	8	1	22 май
11	Гражданское право	8	1	22 май
12	Практическое формирование Плана развития и Отчета по его исполнению (НЦМТИС)	16	2	17-18 апреля
13	План развития и координация отчетности по его исполнению (НЦМТИС)	8	1	11 апреля
*Возможны корпоративные семинары по темам, согласованным с Заказчиком ** Даты по согласованию Учитывая эпидемиологическую ситуацию, семинары проводятся в онлайн или офлайн формате По всем вопросам обращаться по следующим телефонам: (7172) 74-22-23, 74-27-22, 74-20-58, факс 74-25-58; e-mail: seminar@cifn.kz; сайт: www.cifn.kz По вопросам заключения договора на обучение: тел. (7172) 74-27-23				

• ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ • НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ • SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ
STATE AUDIT

ҚАНТАР
ЯНВАРЬ
JANUARY | 2023 | НАУРЫЗ
MART
MARCH

№ 1 (58)
ISSN (print) 2072-9847
ISSN-L 2072-9847
ISSN (online) 2958-986X

№ 1 (58)

МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ STATE AUDIT

«Мемлекеттік аудит – Государственный аудит» журналына ұсынылатын қолжазбаны рәсімдеу жөніндегі авторға арналған нұсқаулық

Журнал Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуы, макроэкономикалық, бюджеттік және қаржылық саясат мәселелері бойынша ғылыми мақалаларды, ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерін, мемлекеттік аудит органдары қызметкерлерінің, докторанттардың, магистранттар мен жоғары оқу орындарының зерттеушілерінің, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Ұлттық ресурстарын басқару тиімділігінің проблемаларына қызығушылық танытатын өзге де адамдардың басқа да ғылыми талдамалық материалдарын жариялау үшін ашық.

Жариялауға журналдың тақырыптық бағытына сәйкес келетін түпнұсқа, бұрын жарияланбаған мақалалар қабылданады. Барлық мақалалар плагиатқа тексеруден «**StrikePlagiarism**» лицензиялық жүйесінде және қос соқыр шолудан өтеді. Жарияланған мақаланы басқа ғылыми журналдарда орналастыру фактісі анықталған жағдайда, мақаларетракциярәсімінежаатады.

Автор https://gov-audit.kz / сайтында тіркелуі керек (сайтта сіз мақаланы беру жөніндегі нұсқаулықпен таныса аласыз). Мақаланы жариялауға жіберетін тіркелген тұлға мақаланың негізгі авторы болып табылады. Бірнеше автор (бірлескен авторлар) болған жағдайда негізгі авторды тіркеу кезінде көрсету қажет.

Мақаланы жариялау келесі рәсімдеу шараларын талап етеді:
-қолжазбаны электронды форматта беруге міндетті (doc, docx, rtf форматтарында); -файл атауында автордың тегін (тең) авторлар болған жағдайда – бірінші автордың тегін) көрсетуге міндетті; -параметрді ұстану керек: қаріп – Times New Roman, қаріп кегі – 14, туралау – мәтіннің ені бойынша, аралық – бір, абзац – 1,25 см, жиектері: жоғарғы және төменгі – 2 см, сол жақ – 3 см, оң жақ – 1 см; -кестелерді, диаграммаларды, суреттерді форматтауға мүмкіндік беретін форматта ұсыну (журналдың дизайны бойынша түстерді аудару және редакциялау үшін қажет), мысалы: 1-сурет. Атауы. 1-кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттер саны ұсынылған мақаланың барлық көлемінің 20% - нан аспауы тиіс;
Мақаланың құрылымдық элементтеріне қойылатын талаптар:
-ГТАМР (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы) – мақала тілінде; -авторлардың тегі, аты, әкесінің аты (аты-жөнінің алдынан жазылады; «*» белгісімен хат-хабар үшін бас автор белгіленеді) - мақала тілінде; -электрондық пошта мекенжайлары; -жұмыс (оқу) орны, қаласы, елі (мақала тілінде); -мақала атауы (ортасында бас әріптермен, қою қаріппен) -мақала тілінде; -аннотация (Мақала тілінде) 150 сөзден кем емес және 300 сөзден артық емес; -нүктелі үтір арқылы кілт сөздер/сөз тіркестері (5 не 7 сөз); -мақала мәтіні кіріспеден (өзектілігі, ғылыми маңыздылығы, Зерттеу мақсаты), негізгі бөлімнен (зерттеу әдіснамасы, ғылыми әдебиетке шолу, әдістер, нәтижелер, пікірталас) және қорытындыдан тұрады; -пайдаланылған дереккөздер тізімі мақала жазылған тілде және жалпы қабылданған ағылшын транслитерациясында (орысшадан латынға http://translit.ru немесе https://transliteration.pro/bsi, қазақшадан латынға https://qazlat.kz веб-сайттарында) ұсынылуы керек. Автоматты бет сілтемелерін пайдалануға рұқсат етілмейді. Әдебиеттер тізімі кемінде 10 дереккөзді қамтуы керек, оның ішінде 5-7 дереккөз соңғы 3-5 жылдағы, оның ішінде Scopus және Web of Science деректер қорынан; -мақаланың соңында аннотация мен түйінді сөздердің басқа 2 тілге аудармасы.
Мақаланың көлемі (ГТАМР, атауын, авторлар туралы мәліметтерді, аннотациялар, түйінді сөздер және пайдаланылған дереккөздер тізімін есепке алмағанда) 7 беттен кем болмауы және 15 беттен аспауы тиіс.
Кері байланыс: Мекенжайы: 010000, Астана қ., Мәңгілік Ел даңғылы, 8-ғимарат, «Министрліктер үйі» Телефон: +7 (7172)74-21-96 Сайты: https://gov-audit.kz/ Электрондық поштасы: journal@gov-audit.kz

Руководство для автора по оформлению рукописи, представляемых в журнал

«Мемлекеттік аудит – Государственный аудит»
Журнал открыт для публикации научных статей, результатов научно-исследовательских работ по вопросам социально-экономического развития Казахстана, макроэкономической, бюджетной и финансовой политики, других научных аналитических материалов работников органов государственного аудита, докторантов, магистрантов и исследователей высших учебных заведений, а также иных лиц, интересующихся проблемами эффективности управления национальными ресурсами Республики Казахстан. К публикации принимаются оригинальные, ранее неопубликованные статьи, соответствующие тематической направленности журнала. Все статьи проходят проверку на плагиат в лицензионной системе «StrikePlagiarism» и двойное слепое рецензирование. В случае выявления факта размещения опубликованной статьи в других научных журналах, статья подвергается процедуре ретракции. Автору необходимо зарегистрироваться на сайте https://gov-audit.kz/ (на сайте вы можете ознакомиться с инструкцией по подаче статьи). Зарегистрированное лицо, которое отправляет статью для публикации будет приниматься основным автором (автор для корреспонденции) статьи. В случае нескольких авторов (соавторов) при регистрации указывать основного автора.
Оформление статьи для публикации требует следующих мер:
·предоставить рукопись в электронном формате (в форматах doc, docx, rtf); ·указывать в названии файла фамилию автора (при наличии соавторов – фамилия основного автора); ·придерживаться параметров: шрифт – Times New Roman, кегль шрифта – 14, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзац – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см; ·представить таблицы, диаграммы, рисунки в формате, допускающем форматирование (необходимо для осуществления перевода и редактирования цвета по дизайну журнала), например: Рисунок 1. Название. Таблица 1. Название. Количество таблиц, диаграмм, рисунков не должно превышать 20% от всего объема представленной статьи;
Требования к структурным элементам статьи:
·МРНТИ (межгосударственный рубрикатор научно-технической информации) – на языке статьи; ·фамилия, имя, отчество авторов (инициалы после фамилии; знаком «*» отмечается основной автор для корреспонденции) - на языке статьи; ·адрес электронной почты; ·место работы (учебы), город, страна (на языке статьи); ·название статьи (по центру заглавными буквами, шрифт жирный) – на языке статьи; ·аннотация (на языке статьи) не менее 150 и не более 300 слов; ·ключевые слова/словосочетания через точку с запятой (5 или 7 слов); ·текст статьи включает: введение (актуальность, научная значимость, цель исследования), основную часть (методология исследования, обзор научной литературы, методы, результаты, дискуссия) и заключение; ·список использованных источников должен быть представлен на языке, на котором написана статья и в общепринятой английской транслитерации (на сайтах http://translit.ru либо https://transliteration.pro/bsi с русского на латиницу, https://qazlat.kz с казахского на латиницу). Использование автоматических постраничных ссылок не допускается. Список литературы должен содержать не менее 10 источников, из них 5-7 источников за последние 3-5 лет, в том числе из базы данных Scopus и Web of Science; ·перевод аннотации и ключевых слов на 2-х других языках в конце статьи.
Объем статьи (без учета МРНТИ, названия, сведений об авторах, аннотации, ключевых слов и списка использованных источников) должен составлять не менее 7 страниц и не превышать 15 страниц.
Обратная связь: Адрес: 010000, г. Астана, пр. Мәңгілік Ел, здание 8 «Дом министерств» Телефон: +7 (7172)74-21-96 Сайт: https://gov-audit.kz/ Электронная почта: journal@gov-audit.kz

A guide for the author on the design of the manuscript submitted to the journal
«Memlekettik audit - Gosudarstvennyi audit»
The journal is open for publication of scientific articles, results of research works on issues of socio-economic development of Kazakhstan, macroeconomic, budgetary and financial policy, other scientific analytical materials of employees of state audit bodies, doctoral students, undergraduates and researchers of higher educational institutions, as well as other persons interested in the problems of effective management of national resources of the Republic of Kazakhstan. Original, previously unpublished articles corresponding to the thematic focus of the journal are accepted for publication. All articles are checked for plagiarism in the license system «StrikePlagiarism» and double-blind peer review. In case of detection of the fact of placement of the published article in other scientific journals, the article is subjected to the retraction procedure. The author needs to register on the website https://gov-audit.kz / (on the website you can read the instructions for submitting the article). The registered person who submits the article for publication will be accepted by the main author (the author for correspondence) of the article. In the case of several authors (co-authors), indicate the main author when registering.
The design of the article for publication requires the following measures:
·submit the manuscript in electronic format (in doc, docx, rtf formats); ·indicate the author's surname in the file name (if there are co-authors - the surname of the main author); ·follow the parameters: font – Times New Roman, font size – 14, alignment – text width, spacing – single, paragraph – 1.25 cm, margins: upper and lower – 2 cm, left – 3 cm, right – 1 cm; ·present tables, diagrams, figures in a format that allows formatting (necessary for the translation and editing of colors according to the design of the magazine), for example: Figure 1. Title. Table 1. Name. The number of tables, diagrams, figures should not exceed 20% of the total volume of the submitted article;
Requirements for the structural elements of the article:
- IRSTI (interstate rubricator of scientific and technical information) – in the language of the article; ·surname, first name, patronymic of the authors (initials after the surname; the «*» sign marks the main author for correspondence) - in the language of the article; ·email address; ·place of work (study), city, country (in the language of the article); ·the title of the article (centered in capital letters, bold font) – in the language of the article; ·abstract (in the language of the article) not less than 150 and not more than 300 words; ·keywords/phrases separated by semicolons (5 or 7 words); ·the text of the article includes: introduction (relevance, scientific significance, purpose of the study), the main part (research methodology, review of scientific literature, methods, results, discussion) and conclusion; ·the list of sources used should be presented in the language in which the article is written and in the generally accepted English transliteration (on the websites http://translit.ru either https://transliteration.pro/bsi from Russian to Latin, https://qazlat.kz from Kazakh to Latin). The use of automatic paginated links is not allowed. The list of references should contain at least 10 sources, including 5-7 sources from the last 3-5 years, including from the Scopus database and Web of Science; ·translation of the abstract and keywords in 2 other languages at the end of the article.
The volume of the article (excluding the IRSTI, title, information about the authors, annotation, keywords and list of sources used) should be at least 7 pages and not exceed 15 pages.
Feedback: Address: 010000, Astana, Mangilik El Ave., building 8, «House of Ministries» Phone: +7 (7172)74-21-96 Website: https://gov-audit.kz/ Email address: journal@gov-audit.kz

Журналдың құрылтайшысы туралы ақпарат
Мемлекет жүз пайыз қатысатын «Зерттеулер, талдау және тиімділікті бағалау орталығы» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі (бұдан әрі - Серіктестік) Әділет органдарында тіркелді және Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес құрылды. Қазақстан Республикасының Үкіметі атынан Серіктестіктің құрылтайшысы Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік мүлік және жекешелендіру комитеті болып табылады. Серіктестікке жалғыз қатысушы Қазақстан Республикасының Жоғары аудиторлық палатасы (бұдан әрі — Жалғыз қатысушы) болып табылады, ол серіктестікке қатысудың 100% үлесін иелену және пайдалану құқығын жүзеге асырады және заңнамаға сәйкес қатысушылардың жалпы жиналысының құзыретіне жатқызылған мәселелер бойынша жалғыз қатысушы ретінде мемлекеттің мүдделерін білдіреді.
Серіктестік қызметі
Серіктестік мемлекеттік органдарды бағалаудың мемлекеттік жүйесін институционалдық нығайту, мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылауды дамыту мен жетілдіруге ықпал ету, мемлекеттік аудиттің кәсіби білікті кадрларын қалыптастыру, сондай-ақ табыс табу үшін жағдай жасау мақсатында құрылған.
Қызмет түрлері:
-ұйымдастырушылық, сараптамалық-талдамалық, әдіснамалық сүйемелдеу және орталық мемлекеттік және облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың жергілікті атқарушы органдары қызметінің тиімділігін бағалауға қатысу; -бизнесті жүргізу жеңілдігі бойынша өңірлер мен қалаларға ұйымдастырушылық, әдіснамалық жағынан сүйемелдеу және рейтингін қалыптастыру; -мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау, экономика, қаржы, мемлекеттік басқару саласында ғылыми талдау және өзге де зерттеулер жүргізу, консультация (консалтингтік қызметтер көрсету) көрсету; -мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау, экономика, қаржы, Мемлекеттік басқару саласында ақпараттық-талдамалық және сараптамалық қызметтер көрсету; -мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау кадрларын даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру, сондай-ақ экономика, қаржы, Мемлекеттік басқару саласында оқыту курстарын өткізу; -мемлекеттік аудитор біліктілігін иеленуге үміткер адамдардың білімін растау; -экономика және қаржы саласында ғылыми, ғылыми-әдістемелік, әдіснамалық білім беру, талдамалық және мерзімді басылымдарды, сондай-ақ анықтамалық-ақпараттық әдебиетті әзірлеу, мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалауды жеке баспахана құрмай шығару.
Кері байланыс: Мекенжайы: 010000, Астана қ., Мәңгілік Ел даңғылы, 8-ғимарат, «Министрліктер үйі» Қабылдау бөлмесі: +7 (7172) 74-17-33 Сайты: https://cifn.kz/ Электрондық поштасы: info@cifn.kz

Информация об учредителе журнала
Товарищество с ограниченной ответственностью «Центр исследований, анализа и оценки эффективности» (далее – Товарищество) со стопроцентным участием государствo создано в соответствии с законодательством Республики Казахстан и зарегистрировано в органах юстиции. Учредителем Товарищества является Правительства Республики Казахстан в лице Комитета государственного имущества и приватизации Министерства финансов Республики Казахстан. Единственным участником Товарищества является Высшая аудиторская палата Республики Казахстан (далее — Единственный участник), который осуществляет права владения и пользования 100% долей участия в Товариществе и представляет интересы государствa, как Единственного участника, по вопросам, отнесенным к компетенции общего собрания участников, в соответствии с законодательством.
Миссия Товарищества
Товарищество создано в целях институционального укрепления государственной системы оценки государственных органов, содействия в развитии и совершенствовании государственного аудита и финансового контроля, создания условий для формирования профессиональных компетентных кадров государственного аудита, а также извлечения дохода.
Виды деятельности:
-организационное, экспертно-аналитическое, методологическое сопровождение и участие в оценке эффективности деятельности центральных государственных и местных исполнительных органов областей, городов республиканского значения, столицы; -организационное, методологическое сопровождение и формирование рейтинга регионов и городов по легкости ведения бизнеса; -проведение научных, аналитических и иных исследований, оказание консультационных (консалтинговых услуг) в области государственного аудита и финансового контроля, экономики, финансов, государственного управления; -оказание информационно-аналитических и экспертных услуг в области государственного аудита и финансового контроля, экономики, финансов, государственного управления; -подготовка, переподготовка и повышение квалификации кадров государственного аудита и финансового контроля, а также проведение обучающих курсов в сфере экономики, финансов, государственного управления; -подтверждение знаний лиц, претендующих на присвоение квалификации государственного аудитора; -разработка и выпуск научных, научно-методических, методологических, учебных, аналитических и периодических изданий, а также справочно-информационной литературы в области государственного аудита и финансового контроля, оценки эффективности деятельности государственных органов, экономики и финансов, без создания собственной типографии.
С января 2009 года Товарищество выпускает журнал «Мемлекеттік аудит – Государственный аудит», в котором ежеквартально публикуются статьи, посвященные важным вопросам развития системы государственного аудита и финансового контроля и финансовой системы в целом. За этот период свои статьи публиковали кандидаты наук, доктора экономических наук, доктора PhD, специалисты с квалификацией ACCA и СИПФА, а также специалисты имеющих квалификацию государственный аудитор и «Профессиональный бухгалтер».

Information about the founder of the journal
Limited liability partnership «Center for Analytical Research and Evaluation» (further – the Partnership) with one hundred percent participation of the state, it was created in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan and registered with the judicial authorities. The founder of the Partnership is the Government of the Republic of Kazakhstan represented by the State Property and Privatization Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. The only participant of the Partnership is the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan (further - the Only participant), which exercises the rights of ownership and use of 100% of the participation in the Partnership and represents the interests of the state, as the Only participant, on issues within the competence of the general meeting of participants, in accordance with the legislation.
The mission of the Partnership
The Partnership was established for the purpose of institutional strengthening of the state system of evaluation of state bodies, assistance in the development and improvement of state audit and financial control, creation of conditions for the formation of professional competent personnel of state audit, as well as income generation.
Types of activities:
-organizational, expert-analytical, methodological support and participation in the evaluation of the effectiveness of the central state and local executive bodies of regions, cities of republican significance, the capital; -organizational, methodological support and the formation of a rating of regions and cities on the ease of doing business; -conducting scientific, analytical and other research, providing consulting (consulting services) in the field of state audit and financial control, economics, finance, public administration; -provision of information, analytical and expert services in the field of state audit and financial control, economics, finance, public administration; -training, retraining and advanced training of state audit and financial control personnel, as well as conducting training courses in the field of economics, finance, public administration; -confirmation of the knowledge of persons applying for the qualification of a state auditor; -development and production of scientific, scientific-methodical, methodological, educational, analytical and periodicals, as well as reference and information literature in the field of state audit and financial control, evaluation of the effectiveness of government agencies, economics and finance, without creating your own printing house.
Since January 2009, the Partnership has been publishing the journal «Memlekettik Audit – State Audit», which publishes quarterly articles on important issues of the development of the system of state audit and financial control and the financial system as a whole. During this period, candidates of sciences, Doctors of Economics, PhD, specialists with ACCA and SIPFA qualifications, as well as specialists qualified as state auditor and «Professional Accountant» published their articles.

НӨМІРДЕ ОҚЫҢЫЗ ЧИТАЙТЕ В НОМЕРЕ INSIDE

Қазақстан Республикасындағы адами капиталды дамытудың бағыттарын қалыптастыру
У.Е. Абдраманова, Ж.С. Дюсембинова, Н.С. Шманова, М.К. Тузубекова

Мақалада елдің бәсекеге қабілеттілігіне тәуелділікке және Қазақстан Республикасының мемлекеттік бағдарламаларына сәйкес ұлттық адами капиталды қалыптастыратын факторларға арналған зерттеу нәтижелері негізінде Қазақстан Республикасының адами капиталын дамытудың негізгі бағыттары қарастырылады. Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілік деңгейін едәуір арттыратын және Ұлттық тұрақты дамуын қамтамасыз ететін білім берудің, атап айтқанда елдің жоғары және инновациялық әлеуетінің маңыздылығы ерекше атап өтіледі.

Зерттеу шеңберінде факторлық талдау негізінде Қазақстан өңірлерінің адами капиталының даму деңгейінің статистикалық көрсеткіштерінің жүйесі әзірленді. Адами капитал халықтың өмір сүру кезеңінде қалыптасатынын ескере отырып, зерттеу осы капиталды жинақтау, қалыптастыру және қолдану кезеңдеріне сәйкес жүргізілді. Бұл мақалада Қазақстан өңірлері бойынша 2010-2021 жылдардағы динамикадағы адами капиталдың негізгі индикаторларына баға берілді.

Зерттеу нәтижелері бойынша Адами капиталдың даму деңгейінің Қазақстан Республикасы өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейімен байланысы туралы қорытындылар жасалды.

Формирование направлений развития человеческого капитала в Республике Казахстан
У.Е. Абдраманова, Ж.С. Дюсембинова, Н.С. Шманова, М.К. Тузубекова

В статье рассматриваются основные направления развития человеческого капитала Республики Казахстан на основе результатов исследования, посвященного зависимости конкурентоспособности страны и факторов, формирующих национальный человеческий капитал, в соответствии с государственными программами Республики Казахстан. Особо подчеркивается значимость образования, в частности высшего, инновационного потенциала страны, которые существенно повышают уровень конкурентоспособности национальной экономики и обеспечивают устойчивое развитие нации.

В рамках исследования на основе факторного анализа была разработана система статистических показателей уровня развития человеческого капитала регионов Казахстана. Учитывая то, что человеческий капитал формируется на протяжении жизнедеятельности населения, исследование проводилось согласно этапам накопления, формирования и применения этого капитала. В данной статье дана оценка основным индикаторам человеческого капитала в динамике за 2010-2021 гг. по регионам Казахстана.

По результатам исследования сделаны выводы о связи уровня развития человеческого капитала с уровнем социально-экономического развития регионов Республики Казахстан.

Formation of directions for the development of human capital in the Republic of Kazakhstan
U.E. Abdramanova, Zh.S. Dyusseminova, N.S. Shmanova, M.K. Tuzubekova

The article discusses the main directions of the development of human capital of the Republic of Kazakhstan based on the results of a study on the dependence of the competitiveness of the country and the factors that form the national human capital, in accordance with the state programs of the Republic of Kazakhstan. The importance of education, in particular higher education, and the innovative potential of the country, which significantly increase the level of competitiveness of the national economy and ensure the sustainable development of the nation, is emphasized.

As part of the study, based on factor analysis, a system of statistical indicators of the level of human capital development in the regions of Kazakhstan was developed. Considering that human capital is formed throughout the life of the population, the study was conducted according to the stages of accumulation, formation and application of this capital. This article gives an assessment of the main indicators of human capital in dynamics for 2010-2021 by regions of Kazakhstan.

According to the results of the study, conclusions are drawn about the relationship between the level of human capital development and the level of socio-economic development of the regions of the Republic of Kazakhstan.

Цифрлық технологияларды даму жағдайында Қазақстандағы жасыл қаржыландырудың өсу әлеуметтіктері
Г.М. Қалқабаева

Мақалада Қазақстандағы «жасыл» қаржыландыруды дамытудың қазіргі тенденциялары қарастырылады. Автор жасыл жобалар мен экологиялық тұрақты қызметті қаржыландырудың негізгі көздерін талдап, халықаралық қаржы ұйымдарының, отандық даму институттарының, банк секторы мен қор нарығының жасыл қаржы құралдарын дамытуға қосқан үлесін зерттеді. Жасыл қаржыландыру саласындағы нормативтік-құқықтық ортаны дамытудың елеулі ілгерілеушілік жағдайында нормативтік құқықтық актілерді және мемлекеттік бағдарламаларды үйлестіру және жасыл экономиканы дамытуды қолдау тұрғысынан оларды күшейту қажеттілігі туындады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Қазақстанда жасыл жобаларды қаржылық қолдауды негізінен халықаралық қаржы ұйымдары ЕҚДБ, АДБ және т.б. жүзеге асырады. Талдау нәтижесінде қаржы секторы және шаруашылық субъектілері позициясынан жасыл қаржыландырудың дамуына кедергі келтіретін себептер анықталды. Автор қаржы-несие ұйымдары мен инвесторлардың жасыл қаржы құралдарын дамытуға қызығушылығын арттыру үшін тиісті ұсыныстар кешенін тұжырымдады. Цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін зерделеу барысында қазақстандық цифрлық платформалар жасыл жобаларды әзірлеушілермен ақпараттық өзара іс-қимылды жүзеге асыратыны анықталды. Автор Қазақстандағы жасыл қаржы нарығының дамуын жеделдететін мүдделі тараптардың кең ауқымы үшін қолжетімді жасыл жобаларды қаржыландырудың толық жұмыс істейтін платформасын құру қажет деген қорытындыға келеді.

Потенциалы роста зеленого финансирования в Казахстане в контексте развития цифровых технологий
Г.М. Калкабаева

В статье рассмотрены современные тенденции развития «зеленого» финансирования в Казахстане. Автором проведен анализ основных источников финансирования зеленых проектов и экологически устойчивой деятельности, изучен вклад международных финансовых организаций, отечественных институтов развития, банковского сектора и фондового рынка в развитии зеленых финансовых инструментов. На фоне значительного продвижения в разработке регуляторной среды в области зеленого финансирования существует потребность в гармонизации нормативных документов и государственных программ и усилении их в сфере поддержки развития «зеленой» экономики. Результаты исследования показали, что в Казахстане финансовая поддержка зеленых проектов осуществляется в основном международными финансовыми организациями ЕБРР, АБР и др. В результате проведенного анализа были выявлены причины, сдерживающие развитие зеленого финансирования с позиции финансового сектора и экономических субъектов. Автором сформулирован комплекс соответствующих рекомендаций по повышению заинтересованности финансово-кредитных организаций и инвесторов в развитии зеленых финансовых инструментов. В ходе исследования возможностей цифровых технологий было выявлено, что казахстанские цифровые платформы осуществляют информационное взаимодействие с разработчиками зеленых проектов. Автор приходит к выводу о необходимости создания полноценно функционирующей платформы финансирования зеленых проектов, доступной широкому кругу заинтересованных сторон, что ускорит развитие рынка зеленого финансирования в Казахстане.

Growth potentials for green financing in Kazakhstan in the context of development of digital technologies
G.M. Kalkabayeva

The article considers the current trends in the development of "green" financing in Kazakhstan. The author analyzed the main sources of financing for green projects and environmentally sustainable activities, studied the contribution of international financial organizations, domestic development institutions, the banking sector and the stock market in the development of green financial instruments. In the context of significant progress in the development of the regulatory environment in the field of green finance, there is a need to harmonize regulations and government programs and strengthen them in terms of supporting the development of a green economy. The results of the study showed that in Kazakhstan financial support for green projects is carried out mainly by international financial organizations EBRD, ADB, etc. As a result of the analysis, the reasons hindering the development of green finance from the positions of the financial sector and economic entities were identified. The author formulated a set of relevant recommendations to increase the interest of financial and credit organizations and investors in the development of green financial instruments. During the study of the possibilities of digital technologies, it was revealed that Kazakhstan i digital platforms carry out information interaction with the developers of green projects. The author comes to the conclusion that it is necessary to create a fully functioning platform for financing green projects, accessible to a wide range of stakeholders, which will accelerate the development of the green finance market in Kazakhstan.

ЖАМКЕЕВА М.К. – PhD

МАЗМҰНЫ

ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ӘДІСНАМА

Жоғары аудиторлық палатаның тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізудегі рөлі
С.О. Ануарбекова, Б.А. Алибекова.....6

Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік бюджет қаражатын пайдаланудың кейбір аспектілері
А.Ж. Дүйсенбекұлы, Ж.М. Бұлақбай, С.Қ. Тәжікенова, Г.С. Еркулова16

ПРАКТИКА

Квазимемлекеттік сектор субъектілерінің жарғылық капиталын толықтыруға бюджет қаражатын пайдаланудың тиімділігі туралы мәселеге (Астана қаласының мысалында)
Е.В. Лебо.....26

ЗЕРТТЕУЛЕР

Қазақстан Республикасындағы адами капиталды дамытудың бағыттарын қалыптастыру
У.Е. Абдраманова, Ж.С. Дюсембинова, Н.С. Шманова, М.К. Тузубекова.....36

Электрондық коммерция бизнесті цифрландыру құралы ретінде
Р.С. Макашев, М.А. Ордабаева, Г.К. Бекмагамбетова, А.А. Бекенова.....49

Бюджеттік инвестициялардың мемлекеттік аудитінің өзекті мәселелері
Ә.Ж. Исмаилова, Л.М. Сембиева, А.А. Буртебаева.....59

Цифрлық технологияларды даму жағдайында қазақстандағы жасыл қаржыландырудың өсу әлеуметтіктері
Г.М. Қалқабаева.....68

Азық-түлік өнімдерін қайта өңдеуші кәсіпорындардың негізгі проблемалары және оны шешу жолдары
Г.Е. Есімхан, М.Ж. Қоңырбеков, Д.Э. Альфонс.....80

ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Еуразиялық экономикалық одақтағы еңбек кадрларының ұтқырлығы саласындағы экономикалық интеграция мәселелері
А.С. Алисенов.....88

Халықтың тұрмыс сапасын мемлекеттік басқарудың тиімділігін бағалау критерийлері мен әдістері (әлемдік тәжірибе)
А.М. Рахметова, Е.Г. Будешов.....94

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ

Роль Высшей аудиторской палаты в достижении целей устойчивого развития
С.О. Ануарбекова, Б.А. Алибекова.....6

Некоторые аспекты использования средств государственного бюджета для обеспечения продовольственной безопасности Республики Казахстан
А.Ж. Дүйсенбекұлы, Ж.М. Булакбай, С.К. Тажикенова, Г.С. Еркулова.....16

ПРАКТИКА

К вопросу об эффективности использования бюджетных средств на пополнение уставного капитала субъектов квазигосударственного сектора (на примере города Астана)
Е.В. Лебо.....26

ИССЛЕДОВАНИЯ

Формирование направлений развития человеческого капитала в Республике Казахстан
У.Е. Абдраманова, Ж.С. Дюсембинова, Н.С. Шманова, М.К. Тузубекова.....36

Электронная коммерция как средство цифровизации бизнеса
Р.С. Макашев, М.А. Ордабаева, Г.К. Бекмагамбетова, А.А. Бекенова.....49

Актуальные проблемы государственного аудита бюджетных инвестиций
А.Ж. Исмаилова, Л.М. Сембиева, А.А. Буртебаева.....59

Потенциалы роста зеленого финансирования в Казахстане в контексте развития цифровых технологий
Г.М. Калкабаева.....68

Основные проблемы предприятий по переработке пищевых продуктов и пути их решения
Г.Е. Есімхан, М.Ж. Конырбеков, Д.Э. Альфонс.....80

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Проблемы экономической интеграции в сфере мобильности трудовых кадров в Евразийском экономическом союзе
А.С. Алисенов.....88

Критерии и методы оценки эффективности государственного управления качеством жизни населения (мировой опыт)
А.М. Рахметова, Е.Г. Будешов.....94

CONTENTS

THEORY AND METHODOLOGY

The role of the Supreme Audit Chamber in achieving the sustainable development goals
S.O. Anuarbekova, B.A. Alibekova.....6

Some aspects of using the means of the state budget to ensure food security of the Republic of Kazakhstan
A. Zh. Duissenbekuly, Zh.M. Bulakbay, S.K. Tazhikenova, G.S. Erkulova.....16

PRACTICE

On the issue of the effectiveness of the use of budgetary funds to replenish the authorized capital of quasi-public sector entities (on the example of the city of Astana)
E.V. Lebo.....26

RESEARCHES

Formation of directions for the development of human capital in the Republic of Kazakhstan
U.E. Abdramanova, Zh.S. Dyusseminova, N.S. Shmanova, M.K. Tuzubekova.....36

E-commerce as a means of digitalization of business
R.S. Makasheva, M.A. Ordabayeva, G.K. Bekmagambetova, A.A. Bekenova.....49

Actual problems of the state audit of budget investments
A.Zh. Ismailova, L.M. Sembiyeva, A.A. Burtebaeva.....59

Growth potentials for green financing in Kazakhstan in the context of development of digital technologies
G.M. Kalkabayeva.....68

Main problems of food processing enterprises and their solutions
G.Ye. Yessimkhan, M.Zh. Konyrbekov, A.D. Alfonz.....80

FOREIGN EXPERIENCE

Problems of economic integration in the field of labor mobility in the Eurasian economic union
A.S. Alisenov.....88

Criteria and methods for assessing efficiency of public life quality management (world experience)
A.M. Rakhmetova, Ye.G. Budeshov.....94

IRSTI 06.52.17

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2023-58-1-6-15>**S.O. Anuarbekova***

Master's student of the
educational program «State audit»
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
E-mail: anuarbekova.s@mail.ru

B.A. Alibekova

Candidate of Economic Sciences,
associate professor
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
E-mail: alibekova_ba@enu.kz

THE ROLE OF THE SUPREME AUDIT CHAMBER IN ACHIEVING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Abstract: This article discusses the importance and role of the state audit body – the Supreme Audit Chamber – in achieving the Sustainable Development Goals. The purpose of this article is to review and analyze the current state of procedures for the formation of state policy for the implementation of the SDGs. It also provides for the role of the higher Audit Chamber in achieving the goals set and its reflection in its functioning functions.

The changes in the state audit in the context of globalization in Kazakhstan are shown. The relationship of the tasks of the Supreme Audit Chamber with the adopted document at the global level is analyzed. The results of the implementation of indicators of productivity and economy of state funds allocated to achieve the SDGs from the point of view of an efficiency audit are considered. All United Nations member states, adopting this document, monitor its implementation at the state level. At the same time, a kind of link between the highest audit body of the country and the achievement of these goals has been formed. The article notes that within the framework of the interconnection of state documents, it is important to control it on the part of the audit. The authors try to determine the current state of achievement of the Agenda goals in the field of Sustainable Development in the areas of performance audit conducted by the audit body. In this scientific article, the achievement of Sustainable Development Goals is revealed from the point of view of state audit.

Keywords: Sustainable Development Goals (SDGs), The United Nations, Supreme Audit Chamber, budget, globalization.

■ Introduction

The document «Sustainable Development Goals», which includes the elimination and Prevention of problems that concern the current state and future of our planet, was adopted on September 25, 2015. During the three-year period since 2012, the special working group identified 17 Sustainable Development Goals and made recommendations for their achievement. Thus, the United Nations (hereinafter referred to as the UN) has already presented the document «changing our world: the agenda for Sustainable Development until 2030» to the 193 member states [1]. In particular, Kazakhstan, as a country committed to fulfilling the Sustainable Development Goals, (hereinafter referred to as the SDGs), is actively working in all areas and is ready to contribute to the successful achievement of global goals, indicates the relevance of the topic.

■ Literature review

The main theoretical basis for the article is the document «our world: the agenda for Sustainable Development until 2030». To reveal the topic, legislative and regulatory acts of the Republic of Kazakhstan were used. The documents of the Coordinating Council, Voluntary National Review, regulating the implementation of the SDGs in the country were considered. The basis for the analysis was the results of the report of the Government of the Republic of Kazakhstan on the execution of the Republican budget.

■ Materials and methods

In the course of the disclosure and study of the goal set in the scientific work, general scientific methods were used, including the method of formal logic, the method of grouping, comparison method, analysis. In the course of the analysis, a review of the working documents of the higher Audit Chamber was carried out, an analysis was carried out. Based on the information received, tables and figures were compiled.

Results and discussion

The first step in state control over access to the SDGs in the country was the preparation of a special platform. The national platform for reporting on Sustainable Development Goals was developed by the Statistics Committee of the Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan within the framework of the Joint Economic Research Program between the Government of the Republic of Kazakhstan and the World Bank. In addition, on November 13, 2018, by order of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan, the Coordinating Council for Sustainable Development Goals was established in the country [2]. The main purpose of its work is to consider and develop proposals for the formation of a common policy for the implementation of the SDGs. To date, access to the domestic SDGs according to the monitoring system consists of a total of 280 indicators. Of these, global indicators – 205, the number of national indicators – 75 [3]. Within the framework of this meeting, there are 5 interdepartmental working groups presented in the figure below. Each of their groups is responsible for the corresponding ministers. The work of the entire group is coordinated by the Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan, and it is approved that JSC «Institute of Economic Research» performs secretarial functions.

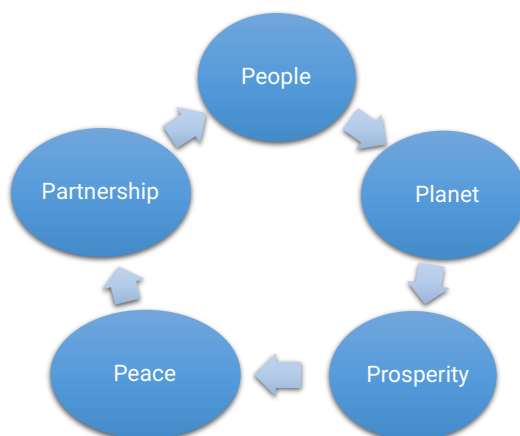

Figure 1. Working groups of the SDGs in Kazakhstan

Source: Compiled by the author based on the literature [3]

A number of documents have been adopted in the country to achieve the SDGs. The order of the Deputy Prime Minister of the Republic of Kazakhstan-Minister of Agriculture of the Republic of Kazakhstan dated August 22, 2017 №345 «on approval of the model regulation on the Coordinating Council» was adopted. The regulation contains the goals, functions and powers of the Coordinating Council, the composition and the procedure for its work. In July 2019, within the framework of the UN High-level political forum, Kazakhstan presented its first voluntary national review on the implementation of the Sustainable Development Goals. The Institute for Economic Research is going to conduct a second National Review in 2022 [4]. Its main goal is to create a SDG, to determine what achievements we have, what shortcomings we have, what opportunities we have to achieve [3]. We believe that this, in turn, is an opportunity to simplify audit activities.

We found that there are differences in the relevance of the tasks of the SDGs at the Metropolitan and territorial levels. For example, the results of voting in Almaty and East Kazakhstan region can be seen in the table below:

Table 1. SDGs in Almaty and East Kazakhstan region comparative analysis of current tasks

Region	2019	2022
Almaty city	- creation and improvement of educational institutions that take into account the interests of children, the special needs of persons with disabilities and gender aspects -development of high-quality, reliable, stable and stable infrastructure; - support and encourage the active participation of all people in the social, economic and political life of the country.	- increase of healthcare financing, development of professional training and retention of medical personnel; - development of policies that promote the creation of decent jobs; - reducing the negative environmental impact of cities

Region	2019	2022
East Kazakhstan region	- ensuring universal health coverage; - increasing the number of young and adult people with in-demand skills; - ensuring the development and implementation of strategies to promote sustainable tourism.	- poverty eradication; - increase agricultural productivity and incomes of small food producers; - reduction of premature mortality from non-communicable diseases.
Source: Compiled by the author based on the literature [4]		

A comparative analysis of the survey results in 2019 and 2022 shows a change in the opinion of the population on the topical tasks of the SDGs in the regions. In Almaty, which is the largest metropolis of the country, there is a tendency to shift the priority tasks of the SDGs.

The highest audit bodies are aimed at ensuring independent external control over the implementation of the SDGs and encouraging states to achieve results, giving recommendations at each stage of its implementation. Currently, the national system of indicators of the SDGs includes 262 indicators. Achieving these indicators at the national level requires consideration from the point of view of the state-level approach. The interaction and mobilization of all ministries and other bodies to achieve the goals is a reflection of the difficult problems in the field of sustainable development. At the same time, the state audit of the SDGs should take into account the impact of decisions made at all levels of government on achieving national goals, the relationship of responsible bodies.

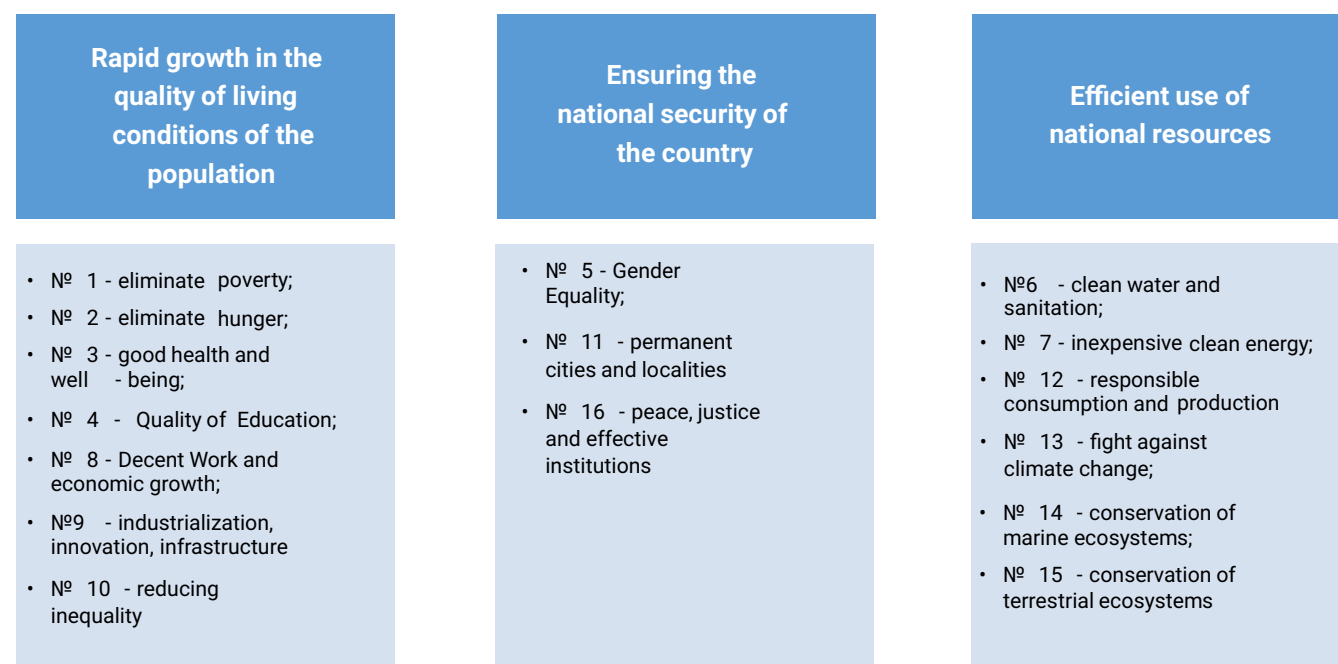
Head of state Kassym-Jomart Kemelovich in his message of the president said that «the Parliament needs to strengthen control over the quality execution of the Republican budget» [5]. It is known that the expenditure of the Republican budget for its own purposes directly leads to the fulfillment of the SDG indicators. In this regard, it was proposed to create a Supreme Audit Chamber instead of the Accounts Committee. The Accounts Committee, as the highest state audit body independent of the government, provides an external audit of budget funds. At the same time, its functions are constantly being strengthened. From November 26, 2022, the institution, which is the highest audit body of the country, will perform its functions under the name «Supreme Audit Chamber».

The most important functions of the audit body can be disclosed in the regulation attached to the Presidential Decree «on some issues of the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan» [6].

The document states that the tasks of the Supreme Audit Chamber are to analyze, evaluate and verify the effective and legal management of national resources (financial, natural, industrial, personnel, information) to ensure the rapid growth of the quality of living conditions of the population and the national security of the country. The relationship of the 3 tasks of the Supreme Audit Chamber with the 17 goals defined in the Sustainable Development Goals is presented in the figure below:

Figure 2. Relationship of the tasks of the Supreme Audit Chamber with the SDGs

Source: Compiled by the author based on the literature [6]

As we can see, the main tasks of the Supreme Audit body of the country cover 94% of the development goals. This means that in the effective implementation of its tasks, the chamber will have a great impact on the country's achievement of the SDGs. And the right of the audit body to interact with relevant bodies and international associations of other states, to conclude cooperation agreements, to participate in joint, parallel inspections and expert-analytical activities, to be part of these international associations reveals the goal of SDGs №17-»partnership for Sustainable Development».

The role of the Audit Chamber is to verify, evaluate and prevent duplication of cases of budget allocation to target indicators of the same value. Because it is necessary to take into account that several ministries or committees may be responsible for one SDG indicator. In addition, the issues of sufficiency, excess of real profit and economy of the allocated budget will be covered. At the same time, it is assessed whether the allocated resources and their allocation adequately cover national priorities, the strategic plan of the country.

The Supreme Audit Chamber has the right to make recommendations on improving the budget and other legislation of the Republic of Kazakhstan, including in the field of ensuring national security. It is responsible for the allocation of public funds allocated to achieve the SDGs while maintaining performance and economy indicators. The rights of all state bodies, organizations and officials to eliminate identified violations and to consider the responsibility of officials who committed them, to initiate administrative proceedings within the stipulated competence, to consider cases of administrative offenses in accordance with the procedure provided for by the legislation on administrative offenses, to draw up protocols on them and impose administrative penalties indicate the expansion of the scope of competence of the chamber. The importance of the Supreme Audit Chamber in the implementation of the SDGs is determined by the fact that it plays a key role in the complex process, from the appointment of a national indicator to the correct expenditure of funds allocated to it, to the imposition of duties and penalties in case of failure of responsible persons.

The implementation of the principles of the SDG will significantly improve the quality of life of the population, bring it closer to international standards and strengthen the international image. To restore development and move forward after the global pandemic, the SDGs will lead to a revision of the financing system. Taking into account the multifaceted nature of development problems and the interaction of the SDGs, the government is interested in revising medium-term development plans and performance indicators.

In accordance with the newly adopted regulation on the» higher Audit Chamber», an efficiency audit is carried out in 13 areas. Among them, 4 main functions can be distinguished. This is because the implementation of these functions makes it possible to identify and assess the current state of achievement of development goals. He functions are as follows:

1) audit of the effectiveness of planning and execution of the Republican budget in accordance with the principles of the budget system of the Republic of Kazakhstan with the preparation of a report on the execution of the Republican budget for the reporting financial year, which in its content is the conclusion to the relevant report of the Government of the Republic of Kazakhstan.

2) audit of the effectiveness of the implementation of documents of the state planning system of the Republic of Kazakhstan in terms of execution of the Republican budget and use of state assets, and on behalf of the president of the Republic of Kazakhstan in other areas.

3) audit of the feasibility of planning the procurement of goods, works, services by state bodies and quasi-public sector entities, their implementation and effectiveness of their implementation.

4) performance audit in the field of Environmental Protection.

Now let's dwell on each function separately and analyze it.

Audit of the effectiveness of planning and execution of the Republican budget in accordance with the principles of the budget system of the Republic of Kazakhstan with the preparation of a report on the execution of the Republican budget for the reporting financial year, which in its content is the conclusion to the relevant report of the Government of the Republic of Kazakhstan.

Since the expenditures of the Republican budget cover all areas of State importance, such as health care, education, defense, they directly affect the implementation of the SDGs. In the diagram below, you can see the dynamics of inefficiently used budget funds in the execution of the Republican budget:

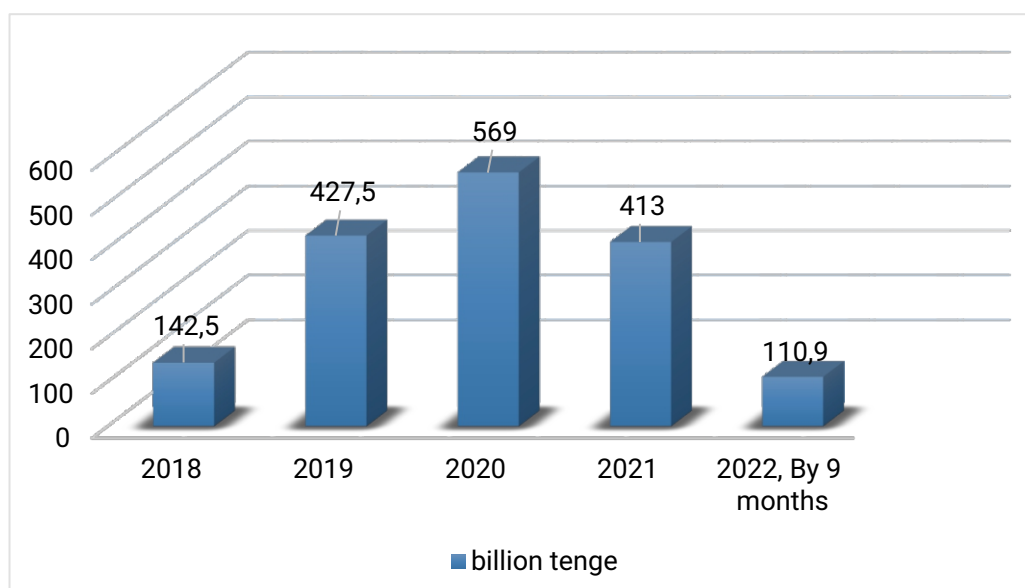

Figure 3. Dynamics of inefficient paid budget funds for 2018-2021

Source: Compiled by the author based on the literature [7,8,9]

As we have seen, in 2020 the budget was used inefficiently in the maximum volume. In comparison with 2019, the amount amounted to 569.4 billion tenge. up to tenge increased by 33.2%. The unpredictable nature of the development of the pandemic, the lack of clear economic and medical methods to combat it led to unprecedented losses. In 2021, the amount of inefficiently used budget funds allocated to solve socio-economic problems amounted to 413 billion tenge, which is 156 billion tenge less than in 2020.

The analysis of the main audit indicators on the execution of the Republican budget is presented in the table:

Table 2. Audit indicators on budget execution of the Republic of Kazakhstan

Nº	Indications	2020	2021, January-February
1	Number of audit activities	630	491
2	Budget covered by audit, billion.tenge	1 029	237
3	Financial violations, billion.tenge	251	23
4	Eliminated violations, billion.tenge	237	12
5	Number of recommendations given	1950	395

Source: Compiled by the author based on the literature [8,9]

According to the results of the analysis, more than 70% of identified financial violations occur due to non-compliance with the norms and standards in accounting and financial accounting. And the eliminated violations are carried out by restoring the provision of services or delivery of goods, accounting and reimbursement to the budget.

Consider the audit result of budget planning developed by the Audit Chamber. Expenditures of the Republican budget in 2023 will increase by 11,7% or 2 trillion tenge compared to the volume of the current year and will amount to 21 trillion tenge, taking into account the additional transfer of target current transfers to the base of transfers of a general nature (2.8 trillion tenge) [10]. In accordance with the recommendations of the chamber, the draft three-year budget excluded financing of current activities at the expense of targeted transfers from the National Fund. In order to further improve the quality and efficiency of using the funds of the National Fund, it is necessary to study in

detail the criteria for attributing socially significant projects of a national scale and anti-crisis programs, the financing of which is allowed from the National Fund. According to the analytical report of this efficiency audit, by 2050, debt is projected to increase to 45% relative to GDP, and it is important to accelerate such work as the use of reserves to improve the efficiency of tax and Customs Administration, reducing inefficient costs and administrative barriers to the development of entrepreneurial initiatives.

Audit of the effectiveness of the implementation of documents of the state planning system of the Republic of Kazakhstan in terms of execution of the Republican budget and use of state assets, and on behalf of the president of the Republic of Kazakhstan in other areas.

In 2021, changes have taken place in the state planning system, and the transition from state programs with a large number of indicators and indicators to national projects has begun. For example, since October 2021, the implementation of 10 national projects has begun, which were supposed to be provided with priority budget financing.

The documents of the state planning system include the strategy for 2050, the National Development Plan, the Territorial Development Plan and national projects) [11]. Documents of the lower level should detail and disclose indicators and indicators of the higher level. At the same time, documents of the second and third levels should provide an opportunity to promptly respond to changing conditions and adjust tactics of action and resources by developing target indicators that quantify the achievement of the goal of a strategic plan or Territory Development Program.

So far, Kazakhstan is at the initial stage of integrating the Sustainable Development Goals into budget planning. To assess the level of state budget coverage of the SDGs, an operational comprehensive assessment of budget programs was carried out in Kazakhstan with the expert support of the UN Development Program. According to the generalized results, the coverage of the tasks of the SDGs by budget programs is 46% (77 of the 167 national tasks of the SDGs are covered) [12]. The level of reflection of the SDGs in the documents of the state planning system is shown in the following table:

Table 3. The level of compliance of budget programs with the SDGs

Nº	Level of compliance	Sustainable Development Goals	Share, %
1	The highest level	SDG 16. «Peace, justice and effective institutions»	92
		SDG 11. «Sustainable cities and human settlements»	80
		SDG 9. «Industrialization, innovation and infrastructure»	75
		SDG 4. «Quality education»	70
		SDG 3. «Good health and well-being»	69
		SDG 13. «Fighting climate change»	67
2	The average level	SDG 7. «Low-cost and clean energy»	60
		SDG 8. «Decent work and economic growth»	50
		SDG 12. «Responsible consumption and production»	45
		SDG 1. «Poverty eradication»	43
		SDG 10. «Reducing inequality»	40
3	A low level	SDG 17. «Partnership»	37
		SDG 15. «Conservation of the terrestrial ecosystem»	33
		SDG 2. «Elimination of hunger»	25

Source: Compiled by the author based on the literature [12]

According to the data of the government report, in 2021, 3,137.2 billion tenge were actually allocated for the implementation of national projects. KZT 3,197.8 billion was allocated. tenge or 101.9% (including at the expense of the Republican budget: the plan is 886.9 billion tenge, in fact – 839.3 billion. tenge or 94.6%). [9]. Thus, according to the results of the first year (actually 2.5 months) of the implementation of national projects, there is no full financial security, no reality of final indicators.

Audit of the feasibility of planning the procurement of goods, works, services by state bodies and quasi-public sector entities, their implementation and effectiveness of implementation.

Indicators for achieving sustainable development directly depend on the mechanisms of the state, the productivity of its work. In the 1st quarter of 2021, the Audit Commission conducted a state audit of the effectiveness of asset management of quasi-public sector entities.

Table 4. Results of the state audit of the effectiveness of asset management of quasi-public sector entities for the 1st quarter of 2021

№	Description	Amount, thousand tenge
1	Amount of funds covered by the audit	11 313 095,3
2	Identified violations	1 202 386,4
3	Amount repaid	10 395,0
4	Recovered amount	616,1

Source: Compiled by the author based on the literature [13]

Performance audit in the field of Environmental Protection.

This type of efficiency audit, carried out by the Audit Chamber, covers the environmental objectives of such documents as SDG №13 (combating climate change), №14 (conservation of marine ecosystems), №15 (conservation of terrestrial ecosystems). The means of reducing the negative impact on the environment is state environmental control. The figure below shows the results of verification work for 11 months of 2020 [14].

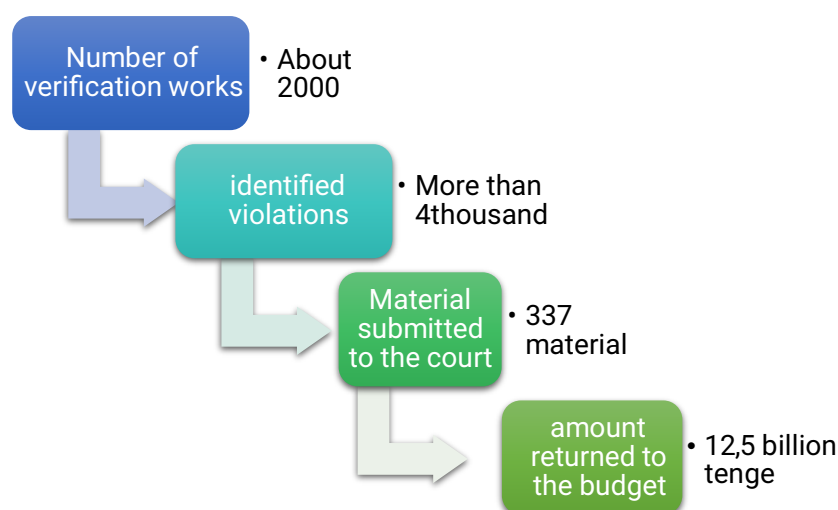

Figure 4. Results of audit work for 11 months of 2020

Source: Compiled by the author based on the literature [14]

It can be said that the implementation of the goals related to the environmental situation in the country is directly related to the work of the Ministry of Ecology, geology and Natural Resources. According to the results of 2021, the amount of expenditures envisaged for the implementation of 20 budget programs of the Ministry, as a result of the clarification carried out, exceeded the initially approved volume (114.3 billion tenge) increased by 18.4%, their development by 99.2% at the end of the year. made up. Including 812 million. tenge was not paid. Of the 26 final and 127 direct results planned for 2021, 4 direct results were not achieved. According to the results of 2020, access to centralized water supply was 97.5% in cities and 90.1% in villages compared to the plan at the level of 100%. Due to the fragmentation of industry policies, there is a risk of 100% access to water supply and wastewater treatment services only by 2025. For the purpose of «conservation of terrestrial ecosystems», the Ministry of Ecology, geology and Natural Resources has invested млрд 2 billion in the forest fund for 5 years. there is a need for financing from the National Fund of measures to increase the volume of planting trees, production and export of fish products.

Thus, we see that in the effective implementation of its tasks, the Audit Chamber will have a great impact on the country's achievement of the SDGs. We considered the degree of coverage of state documents by indicators of the SDGs, their implementation from the point of view of state audit.

Conclusion

The diversification of the global program, which is planned to be implemented by 2030, will unite all sectors of the economy. Provision of financial resources is one of the key factors in the implementation of the global agenda in the field of sustainable development. And it is obvious that in achieving the tasks proposed in the program, such key indicators of state audit as efficiency, economy, efficiency are taken into account. At the same time, we can see the importance of the influence and role of the higher Audit Chamber of the SDGs in the audit process, the implementation of guided standards in conducting audits. Effective implementation of the expanded powers of the Supreme Audit Chamber will not only facilitate the country's access to the SDGs, but also bring it closer to the final results. The main tasks of the country's Supreme Audit Office cover 94% of the Sustainable Development Goals. This means that in the course of effective implementation of its tasks, the chamber will have a great impact on the country's achievement of the SDGs. The directions of the performance audit carried out by the audit body allow us to identify and assess the current state of achieving the goals of the agenda in the field of Sustainable Development. According to the generalized results, the coverage of SDG tasks by budget programs is 46%. In ensuring sustainable development, the compatibility of the state planning system with budget processes is important. And we believe that the solution to many problematic issues in the field of Ecology and the environment is the transition to the principles of a «green» economy.

REFERENCES 1:

1. «Changing our world: the agenda for Sustainable Development until 2030» / electronic resource. URL: <https://sdgs.un.org/> (date of application: 23.01.23).
2. «Ob utverzhdenii Tipovogo polozheniya o koordinatsionnom sovete» Prikaz Zamestitelya Prem'er-Ministra Respubliki Kazakhstan - Ministra sel'skogo khozyaistva Respubliki Kazakhstan ot 22 avgusta 2017 goda № 345 / Informatsionnaya pravovaya sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan. Ehlektronnyi resurs. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015713> (date of application: 25.01.23).
3. Sustainable development goals in the Republic of Kazakhstan / electronic resource. URL: <https://egov.kz/cms/kk/zur> (date of application: 23.01.23).
4. Official internet resource of the Institute of Economic Research / electronic resource. URL: <https://economy.kz/kz/> (date of application: 25.01.23).
5. Address of the head of state Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan / electronic resource. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-1622340> (date of application: 22.01.23).
6. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 26 noyabrya 2022 goda № 5 «O nekotorykh voprosakh Vysshei Auditorskoi palaty Respubliki Kazakhstan» / informatsionnaya pravovaya sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan. Ehlektronnyi resurs. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000005> (date of application: 23.01.23).
7. 2019 jylǵy Respublikalyq búdjettiń atqaryluy turaly Qazaqstan Respublikasy Úkimetiniń esebine qorytyndy / electronic resource. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/45379?lang=kk> (date of application: 28.01.23).
8. 2020 jylǵy Respublikalyq búdjettiń atqaryluy turaly Qazaqstan Respublikasy Úkimetiniń esebine qorytyndy / electronic resource. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/179122?lang=kk> (date of application: 28.01.23).
9. 2021 jylǵy Respublikalyq búdjettiń atqaryluy turaly Qazaqstan Respublikasy Úkimetiniń esebine qorytyndy / electronic resource. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/319511?lang=kk> (date of application: 28.01.23).
10. Kratkoe zaklyuchenie na otsenku proekta Zakona Respubliki Kazakhstan «O respublikanskoy byudzhete na 2023-2025 gody» / Ehlektronnyi resurs. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/349915?lang=kk> (date of application: 27.01.23).
11. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 29 noyabrya 2017 goda № 790 «Ob utverzhdenii sistemy gosudarstvennogo planirovaniya v Respublike Kazakhstan» / informatsionnaya pravovaya sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan. Ehlektronnyi resurs. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000790> (date of application: 22.02.23).
12. Voluntary National Review of Kazakhstan 2022 / electronic resource. URL: https://economy.kz/documents/OECD/END_Report_DNO_06-2022_small.pdf (date of application: 29.01.23).
13. General results of the work of Audit commissions for 9 months of 2021 / electronic resource. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/238603?lang=kk> (date of application: 25.01.23).
14. Environmental Protection Performance Audit / electronic resource. URL: <https://kazatu.edu.kz/assets/i/science/sf16-ekonom-201.pdf> (date of application: 25.01.23).

REFERENCES 2:

1. «Changing our world: the agenda for Sustainable Development until 2030» / electronic resource. URL: <https://sdgs.un.org/> (date of application: 23.01.23).
2. «Үйлестіру кеңесі туралы үлгілік ережені бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2017 жылғы 22 тамыздағы № 345 бұйрығы / Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық құқықтық жүйесі. Электрондық ресурс. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015713> (жүгінген күні: 25.01.23).
3. Sustainable development goals in the Republic of Kazakhstan / electronic resource. URL: <https://egov.kz/cms/kk/zur> (date of application: 23.01.23).
4. Official internet resource of the Institute of Economic Research / electronic resource. URL: <https://economy.kz/kz/> (date of application: 25.01.23).
5. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы / Электрондық ресурс. – URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-1622340> (жүгінген күні: 22.01.23).
6. «Қазақстан Республикасы Жоғары аудиторлық палатасының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 26 қарашадағы № 5 Жарлығы / Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық құқықтық жүйесі. Электрондық ресурс. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000005> (жүгінген күні: 23.01.23).
7. 2019 жылғы Республикалық бюджеттің атқарылуы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің есебіне қорытынды / electronic resource. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/45379?lang=kk> (жүгінген күні: 28.01.23).
8. 2020 жылғы Республикалық бюджеттің атқарылуы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің есебіне қорытынды / electronic resource. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/179122?lang=kk> (жүгінген күні: 28.01.23).
9. 2021 жылғы Республикалық бюджеттің атқарылуы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің есебіне қорытынды / electronic resource. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/319511?lang=kk> (жүгінген күні: 28.01.23).
10. «2023–2025 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы» Қазақстан Республикасы заңының жобасын бағалауға қысқаша қорытынды / Электрондық ресурс. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/349915?lang=kk> (жүгінген күні: 25.01.23).
11. «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жоспарлау жүйесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 29 қарашадағы № 790 қаулысы / Электрондық ресурс. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000790> (жүгінген күні: 22.02.23).
12. Voluntary National Review of Kazakhstan 2022 / electronic resource. URL: https://economy.kz/documents/OECD/END_Report_DNO_06-2022_small.pdf (date of application: 29.01.23).
13. Тексеру комиссияларының 2021 жылғы 9 айдағы жұмысының жалпы қорытындысы / Электрондық ресурс. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/238603?lang=kk> (жүгінген күні: 25.01.23).
14. Қоршаған ортаны қорғаудың тиімділік аудиті / Электрондық ресурс. – URL: <https://kazatu.edu.kz/assets/i/science/sf16-ekonom-201.pdf> (жүгінген күні: 25.01.23).

ЖОҒАРЫ АУДИТОРЛЫҚ ПАЛАТАНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУДЕГІ РӨЛІ

С.О. Ануарбекова *

«Мемлекеттік аудит» білім беру
бағдарламасының магистранты
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті
Астана, Қазақстан
e-mail: anuarbekova.s@mail.ru

Б.А. Алибекова

Экономика ғылымдарының
кандидаты, доцент
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті
Астана, Қазақстан
e-mail: alibekova_ba@enu.kz

Аңдатпа: Бұл мақалада Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу жолындағы мемлекеттік аудит органы – Жоғары аудиторлық палатаның маңызы мен рөлі қарастырылған. Қазақстандағы жаһандану жағдайындағы мемлекеттік аудитте орын алған өзгерістер көрсетілген. Жоғары аудиторлық палатаның міндеттерінің қабылданған жаһандық деңгейдегі құжатпен байланысы талданған. ТДМ-ге қол жеткізуге бөлінетін мемлекет қаражатының өнімділік және үнемділік көрсеткіштерін тиімділік аудиті тұрғысынан іске асыру нәтижелері қарастырылған. Барлық Біріккен ұлттар ұйымына мүше елдер аталған құжатты қабылдай отырып, мемлекеттік деңгейде оның іске асырылуын қадағалауда. Бұл тұста, еліміздің де жоғары аудит органының осы мақсаттарға жету жолындағы өзіндік байланысы қалыптасты. Мақалада мемлекеттік құжаттардың өзара байланысы шеңберінде аудит тарапынан оны бақылаудың маңызы зор екенін байқатады. Авторлар аудит органы жүргізетін тиімділік аудитінің бағыттары бойынша Тұрақты даму саласындағы күн тәртібі мақсаттарына қол жеткізудің қазіргі жағдайын анықтауға тырысады. Осы ғылыми мақалада Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуді мемлекеттік аудит тұрғысынан ашып көрсеткен.

Түйін сөздер: Тұрақты даму мақсаттары (ТДМ), Біріккен ұлттар ұйымы (БҰҰ), Жоғары аудиторлық палата, индикатор, бюджет, жаһандану.

РОЛЬ ВЫСШЕЙ АУДИТОРСКОЙ ПАЛАТЫ В ДОСТИЖЕНИИ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

С.О. Ануарбекова*

Магистрант образовательной программы
«Государственный аудит»
Евразийский национальный
университет им. Л. Н. Гумилева
Астана, Казахстан
e-mail: anuarbekova.s@mail.ru

Б.А. Алибекова

Кандидат экономических наук, доцент
Евразийский национальный
университет им. Л. Н. Гумилева
Астана, Казахстан
e-mail: alibekova_ba@enu.kz

Аннотация: В данной статье рассматривается значение и роль высшего аудиторского органа – высшей Аудиторской палаты – в достижении Целей устойчивого развития. Отражены изменения, произошедшие в государственном аудите в условиях глобализации в Казахстане. Проанализирована взаимосвязь задач высшей Аудиторской палаты с принятым документом глобального уровня. Рассмотрены результаты реализации показателей производительности и экономичности государственных средств, выделяемых на достижение ЦУР, с точки зрения аудита эффективности. Все страны – члены Организации Объединенных Наций, принимая данный документ, контролируют его реализацию на государственном уровне. При этом сложилась своя связь высшего органа аудита страны с достижением этих целей. В статье отмечается важность контроля государственных документов со стороны аудита в рамках их взаимосвязи. Авторы стремятся определить текущее состояние достижения целей Повестки дня в области устойчивого развития по направлениям аудита эффективности, проводимого аудиторским органом. В данной научной статье раскрыто достижение Целей устойчивого развития с точки зрения государственного аудита.

Ключевые слова: Цели устойчивого развития (ЦУР), Организация Объединенных Наций (ООН), Высшая аудиторская палата, индикатор, бюджет, глобализация.

FTAMP 06.25.3

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2023-58-1-16-25>

A. Zh. Duissenbekuly*

2nd-year doctoral student of the
specialty « State and local administration»
International Kazakh-Turkish University
named after Khoja Ahmed Yasawi
Turkestan, Republic of Kazakhstan
E-mail: abilaihan.d@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3541-4524

S.K. Tazhikenova

Ph.D.
associate professor
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Republic of Kazakhstan
E-mail: tazhikenova_sk@enu.kz
ORCID: 0000-0001-7858-5094

Zh.M. Bulakbay

Candidate of economic Sciences,
associate professor
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Republic of Kazakhstan
E-mail: Bulakbay_zhannat@mail.ru
ORCID: 0000- 0002- 3742- 6756

G.S. Erkulova

Doctor of Economics,
associate professor
Caspian University of Technology and
Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Republic of Kazakhstan
E-mail: g_erkulova@gmail.com

SOME ASPECTS OF USING THE MEANS OF THE STATE BUDGET TO ENSURE FOOD SECURITY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract: *The main purpose of this article is to describe the theoretical features of state regulation of agriculture in the Republic of Kazakhstan, as well as a comprehensive assessment of food security in Kazakhstan. Abstract-logical, monographic, economic, and statistical methods, as well as General scientific methods: synthesis, analysis, comparison, generalization were used in the study. The scientific article reveals the essence of food security of territorial communities, as well as indicators that affect the level of development of the agro-industrial complex, ensuring this security. The main conclusion of this article is to study the theoretical aspects and main tasks of food security, as well as to assess the food security of Kazakhstan based on indicators.*

In Kazakhstan, the agro-industrial complex is gradually developing, in some areas of agriculture significant progress is observed compared to the previous 10 years. In crop production, the transition from the production of monocultures, mainly wheat, to the diversification of the crop structure in favor of oil crops, fodder and other crops is gradually developing. There are also positive trends in the production of fruit crops. In the country, which has experienced serious problems in the last two decades, the breeding composition of agricultural animals in animal husbandry is mainly improving. The production of domestic animal husbandry products also tends to positive development, which is confirmed by data on the volume of meat and dairy products produced in the country.

Keywords: *food security, agriculture of Kazakhstan, agricultural products, export, import.*

■ Introduction

The current state of the national economy is characterized by the global financial crisis. At the same time, the globalization of the economy makes all states dependent on the situation in the world markets of goods, services, labor, and capital, creates international economic integration and leads to competition between the national economic systems of states. States that cannot guarantee their competitive advantages in the international market are pushed out of it and become objects of exploitation of their citizens and their natural resources [1].

Based on the above, there is a need to create an effective system that can become a protective barrier for the national economy, and for its existence, it is necessary to identify and isolate destructive phenomena that threaten economic security of the country [2]. Achieving the set goal is solved by the step-by-step implementation of some tasks, among which the task of developing a common opinion on the category of «economic security» is important.

At the same time, it should be noted that in the last two decades, the term «economic security» has been in the center of active discussion by economists from far and near abroad.

There are many author's definitions of the term «economic security» and definitions in the legislative acts that provide it.

Food security is one of the main objectives of the agricultural and economic policy of the state. In its general form, it forms a vector of movement of any national food system to an ideal state. In the pastoral of the First President

of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan «Strategy Kazakhstan – 2050» noted: «High rates of growth of the world population sharply aggravate the food problem. Already today, tens of millions of people in the world are starving, about a billion people are constantly experiencing a shortage of food. Without revolutionary changes in food production, these terrible numbers will only grow». [3]

Food security of the country is an important component of the national security system and as such characterizes the economic stability and political independence of the state, its ability to provide basic primary needs of its citizens without prejudice to national and state interests. Based on this, we can identify a number of tasks aimed at achieving the maximum level of food security: creation of stable economic conditions;

- ensuring equal opportunities for business entities;
- conduct sound national policies in the field of employment;
- achieving sustainable, intensive and diverse food production, productivity and efficiency;
- implementation of integrated strategies for the development of agro-industrial sectors in order to

increase local food production capacity;

- promoting the introduction of advanced technologies in the production, processing and storage of raw materials and food;

- active foreign economic activity, optimization of export and import activities.

According to expert estimates, food security requires at least 80% of the production of food consumed and 20% of the amount of replenished safety stock [4].

■ Literature review

The term safety appeared and was used in Ancient Greece, for example, in the works of the ancient Greek philosopher Plato, it was understood as the absence of evil (danger) for a person. In the Middle Ages, security was understood as a calm state of mind of a person who believes that he is protected from any danger. Modern philosophers T. Hobbes, D. Locke, J.J. Rousseau and others considered security as a state of tranquility characterized by the absence of real, physical or moral danger [3].

K.S. Belsky, the German scientist W. Humboldt and the French scientist J. Wedel also considered the category of «security», each of them expressed their own views on this category. By security, they understood the protection of their citizens from threats and dangers [4, 5], including the prevention of accidents [6], while emphasizing security as the main task of the state, that is, the interests of individuals and their collective (citizens). comes first.

Russian scientists mean the following in terms of economic security: «state of the economy» [7], the potential for reproduction, the economic system of the state [8], creating conditions for the cultural life of citizens, free self-development and self-expression, economic relations between economic entities concept, reliable protection of national-state interests in the field of economy, a synthetic category of political economy and political science [9, 10], guaranteed protection of national interests, a set of conditions and factors ensuring the independence of the state economy [11], the ability to guarantee the efficiency of the national economy and public needs at the international level [12], effective functioning of economic entities of the state, which play a special role [13].

Some authors prefer not to give their own definition of the concept of economic security in their works and only show several definitions from different sources without any evaluation [14].

In the definition given by V.K. Senchagov, not only the state of protection of state interests, but also the mechanisms of implementation and protection of national interests of state institutions in the formation of the national economy, and A. Arkhipov, A. Gorodetskyi and B. Mikhailov as the basis of economic security of the national and It is necessary to note separately the definition that includes the satisfaction of public needs at the international level [17].

In his definition, the Russian scientist R. Dronov indicates the conditions created as the basis of the country's economic security, which ensure and guarantee the reliability of efficient operation of state enterprises [18].

The definitions of the above-mentioned authors include all important components of economic security, but do not include the concept of life interests or goals. The desire and ability to develop is emphasized [15].

Also, scientist L.I. Abalkin singles out progress in determining economic independence, stability, stability, the possibility of self-development of the state economy (the possibility of renewal and improvement) and economic security [16].

It is worth noting separately the definition of the authors' collective A. Arkhipov, A. Gorodetskyi and B. Mikhailov, which includes the satisfaction of public needs at the national and international level as the basis of economic security [17].

Materials and methods

Today, the problem of food security of the state is aggravated due to the lack of food products caused by natural and climatic earthquakes, which in turn causes droughts, floods, loss of crops, which affects productivity, the volume of agricultural products; price instability in the food market; as well as an increase in harmful consumption trends, eating «unhealthy» food, low-quality, fake food. Thus, the above-mentioned factors affect people's access to food products and their health.

However, the above-mentioned methods of food security assessment could not fully reflect all aspects of the state's provision of food security at both the macro and micro levels. The government is obliged to monitor food security on the basis of indicators that include the level of the entire country, its regions, and the level of households. Subsequently, these indicators began to include: the share of food expenses in the total expenses of a certain part of the population (the higher this indicator, the higher the food risk); indicators of territorial availability of food products (calculated by comparing retail prices of similar products in different regions of the country); level of «convenience» of food (share in consumption of food products that reduce waste and cooking time (semi-finished products, deep processing products)); «natural» degree and quality of the product; impact of food quality on citizens' health and indicators of impact on population life expectancy, including products produced by the use of genetic engineering and biotechnology, which have been widely used since 1995, etc.

These added indicators have expanded the state's ability to monitor the level of food security in the country. However, it should be noted that there are inconsistencies in assessment methods in both domestic and foreign practice. It depends on the different economic situation and level of development of the states.

For example, even when calculating the «carrying» balance of food grain, according to FAO requirements, if in foreign countries it reaches a volume of 60 days, in the CIS countries it is considered sufficient for a certain period. 90 days.

It was the indicator of the «transfer» balance of food grains, which is the most «universal» indicator of the food independence of the state. The price level on the world market is significantly affected by the change in grain reserves.

Results and discussion

Based on the above, in the last decade, scientists and researchers have developed and proposed fast, accurate, cross-contextual food safety coefficients, which can be divided into the following categories:

Variety of diet and frequency of meals. This category of indicators shows the number of different types of products or food groups consumed by the population, as well as the frequency of their consumption, including the weight of these groups. The result is an estimate of the variety of consumption, and this is not necessarily related to the amount of food, but mainly to caloric values. For example, FAO and the United States Agency for International Development widely use the Household Diet Diversity Score (HDDS) with a 24-hour time frame, similar to the FCS, but without the collection of frequency or weight information;

- food expenses. Given the propensity of people near the poverty line to spend more of their income on food, this measure has become a way to assess food security;

- consumer behavior. These assessment methods provide indirect evidence of food safety by measuring behaviors related to food consumption. An example is the Coping Strategies Index, or CSI, which measures the frequency and severity of behaviors when the household does not have enough money to buy food or groceries. The CSI report revealed ways to overcome such challenges in 14 different context-sensitive tools;

- experimental measures. These include indicators that combine behavioral and psychological motives, including the Latin American and Caribbean Food Security Scale (ELCSA) and the Household Food Access Scale. The HFIAS reflects the behavior of households with inadequate quantity and quality of food, including their concerns about this issue;

- self-assessment measures. These measures, although subjective, are used by researchers and include self-assessment methods of the current state of food security, changes in status, and long-term survival surveys.

Thus, today there is no unified approach or method to analyze the level of food security of a country, and to date many different methods are being developed both at the macro level and at the regional level. Assessment of the state of food security is mainly carried out based on the results of regular selective monitoring of households, using various methodologies that include various assessment criteria and indicators depending on the research objectives.

However, researchers do not dispute that one of the most important indicators of the socio-economic development of the country is the level of poverty, which is directly related to the level of food supply of the population.

It is known that the share of food costs is inversely proportional to the state's overall development level and is considered one of the most important elements in assessing the standard of living of the state's population. For example, if the share of costs in developed countries is small (not more than 10%) and this is the result of their relatively long socio-economic development, then the share of costs is high for most developing countries and countries with transition economies. household expenditure on food.

The European Economic Commission of the United Nations forms indicators of sustainable development goals (SDGs) as poverty indicators.

Goal 1 - Eradication of poverty. Indicators:

1.1. Proportion of the population living below the international poverty line, broken down by sex, age group, employment status and place of residence (urban/rural).

2.1. Share of a country's population living below the official poverty line, broken down by gender and age group.

3.1. Proportion of men, women and children of all ages living in poverty in all dimensions according to national definitions.

Goal 2 is to end hunger, improve food security and nutrition, and develop sustainable agriculture.

Indicators:

2.1. Prevalence of malnutrition.

2.2. Average or severe level of food insecurity of the population (based on the food insecurity rating scale).

Malnutrition and hunger lead to dangerous medical, social and economic consequences, including diseases, shortening the life expectancy of the population and, on the basis of this, increasing public spending on the health care system, reducing the quality of the workforce, and ultimately, this is reflected in the future development of the national economy and the state as a whole.

The criteria for assessing the level of poverty of the population are the income used for consumption (CC) and the minimum subsistence level (MSL).

DIP is the sum of monetary income spent on consumption (without capital investments in production activities and savings), consumption value of own products and transfers in kind.

The criterion for assessing the level of poverty in the Republic of Kazakhstan is the minimum subsistence level (MSL).

The rules for calculating the national health insurance are approved by a joint order of the Ministry of Health and Social Development of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of National Economy.

The minimum consumption basket includes 156 in Russia, 300 in the USA, 475 in Germany, and 350 in Great Britain, while the food section in Kazakhstan contains only 43 foods.

Sources of statistical indicators used to estimate the level of average per capita income in Kazakhstan are divided into two groups [10]:

- results of a quarterly survey of household budgets on incomes and expenses;

- Estimating the nominal monetary income of the population at the macro level based on data on average wages received from enterprises, business income, bank statements, paid social contributions, income from property and other income.

According to the subjective annual opinion of households, aspects of the population's standard of living, such as satisfaction and access to education, health care and housing conditions, nutrition and other social characteristics, were identified as the main deprivations:

- there was not enough food / food was not always of the required variety and quality;

- lack of protein products (meat and milk) in the diet;

- we cannot always buy fruits for children;

- we cannot give money for school children's meals;

- we cannot buy sweets and toys for children;

- it is not possible to pay housing and communal services in full and on time;

- all family members do not have the necessary clothes and shoes for the winter season and others.

The Global Food Security Index assesses food security along three dimensions:

1. Food availability and consumption level.

2. Availability and sufficiency of food.

3. Level of quality and safety of food products.

According to the GFSI index, Kazakhstan was in 57th place in 2014 with an index of 53.3, in 2015 and 2016 it was in 56th place among 109 countries with an index of 56.8, and in 2018 it was in 57th place with an index of 57.7. It can be concluded that Kazakhstan has not been able to improve the food safety situation in terms of product range and quality in the last 5 years.

The agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan, which includes agriculture and food processing, is the main supplier of food to the country's population. The state of food security of the country is directly related to its successful operation. State programs for the development of the agro-industrial complex have set themselves the goal of producing competitive products in demand in the market and providing the population with its own processed agricultural products. The successful development of the agro-industrial complex is ensured by the system of financial.

Thus, the assessment of the level and state of food security of the country establishes the need to create a methodology for quantitative measurement of food security at the international and domestic levels, including regional, regional, social group, household, individual level. Thus, in order to determine the level of security, it is necessary to calculate the criteria and indicators at each level. At the same time, without forgetting that the criteria show the target qualitative indicators determined according to the initial and assumed position (state of the problem), and the indicators show the quantitative measure of closeness to the target indicators.

When certain types of food are not produced in the country or their production is limited, food security in them is ensured by procurement in other countries. At the same time, it is important to prevent the emergence of food, political or other dependence on exporting countries in terms of missing food. Below is a SWOT analysis of the agro-industrial sector in Kazakhstan.

Table 1. SWOT analysis of the agricultural sector of Kazakhstan

Strengths	Weaknesses
- Kazakhstan ranks ninth in the world in terms of territory area; - Kazakhstan ranks second in the world in terms of area of arable land per capita; - Kazakhstan is one of the largest exporters of grain and flour; - the large number of the rural population (43% of the total population), high share of employment (18% of the employed population); - large potential demand for food products in CIS and Central Asian markets; - constant growth of gross agricultural product; - high production and export potential of organic products	- low share of GDP (4.8%); - poor trade, including export; - low level of unagreement research and development work; - insufficient level of veterinary and food safety; - high capital intensity; - a long payback period; - dependence on climatic conditions; - low productivity; - low level of profitability of agricultural producers
Threats	Opportunities
- the possibility of increasing the volume of all types of agricultural products due to the growing number and changes in the structure of the population's nutrition; - the formation of an effective state support of agricultural producers and agricultural cooperatives; - expansion of geography of deliveries and the volume of exports in advanced industries	- adverse changes in natural and climatic conditions, instability of weather conditions; - spread of animal and plant diseases and pollution of the environment; - increased competition in international markets for certain products due to WTO accession; - risk of inefficient government regulation of the industry
Source: Compiled by the author on the basis of data [2]	

In the structure of gross output of the industry there is a high share of production of private farms. About 80% of agricultural products produced in Kazakhstan are sold in the form of raw materials, without processing, and finished products have weak competitiveness.

The gross output of food production in 2021 amounted to 4.1 trillion. tenge, which in real terms is higher than in 2013 by 46.4%.

The volume of foreign trade turnover in products of processing of agricultural raw materials and food industry of the country in 2019 amounted to 3.2 billion dollars. This is 17.7% less than the 2011 volume of \$ 3.8 billion. USA [18].

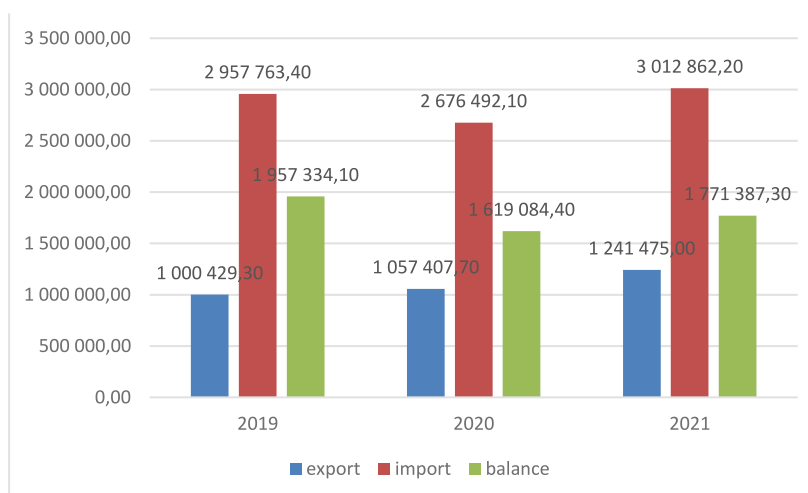

Figure 1. Export, import and balance of food products of the Republic of Kazakhstan for 2019-2021, thousand us dollars

Source: Compiled by the author on the basis of data [18]

The average annual growth rate of food production as a whole has not kept pace with the growth of consumption and income of the population, as a result of which the free niche in the market is replenished by imports and its share in domestic consumption remains very significant.

Import substitution is a great way to strengthen the economy, create new production, jobs and improve the quality of life of the country's residents. Therefore, in Kazakhstan, as well as in other countries of the World, the development of local production is stimulated.

As world experience shows, if you invest in promising production areas, you can get a great benefit, taking into account the interests of all parties involved.

The volume of imports in 2021 compared to 2011 decreased by 21.6% and amounted to 2.3 billion dollars. USA. A high share of imports remains in the most high-tech industries.

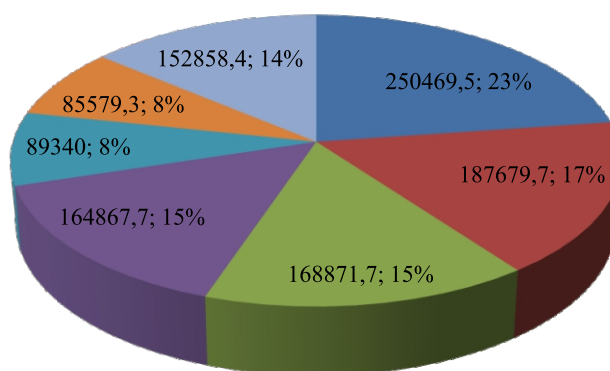

Figure 2. the Production of products of processing of agricultural products in 2021, mln tenge

Source: Compiled by the author on the basis of data [18]

According to figure 2, the main share in the structure of food production is occupied by the grain processing industry (22.3%), dairy (16.7%), bakery (15%), meat processing (13.6%), fat-and-oil (7.9%), fruit and vegetable (7.6%) and other industries (16.9%)[12].

On average over the five years for the products of livestock production the largest share of imports are cheeses and curds (51%), meat products (46%), meat and meat and cereal canned food (40%) and butter (by 36.4%). By products of processing of crop production, the largest share of imports is noted for sugar (42%), and taking into account the import of raw cane sugar, imports reach 97%. At the same time, the production capacity of sugar factories is loaded by 37.1%. Imports of canned fruits and vegetables in 2019 amounted to 98.7 thousand. tons or 84% of domestic consumption, with the utilization of enterprises for processing fruits and vegetables at 27%.

The share of imports in domestic consumption of fat-and-oil products reaches 30-40%. At the same time, the capacity of fat-and-oil enterprises is loaded by 45-50%. The problem of shortage of high-quality raw materials for capacity utilization is acute for the entire processing industry. Production of cereals and flour fully ensures domestic consumption.

In 2018, 594 types of agricultural products (6-digit HS code) were exported to 75 countries. For the first time, because of the policy of diversification of agricultural production and development of processing, 38 types of agricultural products were exported.

Table 2. Export of agricultural products for 2021-2020

Name	2020		2021	
	export, tonnes	export, thous. USA	export, tonnes	export, thous. USA
All	10 226 445,9	2 429 785,0	13 348 771,8	3 024 664,9
Processed products	3 296 552,8	1 087 154,0	3 510 337,0	1 125 469,1
Agricultural products	6 929 893,2	1 342 631,0	9 838 434,8	1 899 195,7

Source: Compiled by the author on the basis of data [18]

According to the statistics Committee of the MNE of Kazakhstan in 2020, exports of agricultural products amounted to 13.35 million tons in the amount of \$ 3.025 billion. This represents a 30.5 per cent increase in physical weight (3.2 million tonnes) and a 24.5 per cent increase in monetary terms (\$ 595 million). US) than in 2021.

The growth of exports was achieved due to the high growth rates of agricultural exports by 42% in physical terms and 41.5% in monetary terms compared to 2021. So the export of agricultural products in 2018 amounted to 9,838 million tons in the amount of \$ 1,899 billion. USA. At the same time, exports of processed agricultural products in 2018 amounted to 3.51 million tons in the amount of 1.125 billion dollars. This is an increase of 6.5% in physical volumes and 3.5% in monetary terms [19].

According to the target indicator of the State program of agricultural development - export of agricultural products (million dollars). The planned indicators of the State program for the development of agriculture for the export of agricultural products by 23.5% (\$3.025 billion) were exceeded. US \$ 2.45 billion against the plan. USA.)

Important is the fact that exports of agricultural products to priority markets for Kazakhstan are growing. Thus, exports of agricultural products to China increased by 43.7% (total exports - \$ 258 million). The Gulf countries (Qatar, Kuwait, UAE, KSA, Oman, Bahrain) 3.8 times (3.57 million us dollars), Iran 1.94 times (329 million us dollars), the EU 20.8% (329 million us dollars), Turkey 34.2% (113 million us dollars. USA.).

304 groups (according to the 6-digit HS code) of processed agricultural products are exported to 51 countries of the world, 17 of them were exported for the first-time last year. This is the result of the fact that Kazakhstan began to process raw materials and produce finished food in accordance with the requirements of importing countries.

In 2021, the State program of development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2020-2021 was adopted, the main content of which was prepared on the basis of the previous program for 2013-2020 but contains more updated information and expanded objectives of the task. The program 2020-2021 was developed by the Ministry of agriculture on the basis of the instruction of the President of Kazakhstan, given at the enlarged meeting of the government of Rot on September 9, 2020. The program involves 9 ministries, including the ministries of national economy, Finance investment and development, education and science and others, as well as akimats of Astana and Almaty and all regions of the country.

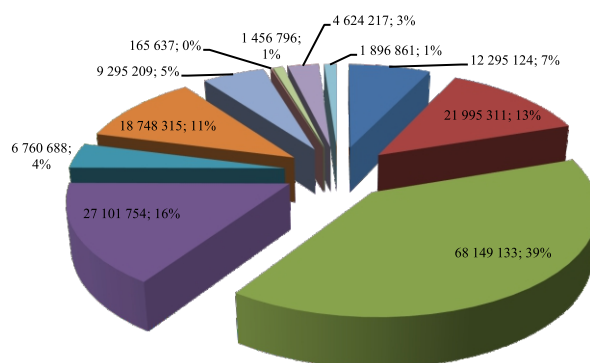

Figure 3. Structure of the Republican budget for the agricultural sector in 2018, thousand tenge

Source: Compiled by the author on the basis of the data [12]

According to figure 3, in 2018 39% of the total amount is allocated to increase the availability of financial services 68 149 133 thousand tenge. It should be noted that over the past 5 years, the bulk of the national budget in the agricultural sector is allocated to the provision of state financial support in the form of subsidies, interest rate subsidies and leasing loans issued by STB and other institutions to farmers [12].

The agro-industrial complex in Kazakhstan is gradually developing and in certain sectors of agriculture there are noticeable improvements compared to the previous 10 years. In crop production, the transition from the production of monoculture, mostly wheat, to the diversification of the structure of crops in favor of oilseeds, fodder crops and other crops is gradually developing. There are also positive trends in the production of fruit and berry crops. In animal husbandry, there are mainly improvements in the breed composition of farm animals in the country, which over the past two decades has had serious problems. Production of domestic livestock products also tends to positive development, which is confirmed by data on the volume of meat and dairy products produced in the country [12].

Noting the positive changes, it is necessary to note the important role of the state agricultural policy aimed at supporting the development of the entire agro-industrial complex in the form of different subsidies and preferential conditions to stimulate the activities of local agricultural producers. At present, however, the level of agricultural development and its contribution to national GDP remain low compared to previous decades. Based on the analysis of statistical data, analytical materials prepared by research institutions, government organizations and other international organizations, we put forward the following conclusions. To ensure food security, it is necessary to:

- implementation of the policy to reduce imports of food products and increase its production in the Republic of Kazakhstan;
- innovative update material-technical base;
- increase of efficiency and formation of the cluster, which is connected with the need to combine small producers in medium and large-scale production on the basis of cooperation, optimization of land use and their rational use taking into account the specialization;
- effective state support of domestic producers capable of producing competitive products.

■ Conclusion

In conclusion, the state should serve as the basis for social stability, which ensures the existence of the state itself. In this regard, it is necessary to eliminate the country's dependence on imports, to ensure the development of its own food production; the creation of a balanced structure of exports and imports, as well as reserve stocks to stabilize food supply.

REFERENCES 1:

1. Байдалинова А.С. Сущность экономической безопасности как экономической категории // Матер. междунар. науч. конф. «Социально-экономическое развитие Казахстана за 25 лет независимости: история, достижения, новые вызовы». – Астана: КазУЭФМТ, 2016. – С. 64-68.
2. Байдалинова А.С. Сущность угроз экономической безопасности // Матер. междунар. науч.-практ. конф. «Приоритеты современного социально-экономического развития Казахстана: теория и практика». – Астана: КазУЭФМТ, 2017. – С. 100-104.
3. Postoral of the President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan «Strategy» Kazakhstan-2050»: a new political course of the established state // Kazakhstanskaya Pravda. – 2012, December 15.
4. Strategic food security management / Analytical, analytical review information and analytical journal. - Issue 1.-Almaty, 2009. - P.67-73.
5. Байдалинова А.С. Подходы к определению экономической безопасности // Матер. 2-й междунар. науч.-практ. конф. «Инновационные направления интеграционных процессов в Евразии». – Астана: АО
6. «Финансовая академия» Министерства финансов РК, 2016. – С. 422-425.
7. Бельский К.С. Полицейское право: лекц. курс. – М.: Дело и Сервис, 2004. – 816 с.
8. Гумбольдт В.Ф. Опыт установления пределов государственной деятельности. – СПб.: В.Ф. Лугинин, 1908. – 164 с.
9. Ведель Ж. Административное право Франции / пер. с фр.; под ред. М.А. Крутоголова. – М.: Прогресс, 1973. – 512 с.
10. Вечканов Г.С. Экономическая безопасность: учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2007. – 384 с.
11. Кузнецова Е.И. Экономическая безопасность и конкурентоспособность. Формирование экономической стратегии государства: монография. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – с.239
12. Экономическая безопасность и экономическая политика: учебное пособие / под ред. А.В. Бондаря, С.Н. Князева. – Минск: БГЭУ, 2007. – 423 с.
13. Escala Latino-americana y Caribena de Seguridad Alimentaria (ELCSA): Manual de Uso y Aplicaciones / ELCSA Scientific Committee. – Rome: UN Food and Agricultural Organisation, 2012. – 78 p.
14. Swindale A., Bilinsky P. Development of a Universally Applicable Household Food Insecurity Measurement Tool: Process, Current Status, and Outstanding Issues // Journal of Nutrition. – 2006. – Vol. 136. – P.1449S-1452S.
15. Deitchler M., Ballard T. et al. Validation of a Measure of Household Hunger for Cross-Cultural Use. – Washington, DC, 2010. – 65 p.
16. Повестка дня ООН в области устойчивого развития на период до 2030 // <http://www.unec.org.11.12.2022>
17. Итоги выборочного ежеквартального обследования бюджетов домашних хозяйств (ОБДХ) о доходах и расходах / Комитет по статистике МНЭ РК // <https://stat.gov.kz/11.12.2022>.
18. Совместный приказ и.о. Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 27 июля 2015 года №623 и и.о. Министра национальной экономики Республики Казахстан от 31 июля 2015 года №585

19. Gorzelak A. Assessment of the implications of changes in income support policies on financial health of farms in Canada and the USA (at the industry aggregate level) // Problems of Agricultural Economics. – 2017. – Vol. 2 – Issue 351. – p. 51-76

REFERENCES 2:

1. Bajdalinova A.S. Sushhnost' jekonomicheskoy bezopasnosti kak jekonomicheskoy kategorii // Mater. mezhdunar. nauch. konf. «Social'no-jekonomicheskoe razvitie Kazahstana za 25 let nezavisimosti: istorija, dostizhenija, novye vyzovy». – Astana: KazUJeFMT, 2016. – S. 64-68.
2. Bajdalinova A.S. Sushhnost' ugroz jekonomicheskoy bezopasnosti // Mater. mezhdunar. nauch.-prakt. konf. «Prioritety sovremennogo social'no-jekonomicheskogo razvitiya Kazahstana: teorija i praktika». – Astana: KazUJeFMT, 2017. – S. 100-104.
3. Postoral of the President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan «Strategy» Kazakhstan-2050»: a new political course of the established state» / Kazakhstanskaya Pravda. – 2012, December 15.
4. Strategic food security management / Analytical, analytical review information and analytical journal. – Issue 1. – Almaty, 2009. – P. 67-73.
5. Bajdalinova A.S. Podhody k opredeleniju jekonomicheskoy bezopasnosti // Mater. 2-j mezhdunar. nauch.-prakt. konf. «Innovacionnye napravlenija integracionnyh processov v Evrazii». – Astana: AO
6. «Finansovaja akademija» Ministerstva finansov RK, 2016. – S. 422-425.
7. Bel'skij K.S. Policejskoe pravo: lekc. kurs. – M.: Delo i Servis, 2004. – 816 s.
8. Gumbol'dt V.F. Opyt ustanovlenija predelov gosudarstvennoj dejatel'nosti. – SPb.: V.F. Luginin, 1908. – 164 s.
9. Vedel' Zh. Administrativnoe pravo Francii / per. s fr.; pod red. M.A. Krutogolova. – M.: Progress, 1973. – 512 s.
10. Vechkanov G.S. Jekonomicheskaja bezopasnost': uchebnik dlja vuzov. – SPb.: Piter, 2007. – 384 s.
11. Kuznecova E.I. Jekonomicheskaja bezopasnost' i konkurentosposobnost'. Formirovanie jekonomicheskoy strategii gosudarstva: monografija. – M.: JuNITI-DANA, 2012. – s. 239
12. Jekonomicheskaja bezopasnost' i jekonomicheskaja politika: uchebnoe posobie / pod red. A.V. Bondarja, S.N. Knjazeva. – Minsk: BGLeU, 2007. – 423 s.
13. Escala Latino-americana y Caribena de Seguridad Alimentaria (ELCSA): Manual de Uso y Aplicaciones / ELCSA Scientific Committee. – Rome: UN Food and Agricultural Organisation, 2012. – 78 r.
14. Swindale A., Bilinsky P. Development of a Universally Applicable Household Food Insecurity Measurement Tool: Process, Current Status, and Outstanding Issues // Journal of Nutrition. – 2006. – Vol. 136. – P. 1449S-1452S.
15. Deitchler M., Ballard T. et al. Validation of a Measure of Household Hunger for Cross-Cultural Use. – Washington, DC, 2010. – 65 r.
16. Povestka dnja OON v oblasti ustojchivogo razvitiya na period do 2030 // <http://www.unece.org>. 11.12.2022
17. Itogi vyborochnogo ezhekvaralnogo obsledovanija bjudzhetov domashnih hozjajstv (OBDH) o dohodah i rashodah / Komitet po statistiki MNJe RK // <https://stat.gov.kz/>. 11.12.2022.
18. Sovmestnyj prikaz i.o. Ministra zdavoohranenija i social'nogo razvitiya Respubliki Kazahstan ot 27 ijulja 2015 goda №623 i i.o. Ministra nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan ot 31 ijulja 2015 goda №585
19. Gorzelak A. Assessment of the implications of changes in income support policies on financial health of farms in Canada and the USA (at the industry aggregate level) // Problems of Agricultural Economics. – 2017. – Vol. 2 – Issue 351. – p. 51-76

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

А.Ж. Дүйсенбекұлы *

Докторант 2 курса специальности
«Государственное и местное управление»
Международный казахско-турецкий
университет имени Ходжа Ахмеда Ясави
г. Туркестан, Республика Казахстан
E-mail: abilaihan.d@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3541-4524

Ж.М. Булакбай

к.э.н., доцент Евразийского национального
университета им. Л.Н. Гумилева,
Астана, Республика Казахстан
E-mail: Bulakbay_zhannat@mail.ru

С.К. Тажикенова

к.э.н.
Евразийский национальный университет им.
Л.Н. Гумилева
г. Астана, Республика Казахстан
E-mail: tazhikenova_sk@enu.kz
ORCID: 0000-0001-7858-5094

Г.С. Еркулова

э.ф.к., доцент
Каспийский университет технологий и
инжиниринга имени Ш. Есенова
г. Актау, Республика Казахстан
E-mail: g_erkulova@gmail.com

Аннотация. Основной целью данной статьи является описание теоретических особенностей государственного регулирования сельского хозяйства в Республике Казахстан, а также комплексная оценка продовольственной безопасности в Казахстане. В исследовании использовались абстрактно-логические, монографические, экономико-статистические методы, а также общенаучные методы: синтез, анализ, сравнение, обобщение. В научной статье раскрывается сущность продовольственной безопасности территориальных сообществ, а также показатели, влияющие на уровень развития агропромышленного комплекса, обеспечивающего эту

безопасность. Основным выводом данной статьи является изучение теоретических аспектов и основных задач продовольственной безопасности, а также оценка продовольственной безопасности Казахстана на основе показателей.

В Казахстане постепенно развивается агропромышленный комплекс, в некоторых сферах сельского хозяйства наблюдается значительный прогресс по сравнению с предыдущими 10 годами. В растениеводстве постепенно развивается переход от производства монокультур, главным образом пшеницы, к диверсификации структуры посевов в пользу масличных, кормовых и других культур. Также наблюдаются положительные тенденции в производстве плодовых культур. В стране, которая за последние два десятилетия столкнулась с серьезными проблемами, племенной состав сельскохозяйственных животных в животноводстве в основном улучшается. Производство продукции отечественного животноводства также имеет тенденцию к положительному развитию, что подтверждается данными об объемах производимой в стране мясной и молочной продукции.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, сельское хозяйство Казахстана, сельхозпродукция, государственная поддержка, экспорт, импорт.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҮШІН МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТ ҚАРАЖАТЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

А.Ж. Дүйсенбекұлы *

«Мемлекеттік және жергілікті басқару»
мамандығының 2 курс докторанты
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық
қазақ-түрік университеті
Түркістан қ., Қазақстан Республикасы
abilaihan.d@gmail.com
ORCID:0000-0002-3541-4524

С.Қ. Тәжікенова

Э.Ф.К.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті
Астана, Қазақстан Республикасы
E-mail: tazhikenova_sk@enu.kz
ORCID: 0000-0001-7858-5094

Ж.М. Бұлақбай

Э.Ф.К.
доцент Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті
Астана, Қазақстан Республикасы
E-mail: Bulakbay_zhannat@mail.ru

Г.С. Еркулова

Э.Ф.К., доцент
Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар
және инжиниринг университетінде
Ақтау қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: g_erkulova@gmail.com

Аңдатпа: Осы баптың негізгі мақсаты Қазақстан Республикасындағы ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеудің теориялық ерекшеліктерін сипаттау, сондай-ақ Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігін кешенді бағалау болып табылады. Зерттеуде абстрактілі-логикалық, монографиялық, экономикалық-статистикалық әдістер, сондай-ақ жалпы ғылыми әдістер қолданылды: синтез, талдау, салыстыру, жалпылау. Ғылыми мақалада аумақтық қауымдастықтардың азық-түлік қауіпсіздігінің мәні, сондай-ақ осы қауіпсіздікті қамтамасыз ететін агроөнеркәсіптік кешеннің даму деңгейіне әсер ететін көрсеткіштер ашылады. Бұл мақаланың негізгі қорытындысы азық-түлік қауіпсіздігінің теориялық аспектілері мен негізгі міндеттерін зерделеу, сондай-ақ көрсеткіштер негізінде Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін бағалау болып табылады.

Қазақстанда агроөнеркәсіптік кешен біртіндеп дамып келеді, ауыл шаруашылығының кейбір салаларында алдыңғы 10 жылмен салыстырғанда айтарлықтай прогресс байқалады. Өсімдік шаруашылығында монокультуралар өндірісінен, негізінен бидай өндірісінен майлы, жеміс және басқа дақылдардың пайдасына дақылдар құрылымын әртараптандыруға көшу біртіндеп дамуда. Жеміс дақылдарын өндіруде де оң үрдістер байқалады. Соңғы екі онжылдықта күрделі мәселелерге тап болған елде мал шаруашылығындағы ауылшаруашылық жануарларының асыл тұқымды құрамы негізінен жақсаруда. Отандық мал шаруашылығы өнімдерінің өндірісі де оң дамуға ұмтылуда, бұл елде өндірілетін ет және сүт өнімдерінің көлемі туралы деректермен расталады.

Түйін сөздер: Азық-түлік қауіпсіздігі, Қазақстанның ауыл шаруашылығы, Ауыл шаруашылығы өнімдері, мемлекеттік қолдау, экспорт, импорт.

К ВОПРОСУ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ НА ПОПОЛНЕНИЕ УСТАВНОГО КАПИТАЛА СУБЪЕКТОВ КВАЗИГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА АСТАНА)

Аннотация: В любой стране государственные инвестиции являются важнейшим механизмом влияния на социально-экономическое развитие. Одним из способов государственных инвестиций является формирование и (или) увеличение уставного капитала юридических лиц за счет бюджетных средств и активов государства. В этой связи, целью анализа является освещение основных итогов экспертно-аналитического мероприятия «Эффективность использования бюджетных средств на пополнение уставного капитала субъектов квазигосударственного сектора города Астаны» для использования заинтересованными лицами. В частности, в статье проанализированы основные итоги экспертно-аналитического мероприятия «Эффективность использования бюджетных средств на пополнение уставного капитала субъектов квазигосударственного сектора города Астана», проведенного Ревизионной комиссией по городу Астана, в ходе которого осуществлен анализ информации, предоставленной администраторами бюджетных программ города Астаны по запросу Ревизионной комиссии. Анализ проводился на предмет соответствия деятельности администраторами бюджетных программ акимата столицы в сфере формирования и (или) увеличения уставного капитала юридических лиц в соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан, а также с целью оценки достижения показателей результатов, предусмотренных в финансово-экономических обоснованиях за период 2020 – 2021 годы и первого полугодия 2022 года. В результате анализа, автором выявлены проблемы и недостатки, влияющие на эффективность использования бюджетных средств и активов государства на пополнение уставного капитала субъектов квазигосударственного сектора по городу Астана. В заключительной части даны рекомендации для улучшения деятельности местных исполнительных органов по пополнению уставного капитала субъектов квазигосударственного сектора.

Ключевые слова: экспертно-аналитическое мероприятие, эффективность использования бюджетных средств, пополнение уставного капитала, субъекты квазигосударственного сектора, администраторы бюджетных программ.

■ Введение

Инвестиции выступают важным фактором развития экономики государства. Интерес науки и практики к проблеме правового определения понятия инвестиций, их форм и видов объясняется значительной степенью влияния инвестиционных процессов на темпы экономического развития [1].

Известно, что для решения проблемы привлечения инвестиций в экономику страны необходима эффективная государственная инвестиционная политика, представляющая собой многогранную деятельность государства, направленную на формирование благоприятного инвестиционного климата, стимулирование инвестиционной активности и повышение эффективности использования инвестиций в стране. Поэтому проблема регулирования и стимулирования инвестиционной сферы остро стоит перед органами государственной власти во всем мире [2].

Наряду с активизацией инвестиционной деятельности, растет и значимость механизмов государственного регулирования инвестиционной деятельности. При этом, как показывает мировой опыт, необходимость активизации регулирующих мер зависит от инвестиционных процессов и уровня развития экономики в целом. Так, опыт управления инвестициями и реализации инвестиционной политики в разрезе ведущих стран мира, демонстрирует, что несмотря на некоторую общность методологических подходов, тактика формирования инвестиционных стратегий, выбор инвестиционных приоритетов и особенности реализации инвестиционной политики существенно различаются:

- Южная Корея - основным инструментом реализации инвестиционной политики выступают особые экономические зоны. На современном этапе в Республике функционирует четыре вида особых зон, отличающихся составом отраслей производства, экономической деятельностью, налоговыми механизмами. Например, южнокорейская инвестиционная политика во все периоды существования страны ориентируется в большей мере на внешние инвестиции, имеющих инновационную природу и способных принести в страну высокотехнологичные производства [3];

- **Япония** – отмечается активное взаимодействие частного сектора с государственным. Государственно – частное партнерство (далее - ГЧП) позиционируется стратегическим инструментом реализации инвестиционно-инфраструктурных проектов. В контексте государственной инвестиционной политики разрабатываются и внедряются комплексные меры поддержки инновационных предприятий и развивающихся компаний в форме предоставления венчурных ссуд и субсидирования приоритетных провинциальных проектов. Сбережения граждан используют для покрытия бюджетного дефицита и для нужд государственных предприятий. Различные министерства от лица государства разрабатывают краткосрочные и среднесрочные планы развития общественных работ и выступают в роли заказчика. Такие многолетние традиции способствуют реализации нового строительства, развития приоритетных территорий, а также развитию всех отраслей экономики [4];

- **США** – результат эволюции американской структурно-инвестиционной политики – разнообразие институциональных форм локализации инвестиций, основанных на механизме ГЧП – сетевые кластеры, промышленно-технологические группы, кооперационные соглашения и т.д. Однако, в отличие от Японии, инвестирование государства в инфраструктуру происходит по мере необходимости, а инфраструктурные инвестиции становятся элементами общеэкономической стратегии только в исключительных случаях. Считается что «высокий уровень конкурентоспособности экономики США достигнут благодаря политике стимулирования инвестиций в научную деятельность и развитие новых технологий, когда государство финансирует половину всех фундаментальных исследований и научно – исследовательских и опытно – конструкторских разработок (далее – НИОКР), а остаток ресурсов предоставляют частные корпорации, университеты и иностранные инвесторы» [4];

- **Канада** - действует система «выравнивающих платежей». По специальным программам развития правительство направляет в слаборазвитые регионы прямые финансовые трансферты, перераспределяя общенациональные средства между «богатыми» и «бедными» территориями. При этом конкретные цели использования средств, поступающих в форме выравнивающих платежей, не оговариваются. Регионы вправе расходовать их по собственному усмотрению на различные социально-экономические и инфраструктурные проекты;

- **Германия** - в практике регионального инвестирования используется понятие «общественная задача», что соответствует понятию «целевая программа» и способствует стимулированию инвестиций путем предоставления субсидий на развитие инфраструктуры из федерального и земельных бюджетов, а также Европейского фонда регионального развития;

- **Индия** - государственные инвестиции, выступают как общественные работы. Сфера общественных работ Индии регулируется главным образом центральным правительством, или правительством штатов, которые отвечают за общественные работы, такие как здания, дороги, мосты и ирригационное проектирование, строительство и техническое обслуживание. Департамент общественных работ Индии имеет различные филиалы, каждый из которых отвечает за различные проекты, такие как ирригация, дороги, здания, проекты в области здравоохранения и другие работы;

- **Швеция** - 4,4% ВВП расходует на государственные инвестиции, что является одним из самых высоких показателей среди стран участников Организации стран экономического сотрудничества и развития (далее – ОЭСР). В отличие от большинства этих стран, государственные инвестиции в Швеции увеличиваются с каждым годом, что обосновано повышенным вниманием субнациональных правительств к инвестициям в транспортную инфраструктуру;

Краткий обзор зарубежного опыта в развитых странах стимулирования инвестиций свидетельствует, что в качестве регулирующего инструмента в инвестиционной сфере выступает государственный инвестиционный заказ, а основой его формирования являются долгосрочные целевые комплексные программы общегосударственного или регионального уровня.

При этом, к государственному инвестиционному заказу прибегают в следующих случаях:

- при наличии расхождения между интересами компаний, частного капитала и общегосударственными интересами;
- незаинтересованности владельцев капитала в решении общегосударственных проблем;
- поддержки занятости населения в периоды спадов и кризисов;
- нейтрализации негативных социально-экономических последствий рыночных отношений в инвестиционной сфере;
- формировании приоритетности инвестиционных вложений с точки зрения общегосударственных или региональных интересов;
- быстрой ликвидации дефицита отдельных материалов и готовой продукции, возникающих вследствие конъюнктурных рыночных перекосов;
- предотвращении срывов выполнения внешнеэкономических государственных обязательств и других.

■ Обзор литературы

Вопросы государственного регулирования инвестиционной деятельности рассмотрены в трудах таких исследователей, как: Черкасова Г.И., Колтунова В.М., Желтова А.М., Непомилуева В.М., Кириллова Е.Н. Зарубежный опыт реализации региональной инвестиционной политики и возможности его применения рассмотрены в работе Невьянцева Л.С. Инвестиционная деятельность холдингов и правовые средства защиты прав иностранных инвесторов как предмет исследования изучена в работах Турекуловой А.Н. и Замятина Е.В.

■ Материалы и методы

Экспертно-аналитическое мероприятие было проведено в соответствии с Законом Республики Казахстан от 12 ноября 2015 года «О государственном аудите и финансовом контроле», Правилами проведения внешнего государственного аудита и финансового контроля, утвержденными нормативным постановлением Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета от 30 июля 2020 года № 6-НҚ, Процедурным стандартом внешнего государственного аудита и финансового контроля по проведению аудита эффективности, утвержденным нормативным постановлением Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета от 31 марта 2016 года № 5-НҚ, и Методикой по проведению аудита эффективности в сфере охраны окружающей среды с учетом международного опыта, утвержденной приказом Председателя ревизионной комиссии по городу Астана от 29 марта 2019 года № 43-н/қ [5,6,7].

Осуществлен анализ информации, предоставленной администраторами бюджетных программ города Астаны на запросы Ревизионной комиссии по городу Астана. Анализ проводился на предмет соответствия деятельности администраторов бюджетных программ акимата столицы в сфере формирования и (или) увеличения уставных капиталов юридических лиц законодательству Республики Казахстан, а также на достижение показателей результатов, предусмотренных в финансово-экономических обоснованиях, за период 2020 – 2021 годы и первого полугодия 2022 года.

При проведении анализа применены следующие методы проведения аудиторских процедур: обзор документов, инспектирование, наблюдение, запрос, подтверждение, пересчет.

■ Результаты и обсуждения

Система государственного инвестирования используется в тех сферах, где частный капитал не развивает достаточной инициативы: в отраслях производственной и социальной инфраструктуры (в дорожном строительстве, электроэнергетике, в фундаментальных научных исследованиях, образовании), а также в сельском хозяйстве, в добывающих отраслях промышленности и военно-промышленном комплексе. Этот способ финансирования инвестиций применяется также в экстремальных условиях (для оказания помощи районам, пострадавшим от землетрясений, наводнений и других стихийных бедствий), в периоды экономических, социальных и военно-политических кризисов (финансовая помощь проблемным городам и регионам, крупным корпорациям, терпящим банкротство и т.д.)

Бюджетное финансирование практикуется также для поддержания или же создания стартовых условий развития предприятий, отраслей и регионов, обеспечивающих производство остродефицитной, импортозамещающей, стратегически важной наукоемкой продукции. Финансирование из бюджета является испытанным и, в ряде случаев, незаменимым инструментом государственного регулирования экономики. Так или иначе, результаты оценки зарубежного опыта разработки и реализации инвестиционной политики дают возможность выбора тех достижений, которые целесообразно использовать в казахстанской практике.

Концепцией инвестиционной политики Республики Казахстан до 2026 года, утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан от 15 июля 2022 года № 482, дальнейшее развитие государственной инвестиционной политики видится в содействии устойчивому развитию экономики страны путем привлечения качественных иностранных и внутренних инвестиций, и как следствие, рост экономической активности и доходов населения, в том числе путем создания новых рабочих мест за счет реализации инвестиционных проектов. Планируется поэтапная минимизация вовлечения бюджетных средств в реализацию проектов и концентрация на обеспечении 100% эффективного освоения и реализации государственных инвестиционных проектов, и содействии реализации частных инициатив в рамках национальных проектов и проектов ГЧП [8].

Предметом настоящей статьи являются государственные инвестиции, осуществляемые администраторами бюджетных программ акимата города Астана путем формирования и (или) увеличения уставного капитала юридических лиц.

■ Результаты и обсуждения

В соответствии с решениями Маслихата города Астана (от 12 декабря 2019 года № 456/58-VI, от 11 декабря 2020 года № 553/77-VI, 15 декабря 2021 года № 114/16-VII) «О бюджете города Нур-Султан» расходы на па составили 90 696 625 тыс. тенге, исполнение оплаченных обязательств по бюджетным программам за 2020-2021 годы равны 100% (77 548 577 тыс. тенге приобретение финансовых активов с учетом корректировок за 2020 год - 1 полугодие 2022 год), за 1 полугодие 2022 года – 74% (9 792 524,0 тыс. тенге). Отклонение в сумме 2000000 тыс. тенге от скорректированного бюджета 2022г. связано с финансированием данной суммы во втором полугодии 2022 года. На рисунке 1 представлены суммы утвержденных/уточненных и скорректированных бюджетов в разрезе годов. Динамика увеличения бюджетных инвестиций посредством формирования или увеличения уставного капитала субъектов квазигосударственного сектора (далее - Инвестиции) при скорректированном бюджете в сравнении с утвержденным бюджетом на соответствующий год [9].

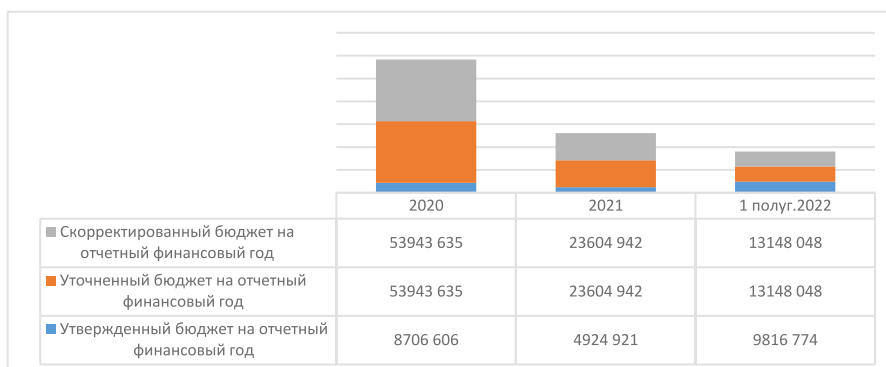

Рисунок 1. Динамика расходов местного бюджета на приобретение финансовых активов

Источник: составлено автором [9]

Так, скорректированные расходы бюджета на приобретение финансовых активов по сравнению с первоначально утвержденным бюджетом увеличились в 2020 году в 6 раз, в 2021 году – в 4,8 раз, в 2022 году – в 1,3 раза. При этом наблюдается тенденция к снижению объемов бюджетных инвестиций посредством формирования или увеличения уставного капитала в 2 раза. В частности расходы на приобретение финансовых активов в 2021 году в сравнении с 2020 годом снизились на 56%, или на 30 338 693 тыс. тенге, в 2022 году уменьшились на 44% или на 10 456 894 тыс.тенге. Согласно отчетам о реализации бюджета г. Астана освоение составляет – 100%.

В таблице 1 представлена информация о распределении расходов на приобретение финансовых активов в разрезе администраторов бюджетных программ за 2020-2021 годы и 1-ое полугодие 2022 года.

Таблица 1. Распределение бюджетных средств, направленные на бюджетные инвестиции за 2020-2022 годы по г. Астана

коды	Формирование или увеличение уставного капитала юридических лиц	Сумма бюджета на 2020 год		Сумма бюджета на 2021 год		Сумма бюджета на 1 полугодие 2022 года		
		АБП	Утв.	Скоррект.	Утв.	Скоррект.	Утв.	Скоррект.
121/065	Аппарат акима города республиканского значения, столицы		0,0	0,0	0,0	10 129 113,0	296 370,0	0,0

коды	Формирование или увеличение уставного капитала юридических лиц	Сумма бюджета на 2020 год		Сумма бюджета на 2021 год		Сумма бюджета на 1 полугодие 2022 года		
		АБП	Утв.	Скоррект.	Утв.	Скоррект.	Утв.	Скоррект.
332/065	Управление активов и государственных закупок города республиканского значения, столицы		2 348 685,0	4 411 807,0	1 959 967,0	4 299 406,0	3 489 768,0	1 498 462,0
334/065	Управление по инвестициям и развитию предпринимательства города республиканского значения, столицы		500 000,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2 618 950,0
335/015	Управление транспорта и развития дорожно-транспортной инфраструктуры города республиканского значения, столицы		3 000 000,0	5 139 660,0	2 764 954,0	5 99 689,0	4 372 579,0	5 372 579,0
335/065			2 857 921,0	5 892 168,0	200 000,0	3 012 608,0	1 624 802,0	1 624 802,0
337/065	Управление контроля и качества городской среды города республиканского значения, столицы		0,0	38 500 000,0	0,0	0,0	0,0	0,0
383/065	Управление жилья и жилищной инспекции города республиканского значения, столицы		0,0	464 126,0	0,0	0,0	33 255,0	33 255,0
373/065	Управление строительства города республиканского значения, столицы		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2 000 000,0
	Итого		8 706 606	53 943635	4 924 921	23 604 942	9 816 774	13 148 048
Источник: составлено автором [9]								

Источник: составлено автором [9]

Данные таблицы 1 показывают, что два администратора бюджетных программ (Управление активов и государственных закупок, Управление транспорта и развития дорожно-транспортной инфраструктуры) ежегодно участвуют в реализации проектов, финансируемых через бюджетные инвестиции посредством увеличения уставного капитала подведомственных им субъектов квазигосударственного сектора. Удельный вес которых в общем объеме бюджетных инвестиций посредством увеличения уставного капитала юридических лиц занимает от 8-53% соответственно.

В тоже время в бюджеты расходов отдельных администраторов бюджетных программ г. Астана (Аппарат акима, Управление по инвестициям и развитию предпринимательства, Управление жилья и жилищной инспекции, Управление строительства) вносятся значительные корректировки в течение финансового года. К примеру, при отсутствии в первоначальном бюджете аппарата Акима г.Астанана 2021 год расходов на приобретение финансовых активов, в скорректированном бюджете расходы утверждены в сумме 10,1 млрд.тенге, в тоже время при утверждении на 1 полугодие 2022 года расходов в сумме 296,4 млн.тенге, при корректировке сумма обнулена.

При отсутствии расходов на приобретение финансовых активов в первоначально утвержденном бюджете *Управления строительства г. Нур-Султан*, в скорректированном бюджете расходы утверждены в сумме 2,0 млрд.тенге.

Бюджетные инвестиции посредством увеличение уставного капитала субъектов квазигосударственного сектора *Управления по инвестициям и развитию предпринимательства города Астана* на 2020 год на сумму 500,0 млн.тенге исключена в скорректированном бюджете, на 2022 год в отсутствие в первоначально утвержденном бюджете, выделены расходы в сумме 2,6 млрд.тенге при корректировке.

Вместе с тем, учитывая, что процесс разработки, формирования, утверждения финансово-экономического обоснования (далее – ФЭО) государственных инвестиционных проектов достаточно длительный и имеется ограничение по актуальности ФЭО в три года, многочисленные корректировки свидетельствуют о недостаточном уровне планирования и несет риски неэффективного расходования бюджетных средств.

Основные направления бюджетной инвестиционной политики как составляющей части государственной инвестиционной политики определены в Концепции инвестиционной политики Республики Казахстан до 2025 года. Главной целью бюджетной инвестиционной политики является создание благоприятных условий для реализации инвестиционных проектов, направленных на обеспечение модернизации, структурных преобразований и устойчивых темпов роста национальной экономики, способствующих обеспечению высокого качества жизни населения.

Согласно Концепции управления, государственными финансами Республики Казахстан до 2030 года, утвержденной указом Президента РК от 10.09.2022 года, будет продолжена работа по совершенствованию отдельных процедур мониторинга и оценки бюджетных инвестиций. В целях обеспечения наилучшей эффективности бюджетных расходов будет усовершенствован механизм проведения оценки социально-экономического эффекта от реализации бюджетных инвестиций [10].

Результаты экспертно-аналитического мероприятия, сформированные на основании анализа полученной информации, документов, сведений от соответствующих государственных органов, администраторов бюджетных программ, субъектов квазигосударственного сектора свидетельствуют о наличии «узкого горла» в цепочке процессов эффективного использования бюджетных инвестиций посредством участия государства в уставном капитале юридических лиц. Так, в получении и использовании инвестиций - процессы выстроены и работают, однако при мониторинге и оценке достижения конечного результата выделенных Инвестиций цепочка процесса разрывается, тогда как целью бюджетных инвестиций является решение задач государственного управления с конечным результатом, отражающим и/или влияющим на улучшение уровня качества жизни граждан.

В результате проведенного анализа сформулируем основные выводы:

1. За последние три года в бюджете города Астана наблюдается тенденция к снижению объемов бюджетных инвестиций посредством формирования или увеличения уставного капитала в 2 раза;
2. За 2020-2022 годы реализация бюджетных инвестиций посредством участия в уставном капитале юридических лиц осуществлялась 7 местными администраторами бюджетных программ по 22 государственным инвестиционным проектам на основании ФЭО Инвестиций на общую сумму 90,6 млрд. тенге;
3. Согласно отчетам о реализации бюджета г. Астана, освоение инвестиций составляет 100%, однако следует отметить, применяемая практика формирования отчета об исполнении бюджета к скорректированному бюджету показывает благоприятную картину полного выполнения, без анализа самооценки принимаемых бюджетных решений и возможности предотвратить упущения;
4. По данным отчетов по мониторингу и оценке реализации инвестиций, предоставленных субъектами квазигосударственного сектора и администраторами бюджетных программ из 22 государственных инвестиционных проектов достигнуты прямые и конечные результаты по 21 проекту на сумму 89,6 млрд. тенге; Вместе с тем, при достижении участниками инвестиций прямых результатов, оценить достижение конечных результатов, а следовательно, дать оценку эффективному использованию инвестиций не представляется возможным в виду отсутствия в ФЭО данных по показателям конечных результатов, а именно влияние на развитие курируемой отрасли в привязке к ключевым показателям эффективности государственных органов и с учетом достижения долгосрочных показателей экономической и социальной отдачи от инвестиций и следовательно не отражения их в отчетах по мониторингу и оценке реализации инвестиций.

5. Вследствие непроработанности вопроса по условиям приобретения имущества у АО «Горкоммунхоз», находящегося на стадии банкротства с 2014 г., не достигнуты прямые и конечные результаты проекта «Приобретение производственных баз для коммунальной организации г. Астана» ТОО «Астана Тазалық» (заключение договора о приобретении баз и обеспечение площадью 21 212,8 кв.м.), при этом расходы на приобретение финансовых активов составили по состоянию на 1 полугодие 2022 года 1,0 млрд. тенге.

6. Остатки средств на контрольных счетах наличности субъектов квазигосударственного сектора (ТОО «СПК «Астана» и ТОО «СТС», ТОО «Астана-Тазалық») на конец 2020 года составила – 7,8 млрд. тенге, конец 2021 года – 1,1 млрд. тенге, что в соответствии с Правилами исполнения бюджета и его кассового обслуживания, утвержденными приказом Министра финансов Республики Казахстан от 4 декабря 2014 года № 540, относится к неэффективному исполнению бюджетных программ [11].

7. Несоблюдение отдельных норм, регламентированных Правилами разработки или корректировки, проведения необходимых экспертиз инвестиционного предложения государственного инвестиционного проекта, а также планирования, рассмотрения, отбора, мониторинга и оценки реализации бюджетных инвестиций и определения целесообразности бюджетного кредитования, утвержденных приказом Министра национальной экономики Республики Казахстан от 5 декабря 2014 года № 129 (далее – Правила), привело к недостижению целей мониторинга и оценки реализации инвестиций, в том числе:

- субъектами квазигосударственного сектора - ТОО «Социально-предпринимательская корпорация «Астана», ТОО «Астана-Тазалық», ТОО «Астана-Зеленстрой», ТОО «Өркен-Қала», ТОО «City Transportation System», ТОО «Ел орда Құрылыс Компания»;
- администраторами бюджетных программ - Управлением активов и государственных закупок, Управлением транспорта и развития дорожно-транспортной инфраструктуры, Управлением инвестициями и развитию предпринимательства, Управлением контроля и качества городской среды;
- местным уполномоченным органом по государственному планированию - Управлением экономики и бюджетного планирования.

Содержательная часть отчетов указанных субъектов квазигосударственного сектора, администраторов бюджетных программ, свидетельствует о формальном подходе к их формированию, в результате учет остается бюрократическим скоплением данных (текстовых, цифровых) не пригодных для целей мониторинга и оценки реализации бюджетных инвестиций и принятию эффективных управленческих решений [12].

В частности:

- отражение в одной отчетности нескольких проектов по бюджетным инвестициям, реализуемых за счет инвестиций противоречит нормам Параграфа 4 Главы 4 Правил;
- формальный подход к заполнению в отчетах раздела «Документы системы государственного планирования», что показывает на несоблюдение декомпозиции целевых индикаторов вышестоящих документов в нижестоящие документы;
- отсутствие пояснительных записок, обосновывающих отклонение фактических показателей от плановых показателей, отраженных в ФЭО Инвестиций (к примеру, при отклонении графика реализации финансирования в сравнении с плановым, утвержденным в паспорте Инвестиций финансово-экономического обоснования) противоречит пункту 215 Правил;
- некорректное заполнение либо незаполнение строк, предусмотренных установленной формой отчетности (Приложение 38 и Приложение 39 к Правилам), ведущее к нарушению структуры отчета (не указываются сведения о государственной перерегистрации юридического лица, этапы реализации проекта, сведения о государственной регистрации выпуска акций/ценных бумаг, отсутствует информация или некорректно заполняются информация по документам системы государственного планирования, движения средств заполняются не по всем участникам бюджетных инвестиций) противоречит пунктам 215-219 Правил [13].
- неотражение полной и достоверной информации относительно целевых индикаторов, количественно-качественных показателей мероприятия, реализуемого за счет Инвестиций, достижение которых запланировано в ФЭО Инвестиций противоречит нормам Параграфа 9 Раздела 3 Правил;
- нереализация субъектом квазигосударственного сектора ТОО «Елорда Құрылыс Компаниясы» и Управлением контроля и качества городской среды г. Астана функционала по мониторингу проекта «Завершение 18 проблемных объектов жилищного строительства» на сумму 38,5 млрд. тенге противоречит нормам Параграфа 3, 4 раздела 4 Правил;

8. Непроведение Управлением экономики и бюджетного планирования годового мониторинга о ходе реализации бюджетных инвестиций и непредставлением его результатов в порядке, установленном законодательством.

9. Недостижение цели оценки по реализации бюджетных инвестиций обусловленное вследствие неполного исполнения Управлением экономики и бюджетного планирования функционала по:

- проведению оценки эффективности реализации мероприятий, реализованных за счет Инвестиций, определяемой по критериям, установленным приложением 46 к Правилам в соответствии с пунктами 225 и 227 Правил в редакции до 10.02.2022г.;

- представлению информации в центральный уполномоченный орган по государственному планированию на государственном и русском языках по формам согласно приложениям 18-1, 40-45 к Правилам ежегодно не позднее 10 июня года, следующего за отчетным согласно пункту 230 Правил в редакции до 10.02.2022г.;

- предоставлению ежегодного сводного отчета по оценке реализации местных инвестиций в акимат в соответствии с пунктом 238 Правил в редакции до 10.02.2022г. и пунктом 211 Правил в действующей редакции в срок до 1 августа/до 25 июля, года следующего за отчетным соответственно.

1. Деятельность системообразующих предприятий столицы (АО «Социально-предпринимательская корпорация «Astana», ТОО «City Transportation System», ТОО «Өркен Қала» и др.) и их органов государственного управления (Управление активов и государственных закупок, Управление транспорта и развитие дорожно-транспортной инфраструктуры, Управление жилья и жилищной инспекции) ежегодно подвергается критике неполноценной работы и недостижения поставленных целей по результатам аудитов Ревизионной комиссии г. Астана, заседаний Маслихата г. Астана. В частности, отмечается:

- недостаточный контроль со стороны местных исполнительных органов за деятельностью подведомственных предприятий, эффективностью использования денежных средств,

- недостаточный контроль за фактическими поступлениями части чистого дохода и дивидендов контролируемых товариществ с ограниченной ответственностью и акционерных обществ, не контролируется полнота и своевременность их перечислений;

- снижение финансовой устойчивости ранее прибыльных предприятий, имеются риски завышения ФЭО Инвестиций;

- формальный подход к разработке внутренних документов, регламентирующих деятельность структурных подразделений, что снижает степень результативности вышестоящих основных программных документов и достижения целей и задач, поставленных перед местными исполнительными органами.

■ Заключение

Таким образом можно сделать вывод, что процессы получения и использования инвестиций налажены, однако при мониторинге и оценке достижения конечного результата выделенных инвестиций цепочка процесса разрывается, и отсутствует возможность оценки влияния их освоения на социально-экономическое развитие города. Тогда как целью бюджетных инвестиций является решение задач государственного управления с конечным результатом, отражающим и/или влияющим на улучшение уровня качества жизни граждан.

Вместе с тем, следует отметить, что законодательством предусмотрены необходимые механизмы, обеспечивающие оценку влияния реализации проектов за счет бюджетных инвестиций на социально-экономическое развитие. Однако они надлежащим образом не исполняются, создавая риски неэффективного использования бюджетных средств и активов государства.

Соответственно для повышения эффективности использования инвестиций в уставные капиталы субъектов квазигосударственного сектора необходимо отойти от формализма при разработке финансово-экономических обоснований, обеспечить качественное обоснование необходимости (целей) реализуемых проектов за счет средств, выделяемых на пополнение уставного капитала, предусмотреть качественные показатели достижения поставленных целей, что позволит в свою очередь избежать формализма при осуществлении мониторинга и оценки реализации данных и сделает их итоги действительно эффективным инструментом государственного управления.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Замятина Е.В. Правовые средства защиты прав иностранных инвесторов в Российской Федерации : история, теория, практика / диссертация – Санкт-Петербург, 2011.- 192 с.: ил. РГБ ОД, 61 11-12/1304
2. Г.И. Черкасов, В.М. Колтунов, А.М. Желтов, В.М. Непомилуев, Е.Н. Кириллов. Государственное регулирование экономики Учебное пособие. Нижний Новгород – 1998
3. Л.С. Невьянцева Зарубежный опыт реализации региональной инвестиционной политики и возможности его применения в условиях России // Вестник российского университета дружбы народов серия: государственное и муниципальное управление, 2022 – Том 9 – №1 – с.94-103. [Электронный ресурс]. URL: <https://journals.rudn.ru/public-administration/article/view/30596> DOI:<https://doi.org/10.22363/2312-8313-2022-9-1-94-103>
4. А.Н. Турекулова Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD) Государственное управление инвестиционной деятельностью национальных холдингов в Казахстане Республика Казахстан Алматы, 2018
5. Закон Республики Казахстан от 12 ноября 2015 года «О государственном аудите и финансовом контроле» [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000392>
6. Процедурный стандарт внешнего государственного аудита и финансового контроля по проведению аудита эффективности, утвержденный нормативным постановлением Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета от 31 марта 2016 года № 5-НК [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013647>

7. Правила проведения внешнего государственного аудита и финансового контроля, утверждены нормативным постановлением Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета от 30 июля 2020 года № 6-НК [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021070>
8. Концепция инвестиционной политики Республики Казахстан до 2026 года, утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан от 15 июля 2022 года № 482 [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000482>
9. Материалы экспертно-аналитического мероприятия «Эффективность использования бюджетных средств на пополнение уставного капитала субъектов квазигосударственного сектора города Астана»
10. Концепция управления государственными финансами Республики Казахстан до 2030 года, утвержденная указом Президента РК от 10 сентября 2022 года № 1005 [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001005>
11. Правилами исполнения бюджета и его кассового обслуживания, утвержденными приказом Министра финансов Республики Казахстан от 4 декабря 2014 года № 540 [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14E0009934>
12. Управленческий анализ. Учебное пособие для обучающихся по экономическим специальностям высших учебных заведений – Костанай, 2013. – с.108
13. Система государственного планирования в Республике Казахстан, утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 29 ноября 2017 года № 790 [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000790>

REFERENCES:

1. 2. Zamyatina E.V. Pravovye sredstva zashchity prav inostrannykh investorov v Rossiiskoi Federatsii : istoriya, teoriya, praktika / dissertatsiya – Sankt-Peterburg, 2011.- 192 s.: il. RGB OD, 61 11-12/1304
2. G.I. Cherkasov, V.M. Koltunov, A.M. Zheltov, V.M. Nepomiluev, E.N. Kirillov. Gosudarstvennoe regulirovanie ehkonomiki Uchebnoe posobie. Nizhnii Novgorod – 1998
3. L.S. Nev'yantseva Zarubezhnyi opyt realizatsii regional'noi investitsionnoi politiki i vozmozhnosti ego primeneniya v usloviyakh Rossii // Vestnik rossiiskogo universiteta družby narodov seriya: gosudarstvennoe i munitsipal'noe upravlenie, 2022 – Tom 9 – №1 – s.94-103. [Ehlektronnyi resurs]. URL: <https://journals.rudn.ru/public-administration/article/view/30596> DOI: <https://doi.org/10.22363/2312-8313-2022-9-1-94-103>
4. A.N. Turekulova Dissertatsiya na soiskanie stepeni doktora filosofii (PhD) Gosudarstvennoe upravlenie investitsionnoi deyatel'nost'yu natsional'nykh kholdingov v Kazakhstane Respublika Kazakhstan Almaty, 2018
5. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 12 noyabrya 2015 goda «O gosudarstvennom audite i finansovom kontrole» [Ehlektronnyi resurs]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000392>
6. Protседurnyi standart vneshnego gosudarstvennogo audita i finansovogo kontrolya po provedeniyu audita ehffektivnosti, utverzhdennyi normativnym postanovleniem Schetnogo komiteta po kontrolyu za ispolneniem respublikanskogo byudzheta ot 31 marta 2016 goda № 5-НК [Ehlektronnyi resurs]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013647>
7. Pravila provedeniya vneshnego gosudarstvennogo audita i finansovogo kontrolya, utverzhdeny normativnym postanovleniem Schetnogo komiteta po kontrolyu za ispolneniem respublikanskogo byudzheta ot 30 iyulya 2020 goda № 6-НК [Ehlektronnyi resurs]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021070>
8. Kontseptsiya investitsionnoi politiki Respubliki Kazakhstan do 2026 goda, utverzhennaya Postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 15 iyulya 2022 goda № 482 [Ehlektronnyi resurs]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000482>
9. Materialy ehkspertno-analiticheskogo meropriyatiya «Ehffektivnost' ispol'zovaniya byudzhethnykh sredstv na popolnenie ustavnogo kapitala sub'ektov kvazigosudarstvennogo sektora goroda Astana»
10. Kontseptsiya upravleniya gosudarstvennymi finansami Respubliki Kazakhstan do 2030 goda, utverzhennaya ukazom Prezidenta RK ot 10 sentyabrya 2022 goda № 1005 [Ehlektronnyi resurs]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001005>
11. Pravilami ispolneniya byudzheta i ego kassovogo obsluzhivaniya, utverzhdennymi prikazom Ministra finansov Respubliki Kazakhstan ot 4 dekabrya 2014 goda № 540 [Ehlektronnyi resurs]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14E0009934>
12. Upravlencheskii analiz. Uchebnoe posobie dlya obuchayushchikhsya po ehkonomicheskim spetsial'nostyam vysshikh uchebnykh zavedenii – Kostanai, 2013. – s. 108
13. Sistema gosudarstvennogo planirovaniya v Respublike Kazakhstan, utverzhennaya postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 29 noyabrya 2017 goda № 790 [Ehlektronnyi resurs]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000790>

КВАЗИМЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОР СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ЖАРҒЫЛЫҚ КАПИТАЛЫН ТОЛЫҚТЫРУҒА БЮДЖЕТ ҚАРАЖАТЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ (АСТАНА ҚАЛАСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА)

Е. В. Лебо

Астана қаласы бойынша Тексеру
комиссиясының мүшесі
E-mail: e.lebo@rkastana.gov.kz

Аңдатпа: Кез-келген елде мемлекеттік инвестициялар әлеуметтік-экономикалық дамуға әсер етудің маңызды тетігі болып табылады. Мемлекеттік инвестициялар тәсілдерінің бірі заңды тұлғалардың жарғылық капиталын бюджет қаражаты мен мемлекет активтері есебінен қалыптастыру және (немесе) ұлғайту болып табылады.

Мақалада Астана қаласы бойынша Тексеру комиссиясы жүргізген «Астана қаласының квазимемлекеттік секторы субъектілерінің жарғылық капиталын толықтыруға бюджет қаражатын пайдаланудың тиімділігі» атты сараптамалық-талдау іс-шарасының негізгі қорытындылары талданып, оның барысында Астана қаласы бойынша Тексеру комиссиясының сұрауларына Астана қаласының бюджеттік бағдарламаларының әкімшілері ұсынған ақпаратқа талдау жүргізілді. Талдау Астана әкімдігінің бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің заңды тұлғалардың жарғылық капиталдарын қалыптастыру және (немесе) ұлғайту саласындағы қызметінің Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкестігі, сондай-ақ 2020, 2021 және 2022 жылдың бірінші жартыжылдығы кезеңінде қаржы-экономикалық негіздемелерде көзделген нәтижелер көрсеткіштеріне қол жеткізу тұрғысынан жүргізілді.

Зерттеу Астана қаласының квазимемлекеттік сектор субъектілерінің жарғылық капиталын толықтыруға мемлекеттің бюджет қаражаты мен активтерін пайдалану тиімділігіне әсер ететін проблемалар мен кемшіліктердің бар екендігін көрсетті. Жүргізілген зерттеу негізінде жергілікті атқарушы органдардың квазимемлекеттік сектор субъектілерінің жарғылық капиталын толықтыру жөніндегі қызметін жақсарту үшін ұсынымдар берілді.

Түйінді сөздер: сараптамалық-талдамалық іс-шара, бюджет қаражатын пайдалану тиімділігі, жарғылық капиталды толықтыру, квазимемлекеттік сектор субъектілері, бюджеттік бағдарламалар әкімшілері.

ON THE ISSUE OF THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF BUDGETARY FUNDS TO REPLENISH THE AUTHORIZED CAPITAL OF QUASI-PUBLIC SECTOR ENTITIES (ON THE EXAMPLE OF THE CITY OF ASTANA)

E.V. Lebo

Member of the Audit Commission for the city of
Astana

E-mail: e.lebo@rkastana.gov.kz

Abstract: In any country, public investment is the most important mechanism of influence on socio-economic development. One of the ways of public investment is the formation and (or) increase in the authorized capital of legal entities at the expense of budgetary funds and assets of the state.

The article analyzes the main results of the expert-analytical event «Efficiency of using budget funds to replenish the authorized capital of subjects of the quasi-public sector of the city of Astana», conducted by the Audit Commission for the city of Astana, during which the information provided by the administrators of the budget programs of the city of Astana to the requests of the Audit Commission for the city of Astana was analyzed. The analysis was carried out for compliance of the activities of the administrators of the budget programs of the Akimat of the capital in the field of formation and (or) increase of the authorized capital of legal entities with the legislation of the Republic of Kazakhstan, as well as to achieve the indicators of results provided for in the financial and economic justifications for the period 2020, 2021 and the first half of 2022.

The study showed the existence of problems and shortcomings affecting the efficiency of using budget funds and state assets to replenish the authorized capital of the quasi-public sector entities of Astana. Based on the conducted research, recommendations are given to improve the activities of local executive bodies to replenish the authorized capital of quasi-public sector entities.

Keywords: expert-analytical event, efficiency of use of budgetary funds, replenishment of the authorized capital, subjects of the quasi-public sector, administrators of budget programs.

FTAMA: 06.77.05

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2023-58-1-36-48>**У.Е. Абдраманова ***

1 курс «Экономика» ББ докторанты
Тұран Университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: uabdramanova4@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2024-3646

Н.С. Шманова

Э.Ф.М
ЖШС «Агробיוветсервис»
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: nurka_20_10@mail.ru
ORCID: 0000-0002-7324-7632

Ж.С. Дюсембинова

Э.Ф.М
Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң
университеті,
Семей қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: sajpitin@mail.ru
ORCID: 0000-0001-5712-1290

М.К. Тузубекова

Э.Ф.К., доцент
«Туран Астана» университеті
Астана қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: t-madina@yandex.ru
ORCID: 0000-0001-7135-4402

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМИ КАПИТАЛДЫ ДАМУДЫҢ БАҒЫТТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Мақалада елдің бәсекеге қабілеттілігіне тәуелділікке және Қазақстан Республикасының мемлекеттік бағдарламаларына сәйкес ұлттық адами капиталды қалыптастыратын факторларға арналған зерттеу нәтижелері негізінде Қазақстан Республикасының адами капиталын дамытудың негізгі бағыттары қарастырылады. Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілік деңгейін едәуір арттыратын және Ұлттың тұрақты дамуын қамтамасыз ететін білім берудің, атап айтқанда елдің жоғары және инновациялық әлеуетінің маңыздылығы ерекше атап өтіледі.

Зерттеу шеңберінде факторлық талдау негізінде Қазақстан өңірлерінің адами капиталының даму деңгейінің статистикалық көрсеткіштерінің жүйесі әзірленді. Адами капитал халықтың өмір сүру кезеңінде қалыптасатынын ескере отырып, зерттеу осы капиталды жинақтау, қалыптастыру және қолдану кезеңдеріне сәйкес жүргізілді. Бұл мақалада Қазақстан өңірлері бойынша 2010-2021 жылдардағы динамикадағы адами капиталдың негізгі индикаторларына баға берілді.

Зерттеу нәтижелері бойынша Адами капиталдың даму деңгейінің Қазақстан Республикасы өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейімен байланысы туралы қорытындылар жасалды.

Түйінді сөздер: адами капитал, біліктілік, адами ресурстар, стратегиялық басқару, еңбек ресурстары.

■ Кіріспе

Қазақстан Республикасы экономикасының өзекті мәселелерінің бірі елдің бәсекеге қабілетті адами капиталын қалыптастыру арқылы оның бәсекеге қабілеттілігінің жоғары деңгейін қалыптастыру және қолдау болып табылады.

Қазіргі уақытта ұлттық бәсекеге қабілеттілік әлемдік экономикалық жүйедегі орын үшін күрес құралы ретінде ұсынылуда.

Зерттеу объектісі Қазақстан Республикасының экономикасы, атап айтқанда ұлттық экономика мен адами капиталдың бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыратын Қазақстан Республикасының макроэкономикалық көрсеткіштері болып табылады.

Зерттеу пәні – адами капиталды қалыптастырумен, бағалаумен, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігіне әсер етумен байланысты, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған әлеуметтік-экономикалық қатынастардың жиынтығы.

■ Әдебиетке шолу

Адами капитал зерттеу объектісі ретінде экономикалық теория, менеджмент, әлеуметтану және психология тұрғысынан әртүрлі аспектілерде қарастырылды.

Қазіргі экономикалық ғылымда адами капиталды талдаумен қатар елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мәселесі маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Бәсекелестік, макроэкономика, халықаралық және ұлттық экономика саласындағы зерттеулердің теориялық және әдіснамалық негізіне шетелдік авторлардың еңбектері, соның ішінде М.Блауг, Л.Вальрас, Дж.М. Кейнс, А.Маршалл, Дж.С. Милл,

М.Портер, В.Парето, Дж.Робинсон, С.Фишер, М.Фридман, Дж.Шумпетер және т.б. Элбеков, С.В. Брагинский, А.Городецкий, Р.Г. Емцова, А.П. Киреева, В.М. Коллонтай, Е.Л. Леонтьев, А.Я. Лившиц, В.П. Орешина, В.В. Перская, В.Ю. Преснякова, К.А. Семенова, И.П. Фаминский, В.И. Фомичева, Р.И. Хасболатова, Р.А. Фатхутдинова және т.б. Қазақстанда бәсекеге қабілеттілік мәселелерімен Е.Б.Аймағамбетов, А.А. Әлімбаев, Р.А.Алшанов, Я.А.Әубәкіров, С.Б.Ахметжанова, А.Е. Есентүгелов, Ә.Қ.Қошанов, М.Б.Кенжеғұзин, Н.Қ.Нұрланова, О.Е.Сәбден, С.С.Сатубалдин, Қ.А.Сағадиев, Ғ.Н. Гамарник, Г.Ж.Нұрмұханова және т.б.

Қазақстан Республикасында адами капиталды қалыптастыру мен дамытуға көп көңілді А.Г. Мұхамеджанованың «Қазақстанның адами капиталы: қалыптасуы, жағдайы, қолданылуы» еңбегінде бөлінді. К.Маркстың капиталға берген анықтамасына сүйене отырып, ол адами капиталға келесідей анықтама береді: біріншіден, адами капитал – бұл адамға бастапқыда жетілдірілгеннен көп құндылық жасауға мүмкіндік беретін адам қабілеттерінің өздігінен кеңеюі. Екіншіден, адами капитал – циклдік формаға ие қоғамдық ұдайы өндіріс категориясы. Үшіншіден, адами капитал – қоғамның экономикалық қатынастар жүйесінде орталық орын алатын, ғылыми-техникалық прогрестің қарқыны мен бағытына, өндіріс пен ұдайы өндіріс процесінің тиімділігіне әсер ететін объективті экономикалық қатынас және экономиканың жетекші факторы болып табылады [1].

Қазақстанның ғалым-экономисі С.Сатубалдиннің «Қазіргі заманғы өндіріс жұмыс күшінің ұдайы өндірісіне көбірек қаржы бөлуді, білім беруді, мәдениетті дамытуға, біліктілікті арттыруға жұмсалатын қаржыны ұлғайтуды талап етеді» дегенге қатысты ұсыныстары құнды. интеллектуалдық әлеуетін қалыптастыру». Осыған байланысты жұмыс күшін қалыптастырудың тиімділігіне байланысты проблемаларды байыпты зерттеулер күтіп тұр. Еліміздің дамуының негізгі көздеріне тоқтала келе, «Ел тағдырын табиғат емес, адам, адам ресурстары анықтайды. Табиғи ресурстарға ғана тоқталсақ, Африка әлемдегі ең озық континент болар еді...» [2].

Қ.С.Мұхтарова [3] және Е.С. Детковская [4] адам ресурстары саласындағы мемлекеттік саясаттың рөлінің басымдылығын негіздейді. Бұл салада тиісті шешімдердің болмауы қоғамның әлеуметтік тұрақсыздығына, дұрыс тамақтанбауға, ауруға шалдығуға, қылмыстың артуына, туу көрсеткішінің төмендеуіне, өлім-жітімнің артуына және тұтастай алғанда халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуіне әкеледі. Анықтау бойынша, әл-ауқаттың ең жақсы көрсеткіші - білім беру, мәдениет және денсаулық сақтау сияқты салаларды қоса алғанда, адамның әлеуметтік қызметтерді (тамақтан басқа) нақты тұтынуы.

Академик А.Қ. Қошанов адами капиталды зерттеудің екі тәсілін анықтайды: «оның мәнін қорлардың құны, оның ішінде еңбекақы, адами капиталға инвестиция ретінде тар түсіну және көптеген экономикалық және әлеуметтік аспектілерді ескере отырып, бұл ұғымға неғұрлым кеңірек анықтама беру. Бұл айырмашылықтар құрылымында ең бай мазмұнды сипаттайтын білім беру, зияткерлік, ғылыми және кәсіпкерлік әлеуетті білдіретін «адами капитал» категориясының мәнін анықтауға бірдей емес көзқараспен байланысты» [5].

«Адам капиталы» түсінігінің кеңейтілген түсіндірмесін профессор М.К. Мелдаханов – «елдің индустриалды-инновациялық дамуы жағдайында еңбек өнімділігін арттыруға және халыққа жұмсалған шығындар мен инвестицияларды қайтаруға, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақтылығын қамтамасыз етуге қабілетті адам ресурстарының жинақталған білімінің, білімі мен кәсібилігінің жиынтығы. адамдардың жоғары өмір сүру сапасына қол жеткізу» [6].

Осылайша, экономикалық доктриналардың бүкіл тарихында адами капитал теориясы бойынша көптеген шетелдік және отандық ғалымдар зерттеулермен айналысты. Адами капиталға теориялық және тарихи шолу көрсеткендей, бұл термин барған сайын айқын әлеуметтік-экономикалық сәйкестікке ие бола отырып, дамып келеді.

Терминді барынша толық түсіну үшін оның мәнін, құрылымдық мазмұнын, қазіргі экономикалық қатынастар жүйесіндегі қалыптасу және даму факторларын толығырақ қарастыру қажет.

■ Материалдар мен әдістер

Зерттеу келесі ғылыми әдістерді қолдануға негізделген: жалпылау жекеден жалпыға, жалпыдан экономикалық бағалауға (аналогия). Зерттеу әдістерін таңдау алға қойылған мақсатқа, атап айтқанда отандық цифрландыру нарығының тәуекелдері мен мүмкіндіктеріне қол жеткізуге бағытталған.

Зерттеу қарастырылатын фактілер мен құбылыстарды талдаудың жүйелі, жан-жақты және сыни көзқарасына негізделген. Жұмыс барысында жалпы ғылыми әдістер мен синтез, салыстыру, топтастыру әдістері, құрылымдық-функционалдық, факторлық және экономикалық-статистикалық талдау әдістері, графикалық әдіс кеңінен қолданылды.

■ Нәтижелер мен пікірталас

Нарықтардың жаһандануы және экономикалық қатынастардың трансұлттықтануы елдер мен ірі корпорациялар арасындағы ықпал ету және өткізу нарықтары үшін бәсекелестікті күшейтіп, бәсекелестіктің жаңа құралдары мен әдістерінің пайда болуына ықпал етеді. Инновацияларды енгізуге, экономиканы жаһандану жағдайына бейімдеуге, жоғары бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізуге мүмкіндік беретін адам капиталы.

Зерттеушілер әлеуметтік-экономикалық құрамдастардың тұтас тобының интегралды көрсеткіші ретінде ұлттық экономика мен адами капиталдың бәсекеге қабілеттілігі арасындағы корреляцияның жоғары дәрежесін атап өтеді. Дегенмен, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілік деңгейін анықтайтын негізгі фактор ретінде адам капиталының өзара байланысы мен әсер ету дәрежесі әлі де жеткілікті зерттелмеген. Бұл жалпы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған адами капиталдың мазмұнын анықтау, оны бағалау әдістемесін таңдау, ағымдағы жағдайды талдау және оны дамыту бойынша ұсыныстар кешенін әзірлеу қажеттілігін білдіреді.

«Адами капитал» термині экономикалық теориядағы ең күрделі және қайшылықты категориялардың бірі болып табылады. Адами капитал теориясы институционалдық теорияның, неоклассикалық теорияның, неокейнсиандықтың және басқа да нақты экономикалық теориялардың жетістіктеріне негізделген. Оның пайда болуы қоғам мен экономиканың даму қарқыны мен сапасына әсер ететін адамның рөлі мен оның қызметінің жинақталған нәтижелерін терең түсінудің пайда болған мәселесіне жауап болды[7].

Адами капитал теориясы экономикалық ғылымда бірте-бірте қалыптасты, оның эволюциясы барысында концепция ерте заманнан бүгінгі күнге дейін елеулі өзгерістерге ұшырады.

Әлемнің дамыған елдерінің элиталық клубына кіру дамудың индустриалдыдан постиндустриалды кезеңіне өтуді, көміртегіден «жасыл» экономикаға көшуді, ғылымның, білім мен ғылымның дамуына негізделген серпінді - ғылымды қажет ететін озық өндірістер, қолайлы инвестициялық және инновациялық климат құру, техникалық күрделі тауарлар шығаратын экспортқа бағытталған өндірістерді дамыту қажеттіліктерін қанағаттандыратын ғылыми зерттеулерді дамытудың жоғары қарқыны, білім берудің барлық түрлерінің қарқынды өсуі, әсіресе жоғары техникалық білім беру, үздіксіз білім беру жүйесін құру, оның ішінде оқыту курстары, қайта даярлау және біліктілігін арттыру, тиімділік пен еңбек өнімділігін арттыру, өмір сүру сапасын жақсарту, осы негізде инновациялық экономиканы немесе білім экономикасын қалыптастыруды өсіру болып табылады.

Соңғы жылдары Қазақстанда бұл бағытта көптеген күш-жігер жұмсалды: заңнамалық база қалыптасты, даму институттары құрылды, мемлекеттік бағдарламалар қабылдануда, ұлттық инновациялық жүйе қалыптасуда.

Қазіргі уақытта адам капиталының өсу факторлары жүйесінде мемлекеттің рөлін арттыру тенденциясы байқалады.

Мемлекет елді дамытудың жалпы стратегиясын жасайды, оның нәтижесі адами капиталды дамытудың жоғары деңгейі болады[8].

Мемлекет адамның отбасы мен қоғамда өмір сүруінің негіздерін заңмен бекітеді, экономикалық, оның ішінде еңбекті, қоғамдағы қатынастарды реттейді, адамның өмір сүру жағдайларына тікелей әсер ететін табиғи ортаның жағдайына жауап береді.

БҰҰДБ-ның 2017-2021 жылдарға арналған адам дамуы туралы есептерінің есептеріне сәйкес, адами капиталдың дамуында оң динамика байқалады, оны Адам дамуы индексі көрсетеді. Айта кететін жайт, егер 2017 жылы Қазақстан адам дамуының орташа деңгейі бар елдер тобында болса, 2018 жылдан бастап Қазақстан 2021 жылға дейін өз орнын сәтті сақтап, адами дамукөрсеткіші бойынша дамудың жоғары деңгейі бар топқа кірді. Төмендегі 1-кестеде 2017-2021 жылдарға арналған Адам дамуының индексі және оның құрамдас бөліктері туралы деректер берілген.

Адам дамуы бойынша елдердің рейтингін қалыптастыру кезінде БҰҰДБ мамандары әрдайым өзекті деректерді басшылыққа алмағанын атап өткен жөн[9].

1-кесте. Адам дамуының индексі / Адам дамуының индексі және оның құрамдас бөліктері (2017-2021 ж.)

Құрамдас бөліктер	Адам дамуының индексі (АДИ)		Адам дамуының индексі (АДИ)		
	2017	2018	2019	2020	2021
АДИ (елдердің АДИ рейтингіндегі орын)	0,794 (177 ішінен 73)	0,804 (182 ішінен 82)	0,714 (169 ішінен 66)	0,745 (187 ішінен 68)	0,754 (187 ішінен 69)

Құрамдас бөліктер	Адам дамуының индексі (АДИ)		Адам дамуының индексі (АДИ)		
	2017	2018	2019	2020	2021
1. Денсаулық және ұзақ өмір сүру:					
Туған кездегі өмір сүру ұзақтығының индексі (өмір ұзақтығы)	0,682 (65,94)	0,666 (64,95)	0,766 (65,4)	0,775 (67)	0,775 (67,4)
2. Білімге қол жеткізу:					
Білім көрсеткіші:	0,973	0,965	0,795	0,799	0,799
Ішкі индекс 1	Ересектердің сауаттылық деңгейі		Оқудың орташа ұзақтығы		
	99.5	99.6	10.3	10.4	10.4
Ішкі индекс 2	Білім беру ұйымдарындағы оқушылардың жалпы көрсеткіші		Оқудың күтілетін ұзақтығы		
	93.8	91.4	15.1	15.1	15.3
3. Лайықты өмір сүру деңгейі					
ЖІӨ / ЖҰӨ индексі	МЖӘ АҚШ долларындағы жан басына шаққандағы ЖІӨ		МЖӘ АҚШ долларындағы жан басына шаққандағы ЖҰӨ		
	7 857	10 863	10 234	10 585	10 451
Дереккөз: автор [10] әдебиет негізінде құрастырған.					

«Оңтүстіктің өрлеуі: әртүрлі әлемдегі адам прогресі» жалпы атауымен 2021 жылғы Адам дамуы туралы соңғы есебіне сәйкес, Қазақстан адам дамуы индексі мен рейтингінде 69-шы орында тұр, бұл көрсеткіш адам дамуының көрсеткіштері бар елдер тобына сәйкес келеді. адам дамуының жоғары деңгейі. Баяндаманы Братиславадағы БҰҰДБ Аймақтық орталығының директоры Оливер Адам ұсынды.

Есепке сәйкес, АДИ жоғары тобындағы елдердің көпшілігі 2000 жылдан бері индекстің тұрақты өсуін байқады. Қазақстан, Алжир, Иран, Венесуэла және Куба индекс деңгейі жоғары елдер тобында 12 жылдық кезеңдегі ең жоғары АДИ өсімін қамтамасыз етті. 1995-2021 жылдар аралығында Қазақстанның ұпайы 0,642-ден 0,754-ке дейін өсті. БҰҰДБ сарапшылары Қазақстан соңғы 10 жылда АДИ өсімінің аймақтағы ең жоғары қарқынының бірін - орташа есеппен 1,1 пайызға көрсетіп отырғанын атап өтті. Орталық Азияның басқа елдері келесі орындарда: Түрікменстан – 102, Өзбекстан – 114, Қырғызстан мен Тәжікстан – 125 орын [11].

Оңтүстіктің өрлеуі 21 ғасырдағы әлемнің келбетін түбегейлі өзгертуде. Сонымен қатар, дамушы елдер жүздеген миллион адамдарды кедейліктен шығарып, басқа миллиардтаған адамдарды жаһандық орта таптың қатарына тарта отырып, экономикалық өсудің қозғалтқышына айналып отыр. Азиядағы, Африкадағы және Латын Америкасындағы негізгі даму жетістіктері кедейліктің жаппай қысқаруын және орта таптың кеңеюін қамтиды.

Төмендегі 2-кестеде 2021 жылғы жағдай бойынша АДИ және оның құрамдас бөліктері аймақтар мен АДИ деңгейі әртүрлі елдер топтары бойынша деректер берілген.

2-кесте. АДИ әр түрлі деңгейдегі аймақтар мен елдер топтары бойынша АДИ және оның құрамдас бөліктері, 2021 ж

АДИ бойынша аймақ және елдер тобы	АДИ	Туған кездегі өмір сүру ұзақтығы (жыл)	Мектептегі орташа жылдар (жылдар)	Күтілетін оқу жылдары (жылдар)	(ЖҰӨ) Жан басына шаққандағы (тұрақты 2005 PPP АҚШ доллары)
АЙМАҚТАР					
Араб мемлекеттері	0,652	71,0	6.0	10.6	8317

АДИ бойынша аймақ және елдер тобы	АДИ	Туған кездегі өмір сүру ұзақтығы (жыл)	Мектептегі орташа жылдар (жылдар)	Күтілетін оқу жылдары (жылдар)	(ЖҰӨ) Жан басына шаққандағы (тұрақты 2005 PPP АҚШ доллары)
Африка Сахараның оңтүстігінде	0,475	54.9	4.7	9.3	2019
Шығыс Азия және Тынық мұхиты	0,683	72.7	6.0	11.8	6874
Еуропа және Орталық Азия	0,771	71.5	10.4	13.7	12243
Латын Америкасы және Кариб бассейні	0,741	74.7	7.8	13.7	10300
Оңтүстік Азия	0,558	66.2	4.7	10.2	3343
HDI GROUP					
Адам дамуының өте жоғары деңгейі	0,905	80.1	11.5	16.3	33391
Адам дамуының жоғары деңгейі	0,758	73.4	8.8	13.9	11501
Адамның орташа дамуы	0,640	69.9	6.3	11.4	5428
Адам дамуының төмен деңгейі	0,466	59.1	4.2	8.5	1633
Жалпы әлем	0,694	70.1	7.5	11.6	10184
Дереккөз: автор [10] әдебиет негізінде құрастырған.					

2-кестеге сәйкес, қазіргі уақытта әлемдік қауымдастық адамзат дамуының әртүрлі кезеңдерінде тұрған мемлекеттерден тұрады деген қорытынды жасауға болады. Халықаралық сарапшылар анықтаған адам дамуының қол жеткізілген деңгейі бойынша әлемнің 187 елінің рейтингі (Адам дамуының 2021 жылғы есебі бойынша) АДИ бойынша 4 топты ажыратуға мүмкіндік берді: адам дамуының өте жоғары деңгейі, адами дамуының жоғары деңгейі, адам дамуының орташа деңгейі және адам дамуының төмен деңгейі[12].

Адами капиталдың ағымдағы жай-күйін зерттеуде АДИ рейтингі 2021 жылы ЖҰӨ рейтингісінен асатын алғашқы бес ел ғылыми қызығушылық тудырады (3-кестені қараңыз).

3-кесте. АДИ рейтингтері GNI рейтингтерінен жоғары бес ел, 2021 ж

АДИ тобы және ел	АДИ маңыздылығы	Жан басына шаққандағы жалпы ұлттық табыс (тұрақты 2005 АҚШ доллары PPP)	GNI рейтингі минус АДИ рейтингі
Адами дамуы өте жоғары елдер			
Жаңа Зеландия	0,919	24 358	26
Ирландия	0,916	28 671	19
Австралия	0,938	34 340	15
Корея Республикасы	0,909	28 231	15

АДИ тобы және ел	АДИ маңыздылығы	Жан басына шаққандағы жалпы ұлттық табыс (тұрақты 2005 АҚШ доллары PPP)	GNI рейтингі минус АДИ рейтингі
Адами дамуы өте жоғары елдер			
Израиль	0,900	26 244	13
Адами дамуы жоғары елдер			
Куба	0,780	5 539	44
Грузия	0,745	5005	37
Черногория	0,791	10 471	24
Албания	0,749	7 822	21
Гренада	0,770	9 257	21
Адами дамуы орташа елдер			
Самоа	0,703	3 928	28
Тонга	0,710	4 153	26
Фиджи	0,702	4087	24
Қырғызстан	0,622	2018	24
Гана	0,558	1684	22
Адам дамуы төмен елдер			
Мадагаскар	0,483	828	28
Бару	0,459	928	16
Кения	0,519	1 541	15
Зимбабве	0,397	424	14
Непал	0,463	1 137	11
Дереккөз: автор [12] әдебиет негізінде құрастырған.			

Салыстыру үшін, 2020 жылы Қазақстан қоршаған орта факторларының өмір сүру сапасына әсеріне арналған «Тұрақты даму және мүмкіндіктер теңдігі: баршаға жақсы болашақ» атты 2020 жылғы Адам дамуы жөніндегі баяндамасына сәйкес Қазақстан 187 елдің ішінде 68-ші орынды иеленді. сондай-ақ прогресс үшін тұрақты және тұрақты тең мүмкіндіктерге қол жеткізу мәселесі. Жалпы алғанда, БҰҰДБ адам дамуы индексіне Қазақстанның соңғы бес жылдағы орны тұрақты деп бағаланады. 1980-2020 жылдар аралығында туған кездегі өмір сүру ұзақтығы 2,1 жылға, ал мектептегі орташа білім 4,3 позицияға өсті. ЖҰӨ деңгейі 1995 жылдан 2020 жылға дейін 137%-ға өсті.

БҰҰДБ Жаһандық адам дамуы индексіне байланысты Қазақстан дамуының негізгі тенденцияларын зерделеу: «Қазақстанның 2020 жылғы Адам дамуының индексі 0,745 деп бағаланады және Қазақстанды адами даму деңгейі жоғары елдер тобына жатқызады – 68-ші 187 ел мен аумақтың арасында орын. 2019 жылдың нақтыланған деректерімен салыстырғанда Қазақстанның рейтингі 1 позицияға жақсарды. 1995 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге. Қазақстанның АДИ 0,636-дан 0,745-ке дейін немесе 17%-ға өсті, бұл жыл сайын шамамен 1%-ға өсті [13].

Қазақстанның 1995 жылдан бергі ілгерілеуіне қарасақ, туу кезінде күтілетін өмір сүру ұзақтығы бойынша ілгерілеушілікті атап өтуге болады, ол 3,1 жылға артты. Орташа оқу жылы 1,6 жылға, күтілетін оқу жылдары 3,2 жылға артты. Қазақстанның жан басына шаққандағы ЖҰӨ 2,4 есе өсті». Жаһандық есепте табыстың жаһандық деңгейде өсуі парниктік газдар шығарындыларының мөлшері, топырақ пен су сапасы сияқты негізгі көрсеткіштердің нашарлауымен байланысты екені атап өтілген. Орталық Азия аймағының оң динамикасына қарамастан, елдер

қазба отындарына тәуелді болып, энергетикалық ресурстарды тиімсіз пайдаланып, ауаның ластануының жоғары деңгейін көрсетуде. Бұл әсерлер теңсіздікті күшейтіп, онсыз да қолайсыз адамдарға кері әсер етеді, ал адам дамуындағы теңсіздіктер, өз кезегінде, қоршаған ортаның деградациясын күшейтеді. Соңғы онжылдықтардағы адам дамуындағы тамаша прогрес экологиялық тәуекелдер мен теңсіздіктерді азайту бойынша шешуші жаһандық әрекеттерсіз жалғаса алмайды. Есеп бір-бірін нығайта отырып, экологиялық тұрақтылыққа және мүмкіндіктер теңдігіне қол жеткізу жолдарын анықтайды [14].

Адамның дамуы туралы баяндаманы 1990 жылдан бері Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы жыл сайын шығарады. Баяндама даму мен инновациялық талдауды өлшеудің әртүрлі тәсілдерін ұсыну арқылы дамудың негізгі мәселелері бойынша жаһандық пікірталасқа назар аударады және ықпал етеді. Адамның дамуы туралы есепте даму тек ұлттық табысты көбейтуге ғана емес, ең алдымен адамдардың мүмкіндіктерін кеңейтуге бағытталған процесс екенін атап көрсетеді.

Адам дамуының индексі елдердің жетістіктерін үш өлшем бойынша бағалайды: ұзақ және салауатты өмір, білім және лайықты өмір сүру деңгейі. АДИ елдердің дамуын бағалаудың негізгі критерийлері экономикалық өсу емес, адамдар мен олардың өмірі болуы керектігін көрсету үшін әзірленген. Адамзат дамуы жоғары елдер өз халқын барынша пайдаланады. Қол жеткізілген экономикалық көрсеткіштер әл-ауқатын, ресурстарға, білімге қолжетімділікті қамтамасыз етеді, бұл осы елдер халықтарының өмір сүру деңгейі мен күтілетін өмір сүру ұзақтығының артуына ықпал етеді. АДИ төмен елдерге өндіріс күштердің дамуында артта қалған «тар» ішкі нарығы бар экономика, меншікті қаражаттың жоқтығы, несиелік ресурстарға қолжетімділіктің жоқтығы, перспективті инновацияларды енгізу және экономиканы жаңғырту саласындағы енжарлық тән. экономика, бұл адам мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейді. Әлемдік орташа индекс 2019 г. 0,57-ден 0,68-ге дейін өсті, ол 0,48 болған кездегі 1990 г. өсу үрдісін ұстануды жалғастырды 1970 г. Бұл өсім денсаулық пен білім беру көрсеткіштерінің ¼ дерлік жиынтық өсімін және жан басына шаққандағы табыстың екі есе артқанын көрсетеді. Жиынтық жаһандық шараларға халқы ең көп елдер Қытай мен Үндістан қатты әсер етеді. АДИ көрсеткіштерін жақсарту барлық аймақтарда және барлық дерлік елдерде байқалды. Прогресс Шығыс Азия мен Тынық мұхит аймағында ең жылдам болды, одан кейін Оңтүстік Азия мен Араб мемлекеттері. 135 елден тұратын топтың үшеуінен басқасы адамдық даму деңгейін -мен салыстырғанда жақсартты 1970 г. Ерекшеліктер - Конго Демократиялық Республикасы, Замбия және Зимбабве.

Елдер арасындағы адам дамуының қазіргі жағдайы мен динамикасында айтарлықтай айырмашылықтар бар, оны адам дамуының ең жоғары индексіне ие Норвегия, жоғары және орта деңгейлері бар елдердің жетекші тобына кіретін Уругвай мен Иордания мысалында көруге болады. деңгейі төмен топты басқаратын Соломон аралдары, сонымен қатар адам дамуы бойынша дүниежүзілік рейтингі ең төмен Конго Демократиялық Республикасы [15].

Дамудың постиндустриалды сатысында тұрған әлемнің ең дамыған елдерінде адами капиталдың ең көп қоры бар. Мәселен, XX ғасырдың тоқсаныншы жылдарының басында-ақ дамыған елдерде жинақталған адами капитал жинақталған негізгі капитал көлемінен 1,5 есе, ал оның жалпы ішкі өнімнің өсуіне қосқан үлесі шамамен 60% құрады. Германия, Жапония, Швеция сияқты елдерде Дүниежүзілік банктің бағалауы бойынша адам капиталы жалпы жинақталған капиталдың 80%-ын құрайды [13].

Соңғы статистикалық мәліметтерге сәйкес, адами капиталды дамыту бойынша әлемдік көшбасшылар Швейцария, Финляндия және Сингапур болып табылады. Олардан кейін Нидерланды, Швеция, Германия, Норвегия, Ұлыбритания, Дания және Канада келеді. Олар бірге адам капиталының бәсекеге қабілеттілігі индексінің алғашқы ондығына кіреді. Рейтингті Мали, Буркина-Фасо, Гвинея, Мавритания және Йемен жабады [12].

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерін талдай отырып, Беларусь АДИ бойынша ең жоғары рейтингке ие, ол әлемнің 187 елінің көпшілігінен, атап айтқанда Ресейден озып, жан басына шаққандағы ЖҰӨ бойынша одан ғана жеңіліп, орташа көрсеткіш бойынша сәл ғана ұтылып отыр. оқу жылдары. АДИ ең төменгі деңгейлері Түркіменстан мен Өзбекстанда болды (тиісінше 0,608 және 0,654). Жаһандық бәсекелестіктің күшеюі жағдайында адамзат жекелеген елдер мен аймақтардың саяси және экономикалық дамуына терең әсер ететін күрделі сынақтардан өтуде, мұны ТМД мысалында көруге болады (4-кестені қараңыз).

4-кесте. АДИ рейтингтері GNI рейтингтерінен жоғары бес ел, 2021 ж

Ел	Рейтингте орналасу	АДИ	өмір сүру ұзақтығы (жыл)	Мектептегі орташа жылдар (жылдар)	Күтілетін оқу жылдары (жылдар)	(ЖҰӨ) Жан басына шаққандағы (тұрақты 2005 PPP АҚШ доллары)
Беларусь	50	0,793	70.6	11.5	14.7	13 385
Ресей Федерациясы	55	0,788	69.1	11.7	14.3	14 461

Ел	Рейтингте орналасу	АДИ	өмір сүру ұзақтығы (жыл)	Мектептегі орташа жылдар (жылдар)	Күтілетін оқу жылдары (жылдар)	(ЖҮӨ) Жан басына шаққандағы (тұрақты 2005 PPP АҚШ доллары)
Қазақстан	69	0,754	67.4	10.4	15.3	10 451
Украина	78	0,740	68.8	11.3	14.8	6 428
Әзірбайжан	82	0,734	70.9	11.2	11.7	8 153
Армения	87	0,729	74.4	10.8	12.2	5 540
Түрікменстан	102	0,698	65.2	9.9	12.6	7 782
Өзбекстан	114	0,654	68.6	10.0	11.6	3 201

Дереккөз: автор [12] әдебиет негізінде құрастырған.

КСРО-ның әміршілдік шаруашылық жүйесі әлемдік ғылыми-техникалық прогрестің нәтижесінде сәтсіздікке ұшырады, өйткені оның қажетті икемділігі болмады және әлемдік бәсекелестік жағдайына бейімделе алмады. Реформалар, құрылымдық түзету жылдарында әлеуметтік-экономикалық салада көрініс тапқан дағдарыстық құбылыстар өндіріс көлемінің төмендеуімен, кедейліктің ұлғаюымен, туу деңгейінің төмендеуімен, өлім-жітімнің өсуімен, зияткерлік қызметтің кетуімен қатар жүрді. ТМД-дан тыс күштер. Сайып келгенде, 1990 жылдары АДИ бүкіл посткеңестік кеңістікте төмендеді, ал Достастық мемлекеттері үшінші әлемнің дамушы елдерінің санатына көшті.

5-кестеде көрсетілгендей, ТМД елдерінің ішінде даму деңгейі жоғары елдер тобына Беларусь, Ресей, Қазақстан, Украина, Армения, Әзірбайжан; қалғандары – Молдова, Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан – орташа даму деңгейімен.

5-кесте. ТМД елдерінің адам дамуы индексінің динамикасы 1980-2021 жж.

Ел	1980	1990 жыл	2000	2005	2019	2020	2021
Беларусь	...	...	...	0,706	0,732	0,756	0,793
Ресей Федерациясы	0,692	0,644	0,662	0,693	0,719	0,755	0,788
Қазақстан	0,650	0,620	0,614	0,696	0,714	0,745	0,754
Украина	0,690	0,644	0,649	0,696	0,710	0,729	0,740
Әзірбайжан	...	0,563	0,597	0,655	0,713	0,700	0,734
Түрікменстан	...	...	...	...	0,688	0,693	0,698
Өзбекстан	...	...	...	0,588	0,617	0,641	0,654

Дереккөз: автор [12] әдебиет негізінде құрастырған

2021 жылғы адам дамуының әлемдік есебінде әлем елдері арасында Қазақстан 69-шы орында (0,754), ал ТМД елдері арасында Беларусь (0,793) және Ресейден (0,788) кейін 3-ші орында.

Әрі қарай, АДИ динамикасын объективті талдау үшін оның негізгі көрсеткіштерін қарастыру қажет.

6-кестеде Қазақстан Республикасының 2017-2021 жылдардағы ЖІӨ өсімінің Ұлттық статистика бюросының толық деректері келтірілген.

6-кесте. Қазақстан Республикасындағы ЖІӨ өсімі, 2017-2021 жж.

	2017	2018	2019	2020	2021
Жалпы ішкі өнім (ЖІӨ), млн.теңге	16 052 919,2	17 007 647,0	21 815 517,0	27 571 889,0	30 218 544.3

	2017	2018	2019	2020	2021
ЖІӨ, ресми бағам бойынша миллион АҚШ доллары	133 440,7	115 306.1	148 052,4	188 050,0	202 659,4
Физикалық көлем индексі, өткен жылғы пайызбен	103.3	101.2	107.3	107.5	105,0
Дефлятор, өткен жылғы пайызбен	121,0	104.7	119.6	117.8	104.4
Жан басына шаққандағы ЖІӨ, теңге	1 024 175,1	1 056 803,5	1 336 465,9	1 665 102,3	1 799 402,8
Жан басына шаққандағы ЖІӨ, ресми бағам бойынша АҚШ доллары	8 513,5	7257.4	9070.0	11 356,6	12 067,6
Жан басына шаққандағы ЖІӨ нақты көлем индексі, өткен жылғы %	102.0	98.6	105.8	106,0	103.5
Доллардың бағамы, 1 АҚШ долларына теңге	120.30	147,50	147,35	146,62	149.11

Дереккөз: автор [13] әдебиет негізінде құрастырған

АДИ-ді сипаттайтын тағы бір маңызды көрсеткіш – ел халқының ұзақ және салауатты өмір сүру мүмкіндігін сипаттайтын жалпылама көрсеткіш болып табылатын туу кезіндегі күтілетін өмір сүру ұзақтығының индексі. Бұл көрсеткіш адам дамуын анықтайтын бірқатар факторлардың ажырамас көрінісі болып табылады, оның ішінде денсаулық сақтау жүйесінің тиімділігі, халықтың психологиялық күйзеліс сипаты және т.б.

Одан әрі БҰҰДБ деректері бойынша 1995 жылдан 2005 жылға дейінгі кезеңде өмір сүру ұзақтығының 2,41 жасқа, яғни 63,5 жастан 65,91-ге дейін ұлғаюы байқалды. 2007 жылы 64,9 жылға дейін аздап төмендеу байқалды. 2007 жылдан кейін қазіргі уақытқа дейін өмір сүру ұзақтығының ұлғаюының оң үрдісі байқалады.

2020 жылы бұл көрсеткіш 67 жасты, 2021 жылы 67,4 жасты құрады, бұл ТМД елдері арасындағы ең төменгі көрсеткіш және адам дамуының жоғары деңгейі бар елдер тобындағы ең төменгі көрсеткіш. 47 мемлекет кіретін орташа даму деңгейі бар топтың өзінде өмір сүру ұзақтығы бойынша Қазақстаннан 12-сі ғана төмен. Ал Соломон аралдары, Бангладеш, Непал сияқты елдер адами даму деңгейі төмен топқа кірсе де, Қазақстаннан толықтай озып кетті.

Бір қызығы, БҰҰДБ [13] мен Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросы ұсынған статистикалық деректердің кейбір уақыт кезеңдеріндегі сәйкес келмеуі.

Үшінші параметр – білім индексіне келетін болсақ, білім экономикасында адами капиталдың қалыптасуы мен жинақталуының, ең алдымен білім беру көрсеткіштерінің маңызы зор екенін атап өткен жөн.

БҰҰДБ жүргізген есептеулерге сәйкес Қазақстан бірнеше жыл қатарынан орта дамыған индустриалды елдер тобына енді, бірақ бір іргелі ерекшелігі бар: Қазақстан Республикасындағы халықтың білім деңгейінің кейбір көрсеткіштері. рейтингтің бірінші қатарын алып, әлемнің ең дамыған елдерінің деңгейінде. Осылайша, Қазақстанда ересектердің сауаттылық деңгейі 99,7% құрайды, бұл Португалия (94,9), Сингапур (94,7), Катар (94,7), Мальта (92,4), Бахрейн (91,4), БАӘ (90,0) сияқты елдермен салыстырғанда айтарлықтай жоғары және адам дамуының деңгейі өте жоғары топқа жататын басқа елдердің көпшілігі. Бастауыш біліммен қамтудың жалпы коэффициенті 108,8% құрап, деңгейі жоғары топтағы біздің елмен қатар тұрған Ресейден (96,8), Кувейттен (94,8), Малайзиядан (94,6), сондай-ақ Финляндиядан (97) айтарлықтай асып түсті, Швеция (96,2), Хорватия (95,3), Андорра (89,0) және адам дамуының деңгейі өте жоғары басқа елдер. Орта біліммен қамту 98,5% құрайды, бұл Швейцария (96,0), Люксембург (96,0), АҚШ (93,6), Израиль (89,1), Гонконг (82,1), Ресей (84,8), БАӘ (30,4), Мексика (30,4) елдерімен салыстырғанда жоғары. АДИ-де айтарлықтай жоғары орналасқан 27,9), Кувейт (18,9), Андорра (10,4), Катар (10,2), Люксембург (10,0) [2, 170-173 б].

2021 жылы білім деңгейінің жалпы индексі 0,799 құрайды, бұл орта топтың көптеген елдерімен салыстырғанда айтарлықтай жоғары және Франция мен Ұлыбритания деңгейіне жақын, бұл Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің артықшылықтарын көрсетеді [12].

Жетістіктің әртүрлі бағыттары бойынша деректерді жинақтайтын кез келген басқа көрсеткіш сияқты АДИ ұлттық статистикалық жазбалардағы өзгерістерге байланысты үнемі нақтылануға жататынын атап өткен жөн. Кейбір жағдайларда бұл өзгерістер негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерге қарамастан елдің рейтингіне оң немесе теріс әсер етуі мүмкін. Мысалы, 2021 жылғы Адам дамуы туралы есепте [15] бірнеше елдерде, соның ішінде Аргентина, Бельгия, Бразилия және Біріккен Корольдікте АДИ қол жеткізілген нәтижелердің өзгеруіне байланысты.

Адами капитал интенсивті даму факторының барлық қасиеттері мен көрсеткіштеріне ие, бірақ оның құны мен өнімділігін дәл өлшеуде белгілі бір проблемалар бар. Бұл мәселелер көп элементті, құрамды және күрделі адами капитал анықтамасының анық еместігімен, сондай-ақ оның сапасының және сәйкесінше өнімділігінің белгілі бір елді сипаттай алатын көптеген параметрлер мен көрсеткіштерге тәуелділігімен байланысты.

Оның үстіне «капитал» ұғымын адамға, халыққа, халыққа, ұлтқа қатысты толық пайдаланудың этикалық проблемалары да бар. «Адам капиталы» экономикалық категориясы басты көрсеткіш – адами капиталдың тиімділігі мен сапасы бойынша халықтар мен ұлттардың күшті бөлінуіне сөзсіз әкеледі.

Сонымен бірге БҰҰ-ның халықаралық институттары кеңінен қолданатын Адам дамуының индексі (АДИ) бұл айырмашылықтарды түбегейлі жояды. Ұзақ өмір сүру, білім және кіріс индекстерінің жиынтығы ретінде АДИ дамуды неғұрлым барабар және жан-жақты есепке алуға мүмкіндік береді. Индекс адамның әл-ауқатының ең маңызды параметрлерін ескереді. Индекс арқылы тікелей немесе жанама түрде денсаулық пен ұзақ өмір сүру, қоршаған ортаның жағдайы, мәдениет пен білім деңгейі, халықтың табыс деңгейі сияқты даму сипаттамалары ескеріледі. Барлық осы құрамдас бөліктер ресімделді және еларалық салыстыру үшін ыңғайлы. АДИ – БҰҰДБ мамандары үнемі жетілдіріп отыратын ажырамас әлеуметтік-экономикалық көрсеткіш.

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін дамыту басым ұлттық жобалардың біріне айналды. Нарықтық экономика тенденциялары еңбек нарығы мен білім беру жүйесіне жаңа талаптар қояды. Еңбек көші-қоны географиясының кеңеюімен басқа елдерде алған білімі мен біліктілігін мойындау мәселесі туындайды.

Тәжірибе талдауы көрсеткендей, экономиканың көптеген салаларында белгілі бір кәсіби дағдылар, соның ішінде клиенттермен жұмыс істеу дағдылары, бастамашылық, әкімшілік ету, сапаны басқару дағдылары, коммуникация және тілдік дағдылардың тапшылығы қазірдің өзінде бар және күтілуде.

Сонымен қатар білім берудің қазіргі қазақстандық моделі өзгермелі нарықтық конъюнктураға барабар жауап беру талаптарына бағынады. Сонымен қатар, білім беру ұйымдарының әлеуеті олардың тұтынушыларына қосымша білім беру қызметтерін көрсету үшін әлі де жеткіліксіз пайдаланылуда. Оның ұйымдастырушылық құрылымындағы жаңалықтарға, инновациялық әдістерге, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту формаларына негізделген жаңа білім беру стратегиясын қажет етеді. Қазіргі жағдайлар білім беру парадигмасының репродуктивті білім беру түрінен өнімділікке көшуін, білім берудің оқушыға бағдарланған тәсілін жүзеге асыру үшін көп жұмысты талап етеді.

Білім беру жүйесін неғұрлым тиімді дамыту жолындағы негізгі кедергілер білім беруге мемлекеттік шығыстардың нақты үлесінің шектелуімен, қазіргі заманғы қажеттіліктер мен талаптар (еңбек нарығы мен жұмыс берушілер) туралы мақсатты ақпараттың жоқтығымен, нақты білім беру жүйесінің болмауымен байланысты. жұмыс берушілермен байланыс, кері байланыстың болмауы (оқу процесін барлық жағынан бақылау). Бұған стратегиялық менеджменттегі басқарушылық дағдылардың төмен деңгейіне, ұйымдастырушылық және басқарушылық жұмыстың жаңа әдістеріне байланысты университеттер деңгейіндегі проблемаларды қосуға болады; инновациялық әдістер, жаңа ақпараттық технологиялар саласындағы профессорлық-оқытушылық құрамның кәсіби деңгейінің жеткіліксіздігі; ғылыми зерттеулердің жоғары деңгейінің болмауы; білім берудегі әлеуметтік серіктестіктің дамымаған жүйесі.

Қазіргі уақытта бизнес-ортаға және жалпы елге түбегейлі басқа маман – күрделі, көп нұсқалы міндеттерді қысқа мерзімде талдап, оңтайлы шешім қабылдай алатын серпінді, құзыретті маман қажет. Қазақстанның экономикалық тұрақты дамуының жоғары өсу қарқынын одан әрі қамтамасыз ету және өмір сапасының жаңа стандарттарына көшу үшін еңбекке қабілетті халықтың жоғары білім деңгейі қажет.

Жоғарыда айтылғандардан шығатыны, республика экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру және өмір сапасының жаңа стандарттарына көшу міндеттері мемлекеттің білім беру саясатына жаңа талаптар қояды. Бұл келесі жағдайларға байланысты:

- Адамзат дамуының қазіргі заманғы тенденцияларына сүйене отырып, кез келген елдің мемлекеттік саясатындағы білім берудің басымдығы әлеуметтік-экономикалық прогрестің объективті заңдылығы ретінде көрінеді, ал бұл заңды елеулі – мемлекеттің рухани және әлеуметтік негіздерін өзін-өзі жоюмен бірдей. өзін көрсету;

- Ақпараттық дәуірде дүние жүзінің барлық дерлік елдері білім сапасын бірінші орынға қойып отыр, ол енді қарапайым сауаттылық деңгейімен емес, жоғары көрсеткіш – функционалдық біліммен өлшенеді:

- республиканың білім беру саласы кез келген демократиялық мемлекет сияқты әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялануы тиіс.

Осының барлығы қазіргі қоғам талабына сай білім берудің құрылымына да, мазмұнына да өзгерістер туғызуда.

ЖОО түлектерін жұмысқа орналастырудағы құрамдас бөліктердің бірі жоғары білім сапасы проблемасы болып табылады. Жұмыс берушілер толыққанды маман болуы үшін қай ЖОО түлектерін өз кәсіпорындарына шақырған дұрыс екенін алдын ала анықтай алуы маңызды. ЖОО түлегі мамандығы бойынша дайындығы жоғары, нақты кәсіби қасиеттері, білімі, дағдысы және дамыған интеллектуалдық қабілеті болуы керек.

Мамандарды даярлау сапасының проблемасы әсіресе іскерлік білімге келгенде маңызды болып табылады, өйткені жұмыс берушінің пайда алуы ең алдымен кәсіпорын басшыларының талантына, шеберлігіне және дайындығына байланысты.

Қазақстан Республикасының белгілі ғалымы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Халықаралық жоғары мектеп ғылым академиясының еңбек сіңірген академигі Г.Н.Гамарник, «Қазақстандық қоғам дамуының қазіргі кезеңінде нақты фирмалар оқу орындарын өз курстарымен, олардың дәлелденген технологияларымен қамтамасыз еткенде, уәкілетті оқыту формаларын қоса алғанда, жаңа тәсілдер қажет» [14]. Ол үшін білім беру қызметтері нарығын еңбек нарығының қажеттіліктеріне бейімдеу, жоғары білімнің еңбек нарығымен өзара әрекеттесу тетіктерін құру негізгі мақсаты болып табылатын жаңа жобалар әзірленуі керек.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы білім беру мекемелерінің білім беру қызметін қайта құру қажет, бүгінгі университет сапалы басқа маман шығаруы керек:

- бітірушінің нақты кәсіби бағдары болуы керек;
- түлек өз білімінің сұранысқа ие екендігіне сенімді болуы керек;
- университет тек оқуға түсуге ғана емес, сонымен қатар бітіруге де бағытталуы керек. Кез келген заманауи

жоғары оқу орнының базасында түлектермен жұмыс істеуге арналған жеке кадр қызметі жұмыс істеуі керек (немесе мамандандырылған мекемелермен келісім жасалған), жұмыс берушілермен тұрақты қарым-қатынас қамтамасыз етілуі керек, қосымша мамандандыру және біліктілігін арттыру курстары құрылуы керек, ұйымдастырылып, кәсіпорындарға кем дегенде ең перспективалыларын таратуды тәжірибеден өткізу керек [16].

Сонымен, жоғары білім беру жүйесі кез келген мемлекетте, оның ішінде Қазақстан Республикасында да адами капиталды қалыптастырудың негізгі көзі де, ресурсы да болып табылады. Қазақстанда жоғары білім беру жүйесін дамытудың өзекті мәселелері Қазақстан Республикасының Президенті мен Үкіметінің үнемі назарында, олар елімізде жоғары білікті кадрларды даярлаудың әлемдік деңгейдегі озық жүйесін құруды мақсат етеді. Қазақстанның бәсекеге қабілетті және әлемнің дамыған елдерінің біріне айналу жолындағы міндеттерді одан әрі түрлендіру және жүзеге асыру.

Адами капитал интенсивті даму факторының барлық қасиеттері мен көрсеткіштеріне ие, бірақ оның құны мен өнімділігін дәл өлшеуде белгілі бір проблемалар бар. Бұл мәселелер көп элементті, құрамды және күрделі адами капиталды анықтаудың анық еместігімен байланысты. Сондай-ақ оның сапасының және сәйкесінше өнімділігінің белгілі бір елді сипаттай алатын көптеген параметрлер мен көрсеткіштерге тәуелділігі.

Адам капиталы экономика мен қоғам дамуының интенсивті және күрделі факторы болып табылады. Ол өндірістік даму факторы ретінде адами капиталдың тиімді және ұтымды қызмет етуін қамтамасыз ететін еңбек ресурстарын, білімдерді, дағдыларды, интеллектуалдық және ұйымдастырушылық жұмыстың құралдарын, өмір сүру деңгейі мен өмір сүру ортасын, интеллектуалдық қызмет ауқымын қамтиды.

Адами капитал мен ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілік деңгейі арасындағы байланыс олардың тікелей пропорционалды тәуелділігімен және өзара ықпалымен анықталады: адами капиталдың жоғары деңгейі бәсекеге қабілеттілікті арттыруға көмектеседі, бұл өз кезегінде адамның одан әрі даму процесін анықтайды; керісінше, адами капиталдың төмен деңгейі өсу қарқынының төмендігіне әкеледі, бұл болашақ бәсекеге қабілеттілік перспективаларына айтарлықтай нұқсан келтіреді.

■ Қорытынды

Алынған нәтижелер мен тұжырымдар адами капиталдың теориясы мен тәжірибесіне қатысты барлық сұрақтарға толық жауап бере алмайтыны сөзсіз. Атап айтқанда, ұсыныстарды іс жүзінде қолдану мәселелері тереңірек зерттеуді қажет етеді, өйткені оларды бір жұмыс аясында толық шешу мүмкін емес.

Дегенмен, бұл жұмыс ұлттық бәсекеге қабілеттілік деңгейіне тікелей пропорционалды әсер ететін және жүйеде оны арттыруда шешуші рөл атқаратын экономика мен қоғам дамуының интенсивті факторы ретінде адами капиталды талдауға жаңа көзқарастың негіздемесін ұсынады. қазіргі заманғы экономикалық қатынастарды, адами капиталдың қазіргі жағдайын зерттеу арқылы Қазақстан Республикасы ең заманауи ұлттық және халықаралық ақпараттық база негізінде.

Зерттеу нәтижесінде елдің адами капиталының оның бәсекеге қабілеттілік деңгейіне әсері, бұл елдің бәсекеге қабілеттілік деңгейі мен адам дамуының белгіленген тәуелділігімен дәлелденеді. Атап айтқанда, елдің бәсекеге қабілеттілігі мен адами капиталды қалыптастыратын жеке факторларға, оның ішінде жалпы ұлттық табыс деңгейіне, өмір сүру ұзақтығына, бастауыш және жоғары білімге, еңбек нарығының тиімділігіне, елдің инновациялық әлеуетіне тәуелділігі қарастырылады.

Білім беру жүйесін, атап айтқанда қазақстандық білім беру кешенін адами капиталды қалыптастырудың іргелі саласы ретінде қарастыру керек. Осыған байланысты қазақстандық бизнестің және тұтастай алғанда бүкіл экономиканың бәсекеге қабілеттілігі білім беру жүйесін тиімді жаңғыртуға тікелей байланысты, ол қазақстандық азаматтар алатын құндылықтардың, білімдердің мен дағдылардың нәтижесі болады.

Инновациялық әлеуетті арттыру - Қазақстан Республикасының маңызды, ең өзекті бәсекелестік артықшылығын жасайды, мұнда жаңа технологияларды, бірегей процестер мен өнімдерді әзірлеу және енгізу қазақстандық халықтың инновациялық ойлауының өзгеруімен қатар жүруі тиіс және Республиканың жаңа ақпараттық қоғамын құруға ықпалын тигізед.

ПАЙДАЛАНЫЛАН ӘДБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Мухамеджанова А.Г. Человеческий капитал Казахстана: формирование, состояние, использование. - Алматы: НИЦ Гылым, 2001. - с.376
2. Сатубалдин С.С. «Дракон» и «тигры» Азии: может ли казахстанский «барс» пройти их тропами. - Алматы: Гылым, 1998. - с.600
3. Мухтарова К.С. Распределение доходов и бедность в переходной экономике. - Алматы, 2001 - с.223
4. Детковская Э.С. Рост материального благосостояния и культурного уровня трудящихся за 50 лет Советской власти. - Чимкент, 1967. - с.55
5. Кошанов А.К. Человеческий капитал как фактор форсированной индустриализации экономики Казахстана // Формирование и развитие конкурентоспособного человеческого капитала в Казахстане: сборник материалов Международной научно-практической конференции / под ред. О. Сабдена и Н.К. Нурлановой. - Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2010. - с.40-45.
6. Мельдаханова М.К. Современная концепция человеческого капитала в экономической теории // Формирование и развитие конкурентоспособного человеческого капитала в Казахстане: сборник материалов Международной научно-практической конференции / под ред. О. Сабдена и Н.К. Нурлановой. - Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2010. - с.49-53.
7. Моргунев Е.В., Снегирев Г.В. Национальная государственная инновационная система: сущность и содержание. - Киев, 2004. - Т. 7. - с.10-21.
8. Денисюк В.А. Концепция социально-экономического развития в условиях глобализации. - Донецк, 2011. - с.115-137.
9. Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. - 1998. - № 76(6). - p. 77-90.
10. The relevance of human capital as a driver for innovation. Cuadernos de Economía. [Электронный ресурс] URL: <https://www.elsevier.es/en-revista-cuadernos-economia-329-articulo-the-relevance-human-capital-as-X0210026612551071>
11. Доклад о человеческом развитии 2017. Реальное богатство народов: пути к развитию человека / пер. с англ.; ПРООН. - М.: Изд-во Весь Мир, 2018. - с.244
12. Рейтинг стран мира по индексу человеческого развития [Электронный ресурс] URL: <https://gtmarket.ru/ratings/human-development-index>
13. Доклад о человеческом развитии 2021/2022. Неопределенные времена, Неустроенные жизни: формируя наше будущее в меняющемся мире. [Электронный ресурс] URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22overviewrpdf.pdf>
14. Гамарник Г.Н. Модернизация высшего образования в Казахстане как фактор повышения конкурентоспособности человеческого капитала // Формирование и развитие конкурентоспособного человеческого капитала в Казахстане: сборник материалов Международной научно-практической конференции / под ред. О. Сабдена и Н.К. Нурлановой. - Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2010. - с.73-77.
15. The Impact of Human Capital on Economic Growth Procedia Economics and Finance. Volume 22. - 2015. - p.184-190 [Электронный ресурс] URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115002580>
16. Othman Alyafei. Critical Evaluation of the Current Bonus and Merits Policy and Its Impacts on Employees' Pay Satisfaction: Reference to Two Oil and Gas Service Companies Journal of Human Resource and Sustainability Studies. Vol.10 No.4, - December 9, 2022 [Электронный ресурс] URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=121741>

REFERENCES:

1. Mukhamedzhanova A.G. Chelovecheskii kapital Kazakhstana: formirovanie, sostoyanie, ispol'zovanie. - Almaty: NITS Gylym, 2001. - s.376
2. Satubaldin S.S. «Drakon» i «tigrY» Azii: mozh et li kazakhstanskii «barS» proiti ikh tropami. - Almaty: Gylym, 1998. - s.600
3. Mukhtarova K.S. Raspre delenie dokhodov i bednost' v perekhodnoi ehkonomike. - Almaty, 2001 - s.223
4. Detkovskaya E.H.S. Rost material'nogo blagosostoyaniya i kul'turnogo urovnya trudyashchikhsya za 50 let Sovetskoi vlasti. - Chimkent, 1967. - s.55
5. Koshanov A.K. Chelovecheskii kapital kak faktor forsirovannoi industrializatsii ehkonomiki Kazakhstana // Formirovanie i razvitie konkurentosposobnogo chelovecheskogo kapitala v Kazakhstane: sbornik materialov Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii / pod red. O. Sabdena i N.K. Nurlanovi. - Almaty: Institut ehkonomiki KN MON RK, 2010. - s.40-45.
6. Mel'dakhanova M.K. Sovremennaya kontseptsiya chelovecheskogo kapitala v ehkonomicheskoi teorii // Formirovanie i razvitie konkurentosposobnogo chelovecheskogo kapitala v Kazakhstane: sbornik materialov Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii / pod red. O. Sabdena i N.K. Nurlanovi. - Almaty: Institut ehkonomiki KN MON RK, 2010. - s.49-53.
7. Morgunov E.V., Snegirev G.V. Natsional'naya gosudarstvennaya innovatsionnaya sistema: sushchnost' i sodержanie. - Kiev, 2004. - T. 7. - s.10-21.
8. Denisyuk V.A. Kontseptsiya sotsial'no-ehkonomicheskogo razvitiya v usloviyakh globalizatsii. - Donetsk, 2011. - s.115-137.
9. Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. - 1998. - № 76(6). - p. 77-90.
10. The relevance of human capital as a driver for innovation. Cuadernos de Economía. [Elektronnyi resurs] URL: <https://www.elsevier.es/en-revista-cuadernos-economia-329-articulo-the-relevance-human-capital-as-X0210026612551071>
11. Doklad o chelovecheskom razvitii 2017. Real'noe bogatstvo narodov: puti k razvitiyu cheloveka / per. s angl.; PROON. - M.: Izd-vo Ves' Mir, 2018. - s.244
12. Reiting stran mira po indeksu chelovecheskogo razvitiya [Elektronnyi resurs] URL: <https://gtmarket.ru/ratings/human-development-index>
13. Doklad o chelovecheskom razvitii 2021/2022. Neopredelennye vremena, Neustroennye zhizni: formiruy u nashe budushchee v menyayushchemsya mire. [Elektronnyi resurs] URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22overviewrpdf.pdf>
14. Gamarnik G.N. Modernizatsiya vysshego obrazovaniya v Kazakhstane kak faktor povysheniya konkurentosposobnosti chelovecheskogo kapitala // Formirovanie i razvitie konkurentosposobnogo chelovecheskogo kapitala v Kazakhstane: sbornik materialov Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii / pod red. O. Sabdena i N.K. Nurlanovi. - Almaty: Institut ehkonomiki KN MON RK, 2010. - s.73-77.
15. The Impact of Human Capital on Economic Growth Procedia Economics and Finance. Volume 22. - 2015. - p.184-190 [Elektronnyi resurs] URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115002580>
16. Othman Alyafei. Critical Evaluation of the Current Bonus and Merits Policy and Its Impacts on Employees' Pay Satisfaction: Reference to Two Oil and Gas Service Companies Journal of Human Resource and Sustainability Studies. Vol.10 No.4, - December 9, 2022 [Elektronnyi resurs] URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=121741>

ФОРМИРОВАНИЕ НАПРАВЛЕНИЙ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

У.Е. Абдраманова *

1 курс докторант ОП «Экономика»
 Университет Туран
 г.Алматы, Республика Казахстан
 E-mail: uabdramanova4@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-2024-3646

Н.С. Шманова

М.Э.Н
 TOO «Агробיוветсервис»
 г. Алматы Республика Казахстан
 E-mail: nurka_20_10@mail.ru
 ORCID: 0000-0002-7324-7632

Ж.С. Дюсембинова

М.Э.Н.,
 Казахский гуманитарно-юридический
 инновационный университет,
 г.Семей, Республика Казахстан
 E-mail: sajpitin@mail.ru
 ORCID: 0000-0001-5712-1290

М.К. Тузубекова

к.э.н., доцент Университета «Туран Астана»
 г.Астана, Республика Казахстан
 E-mail: t-madina@yandex.ru
 ORCID: 0000-0001-7135-4402

Аннотация. В статье рассматриваются основные направления развития человеческого капитала Республики Казахстан на основе результатов исследования, посвященного зависимости конкурентоспособности страны и факторов, формирующих национальный человеческий капитал, в соответствии с государственными программами Республики Казахстан. Особо подчеркивается значимость образования, в частности высшего, и инновационного потенциала страны, которые существенно повышают уровень конкурентоспособности национальной экономики и обеспечивают устойчивое развитие нации.

В рамках исследования на основе факторного анализа была разработана система статистических показателей уровня развития человеческого капитала регионов Казахстана. Учитывая то, что человеческий капитал формируется на протяжении жизнедеятельности населения, исследование проводилось согласно этапам накопления, формирования и применения этого капитала. В данной статье дана оценка основным индикаторам человеческого капитала в динамике за 2010-2021 гг. по регионам Казахстана.

По результатам исследования сделаны выводы о связи уровня развития человеческого капитала с уровнем социально-экономического развития регионов Республики Казахстан.

Ключевые слова: человеческий капитал, квалификация, человеческие ресурсы, стратегическое управление, трудовые ресурсы.

FORMATION OF DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

U.E. Abdramanova *

1st year doctoral student of OP «Economics»
 Turan University
 Almaty, Republic of Kazakhstan
 E-mail: uabdramanova4@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-2024-3646

N.S. Shmanova

М.е.с.
 LLP «Agrobiodiver»
 Almaty, Republic of Kazakhstan
 E-mail: nurka_20_10@mail.ru
 ORCID: 0000-0002-7324-7632

Zh.S. Dyusseminova

Master of Economic Sciences
 Kazakh Humanitarian and Legal Innovation
 University
 Semey, Republic of Kazakhstan
 E-mail: sajpitin@mail.ru
 ORCID: 0000-0001-5712-1290

M.K. Tuzubekova

Candidate of economics, associate professor,
 Turan Astana University
 Astana, Republic of Kazakhstan
 E-mail: t-madina@yandex.ru
 ORCID: 0000-0001-7135-4402

Abstract. The article discusses the main directions of the development of human capital of the Republic of Kazakhstan based on the results of a study on the dependence of the competitiveness of the country and the factors that form the national human capital, in accordance with the state programs of the Republic of Kazakhstan. The importance of education, in particular higher education, and the innovative potential of the country, which significantly increase the level of competitiveness of the national economy and ensure the sustainable development of the nation, is emphasized.

As part of the study, based on factor analysis, a system of statistical indicators of the level of human capital development in the regions of Kazakhstan was developed. Considering that human capital is formed throughout the life of the population, the study was conducted according to the stages of accumulation, formation and application of this capital. This article gives an assessment of the main indicators of human capital in dynamics for 2010-2021 by regions of Kazakhstan.

According to the results of the study, conclusions are drawn about the relationship between the level of human capital development and the level of socio-economic development of the regions of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: human capital, qualifications, human resources, strategic management, labor resources.

IRSTI 06.71.15

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2023-58-1-49-58>

R.S. Makasheva *

PhD student

«Turan» University

Almaty, Republic of Kazakhstan

E-mail: 20210806@turan-edu.kz

ORCID: 0000-0002-2548-4510

G.K. Bekmagambetova

PhD, Associated Professor

Kazakh University of Technology and Business

Astana, Republic of Kazakhstan

E-mail: g_bek@mail.ru

ORCID: 0000-0002-8999-793X

M.A. Ordabayeva

PhD

Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University,

Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan

E-mail: mainur.ait@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9409-636X

A.A. Bekenova

Economics teacher

GKP on REM Higher College of Transport and

Communications,

Astana, Republic of Kazakhstan

E-mail: bekenova.2004@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9156-1238

E-COMMERCE AS A MEANS OF DIGITALIZATION OF BUSINESS

Abstract. The article examines how digital economy technologies change the living conditions and economic behavior of people. Attention is focused on business behavior and new opportunities in the business environment. In particular, they examine changes in business strategy, competition, new marketing and customer relations opportunities, the emergence of new sources of profit and competitiveness factors. Organizational forms and new methods of doing business in the context of digital transformation and digital economy are analyzed.

At the same time, the key elements and features of the digital economy based on the development of information and communication technologies, the Internet and other technologies are being explored. It seems that in the context of evolutionary digitalization, there is a need for a structural transformation of business processes and the search for new models of doing business using digital technologies. The uneven spread of digital business in different countries is determined by the level of readiness of society and the economy for the transition to a new vector of development. In the domestic business environment, there are certain barriers that hinder the growth of digitalization. The article discusses the main problems and ways of business development in the digital economy.

At the same time, data on the development of e-commerce as a factor in the development of digital entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan are considered and analyzed.

Keywords: digitalization, e-commerce, digital economy, online store, digital business

■ Introduction

Outside the time, the development of the digital economy is taking place all over the world and in all spheres of society due to innovative growth and transformation of processes because of the emergence of new technologies. However, the digital economy is developing unevenly in different countries and regions, creating both new opportunities and barriers that need to be overcome to successfully conduct business activities on digital platforms. Data is transformed in a modern environment into a new production factor that allows you to create value for the consumer and build business activity at a different technological level. In this regard, the digital economy and the problem of its construction is becoming one of the most important topics studied by various foreign and Russian scientists. It is important to note that over the past decades, not only have not received the development of information and communication technologies traditional for Western countries (from the English information and communication technologies (ICT)), but no conditions have been created for the transition to a digital economy. The dynamics towards the digitalization of business and non-commercial areas of activity of organizations is observed at an extremely low level. At the same time, the digitalization of all spheres of the economy in developed countries has been going on for the past thirty years. The need to identify the main challenges on the way to the digital transformation of the country's economy, as well as to identify business models based on digital data, determines the high relevance of the study conducted by the author, especially in the current conditions of development of Russian enterprises.

■ Literature review

The established definition of the term «digital economy» (from the English digital economy) does not exist, and different scientists approach the interpretation of this concept from different positions. In particular, the authors of studies [1] define the digital economy as a set of technologies that transform the system of socio-economic relations. Other

scientists [2,3] identify the digital economy as a system of high-tech elements that allow stimulating the innovative growth of the economy.

For example, D. Kozye in his definition provides the main support for business operations aimed at the main goal of realizing entrepreneurial activity - earning. This opinion is also shared by Evod Ilayes [4]. L.S. In Klimchen's version, e-commerce is defined as a component of e-business, and e-commerce is described as a separate case of e-commerce [5].

These authors consider e-commerce and e-commerce to be synonymous or separate cases of each other.

O.A. The definition proposed by Kobelev is consistent with this, he considers electronic trade as the main component of electronic commerce and defines it as «business activities for the implementation of commercial operations, exchange of data using electronic means» [6].

E-commerce as an Internet trade is also supported by other Western economists, for example, Eymore D. also studied [7]. Also, I. Goldovsky, who explained that «electronic commerce means the sale of goods with minimum organization of demand for goods via the Internet» [8].

S.V. Pirogov explains electronic commerce as «technologies of conducting commercial operations and managing production processes using electronic means of data exchange» [9]. By introducing the concept of «management of production processes», the author explains the importance of a systematic approach to the problems of managing trade and investment flows in accordance with financial risks, and electronic commerce makes it possible to make such management more effective. The advantage of this approach is that MRP, MRP II, ERP etc. is a reminder of the management of production processes that opens up opportunities to enter the subject area of systems.

Some specialists, describing the established terms, in the legal sense, it includes a number of contracts in electronic form on international and domestic markets, for example, goods delivery, purchase and sale, banking contracts, insurance, passenger transportation or sea, air, railway transport. It is assumed that the transport of goods also explains the contracts related to any business and industrial cooperation.

■ Materials and methods

Research is based on the use of the following scientific methods: generalization from the particular to the general, from the general to the economic evaluation (analogy). The choice of research methods is focused on achieving the set goal, namely the risks and opportunities of the domestic digitalization market. Research methods help not only to collect facts, but also to check them, systematize and identify non-random dependencies and determine the causes and possible consequences.

■ Results and discussion

In the context of a high degree of uncertainty in entrepreneurial activity, there is a sharp increase in interest in the problems of ensuring the sustainable development of enterprises, their ability to carry out diagnostics quickly and effectively and transform work, adequately responding to changes in the external and internal environment in the era of the digital economy.

The introduction of digital technologies in all areas is the most important condition for the sustainable development of the country. The digitalization of the economy is necessary to create convenient platforms for comfortable interaction between the state and enterprises, to reduce the administrative burden on business, to increase the efficiency and transparency of the economy and the entire public administration system.

Reducing the administrative burden on business and improving public administration using new technologies are already the main areas of work in modern realities.

The digital economy is an activity in which an important production factor is data presented in digital form, the processing of large amounts of data and the use of final estimates, which, compared with traditional methods of activity, can significantly increase the effectiveness of various types of activities, technologies, equipment, and machines used, storage, pre-sales preparation and sales, logistics and delivery of goods and services.

Economic, social, technological, legal, etc., for the development of e-commerce in Kazakhstan. the initial foundation of conditions has been formed.

Further improvement of e-commerce management is possible only when the state takes into account the development of the entire external and internal factors of the country and implements quality management actions and measures.

The priorities of the e-commerce market for the economy of Kazakhstan are to reduce the share of the shadow economy, develop cross-border trade, increase the welfare of the country's population, COC, etc. is concluded with development.

In developed and developing countries, e-commerce is developing as much as possible, and its positive influence affects not only the business sphere, but also the quality of life of the people of the whole country. In particular, citizens have access to a greater number of goods at lower prices thanks to e-commerce.

For example, it can be said due to attraction to international trade. From the point of view of impact on business, it is worth noting that the growing popularity of e-commerce leads to an increase in the number of people who want to open their own business in this sphere.

According to the results of 2017, 110 new subjects of electronic trade were registered. 1,658 online stores are operating in the Kazakhstan market, and the number of customers has increased by 5% during this period.

At the beginning of 2022, 226 new subjects of electronic trade were registered, about 1868 online stores are operating, the number of buyers is 1,5 million. multiplied by a person, Figure 1.

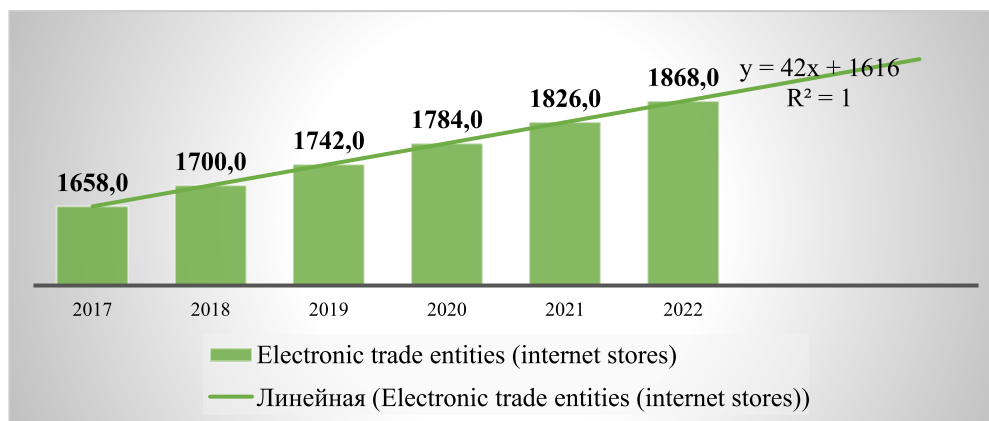

Figure 1. Quantitative dynamics of e-commerce entities in the Kazakhstan e-commerce market, 2017-2022.

Source: Compiled by the authors from data [10].

The linear trend data in Figure 1 is used to illustrate time series forecasting that is increasing at a constant rate.

The linear trend equation has the following form:

$$y = ax + b,$$

here:

y is the number of e-commerce entities,

x – years.

The linear trend in Figure 2 graphically displays the near forecast trends of the data. The approximation index R^2 is high, equal to 1, which proves that the number of e-commerce entities is constantly growing, and reliability is at a high level.

■ Literature review

The established definition of the term «digital economy» (from the English digital economy) does not exist, and different scientists approach the interpretation of this concept from different positions. In particular, the authors of studies [1] define the digital economy as a set of technologies that transform the system of socio-economic relations. Other scientists [2,3] identify the digital economy as a system of high-tech elements that allow stimulating the innovative growth of the economy.

For example, D. Kozye in his definition provides the main support for business operations aimed at the main goal of realizing entrepreneurial activity - earning. This opinion is also shared by Evod Ilayes [4]. L.S. In Klimchen's version, e-commerce is defined as a component of e-business, and e-commerce is described as a separate case of e-commerce [5].

These authors consider e-commerce and e-commerce to be synonymous or separate cases of each other.

O.A. The definition proposed by Kobelev is consistent with this, he considers electronic trade as the main component of electronic commerce and defines it as «business activities for the implementation of commercial operations, exchange of data using electronic means» [6].

E-commerce as an Internet trade is also supported by other Western economists, for example, Eymore D. also studied [7]. Also, I. Goldovsky, who explained that «electronic commerce means the sale of goods with minimum organization of demand for goods via the Internet» [8].

S.V. Pirogov explains electronic commerce as «technologies of conducting commercial operations and managing production processes using electronic means of data exchange» [9]. By introducing the concept of «management of production processes», the author explains the importance of a systematic approach to the problems of managing trade and investment flows in accordance with financial risks, and electronic commerce makes it possible to make such management more effective. The advantage of this approach is that MRP, MRP II, ERP etc. is a reminder of the management of production processes that opens up opportunities to enter the subject area of systems.

Some specialists, describing the established terms, in the legal sense, it includes a number of contracts in electronic form on international and domestic markets, for example, goods delivery, purchase and sale, banking contracts, insurance, passenger transportation or sea, air, railway transport. It is assumed that the transport of goods also explains the contracts related to any business and industrial cooperation.

Materials and methods

Research is based on the use of the following scientific methods: generalization from the particular to the general, from the general to the economic evaluation (analogy). The choice of research methods is focused on achieving the set goal, namely the risks and opportunities of the domestic digitalization market. Research methods help not only to collect facts, but also to check them, systematize and identify non-random dependencies and determine the causes and possible consequences.

Results and discussion

In the context of a high degree of uncertainty in entrepreneurial activity, there is a sharp increase in interest in the problems of ensuring the sustainable development of enterprises, their ability to carry out diagnostics quickly and effectively and transform work, adequately responding to changes in the external and internal environment in the era of the digital economy.

The introduction of digital technologies in all areas is the most important condition for the sustainable development of the country. The digitalization of the economy is necessary to create convenient platforms for comfortable interaction between the state and enterprises, to reduce the administrative burden on business, to increase the efficiency and transparency of the economy and the entire public administration system.

Reducing the administrative burden on business and improving public administration using new technologies are already the main areas of work in modern realities.

The digital economy is an activity in which an important production factor is data presented in digital form, the processing of large amounts of data and the use of final estimates, which, compared with traditional methods of activity, can significantly increase the effectiveness of various types of activities, technologies, equipment, and machines used, storage, pre-sales preparation and sales, logistics and delivery of goods and services.

Economic, social, technological, legal, etc., for the development of e-commerce in Kazakhstan. the initial foundation of conditions has been formed.

Further improvement of e-commerce management is possible only when the state takes into account the development of the entire external and internal factors of the country and implements quality management actions and measures.

The priorities of the e-commerce market for the economy of Kazakhstan are to reduce the share of the shadow economy, develop cross-border trade, increase the welfare of the country's population, COC, etc. is concluded with development.

In developed and developing countries, e-commerce is developing as much as possible, and its positive influence affects not only the business sphere, but also the quality of life of the people of the whole country. In particular, citizens have access to a greater number of goods at lower prices thanks to e-commerce. For example, it can be said due to attraction to international trade. From the point of view of impact on business, it is worth noting that the growing popularity of e-commerce leads to an increase in the number of people who want to open their own business in this sphere.

According to the results of 2017, 110 new subjects of electronic trade were registered. 1,658 online stores are operating in the Kazakhstan market, and the number of customers has increased by 5% during this period.

At the beginning of 2022, 226 new subjects of electronic trade were registered, about 1868 online stores are operating, the number of buyers is 1,5 million. multiplied by a person, Figure 1.

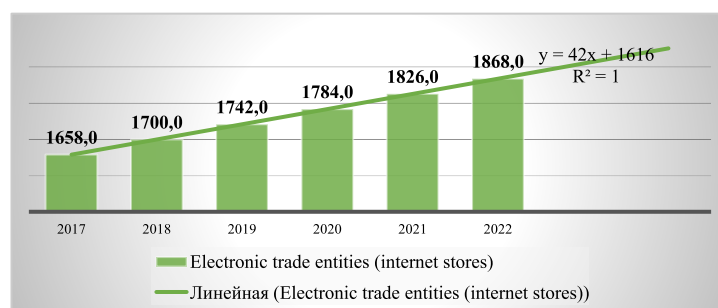

Figure 1. Quantitative dynamics of e-commerce entities in the Kazakhstan e-commerce market, 2017-2022.

Source: Compiled by the authors from data [10].

The linear trend data in Figure 1 is used to illustrate time series forecasting that is increasing at a constant rate.

The linear trend equation has the following form:

$$y = ax + b,$$

here:

y is the number of e-commerce entities,

x – years.

The linear trend in Figure 2 graphically displays the near forecast trends of the data. The approximation index R^2 is high, equal to 1, which proves that the number of e-commerce entities is constantly growing, and reliability is at a high level.

According to the latest data, 71,6 thousand employees are employed in the industry.

For example, according to experts, the volume of electronic trade in 2014 was 129 billion. amounted to tenge, and in 2022 its volume will be 210 billion. tenge or increased by 112%.

In the next period, the growth doubled and the market increased by 3.2 times. The market size in Kazakhstan in the period of 2014-2022 shows persistent dynamics of growth, Figure 2.

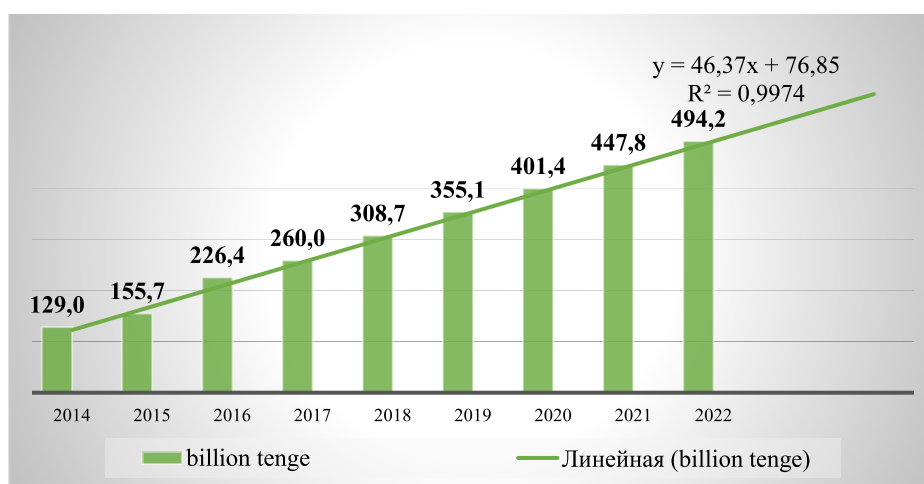

Figure 2. Dynamics of the volume of the Kazakhstan e-commerce market in 2014-2022, bln. Tenge

Source: Compiled by the author based on data [10].

The linear trend shown in the figure indicates positive market dynamics. The detection methodology is similar to Figure 2.

The main players in the market are:

- online stores;
- Information and advertising sites on the Internet;
- Electronic trading platforms.

In this period of time, the main turnover of trade operations is carried out by:

- through various online stores – 98,5 bln. in the amount of tenge or 62% of all turnover.
- 3,9 billion through various information and advertising sites on the Internet, in the amount of tenge or 2%;
- e-commerce sites through – 57,2 bln. all the same or 36%, Figure 3.

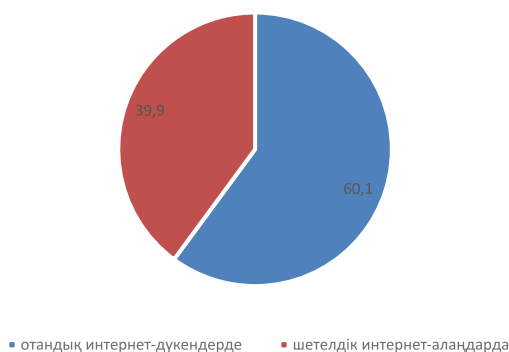

Figure 3. The structure of sales in 2022 by their places of implementation, %

Source: Compiled according to the author's data [11].

When it comes to the maximum popularity of online stores, internet marketing, which allows attracting a large number of target customers, has received the most sufficient development in all aspects.

At the same time, the sales structure itself has been ambiguous in recent years by the main trade sector, Figure 4.

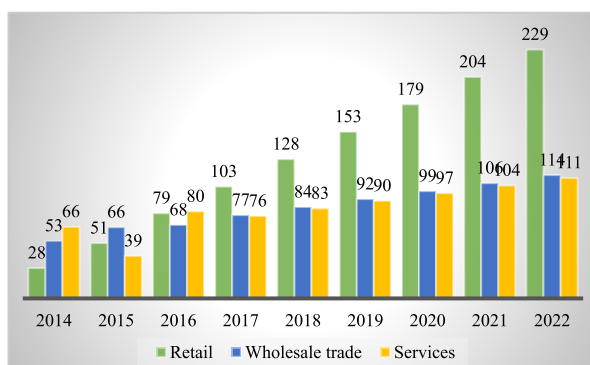

Figure 4. Electronic sales structure

Source: Compiled by the author according to data [11].

At the beginning of 2022, e-commerce activity will cost 71,2 bln. tenge, goods (retail and wholesale) 88,4 bln. tenge, Figure 5.

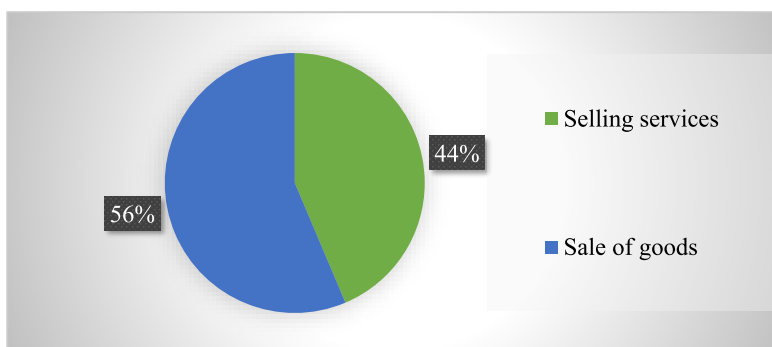

Figure 5. Sales structure by types in 2022, %

Source: Compiled by the author according to data [11].

According to the National Bureau of Statistics, the most popular product categories among buyers are clothing and electronics. Today, these two segments account for more than half of all online purchases, Figure 6.

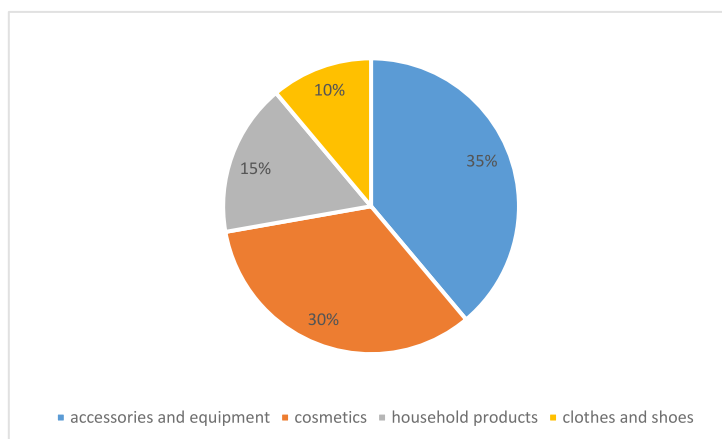

Figure 6. Categories of goods received in 2022 data on, %

Source: Compiled by the author according to data [12].

Not only the size of the market, but also the volume of delivered parcels is growing.

For example, according to the postal operator, in 2021, 15,3 mln. parcels were sent, and in 2022 this indicator increased by 43% and its level is 21,9 mln. reached the parcel [13].

Among the services implemented through the Internet, the following are implemented as the greatest demand of customers:

- sale of tickets for each type of transport – 29,3 billion. tenge;
- payment of reservation and accommodation service reached 5,2 billion tenge;
- distribution of tickets for recreation, culture, entertainment, and sports – 1,9 billion;
- advertising services – 1,8 bln. tenge;
- intermediary service – 1,7 bln. tenge.

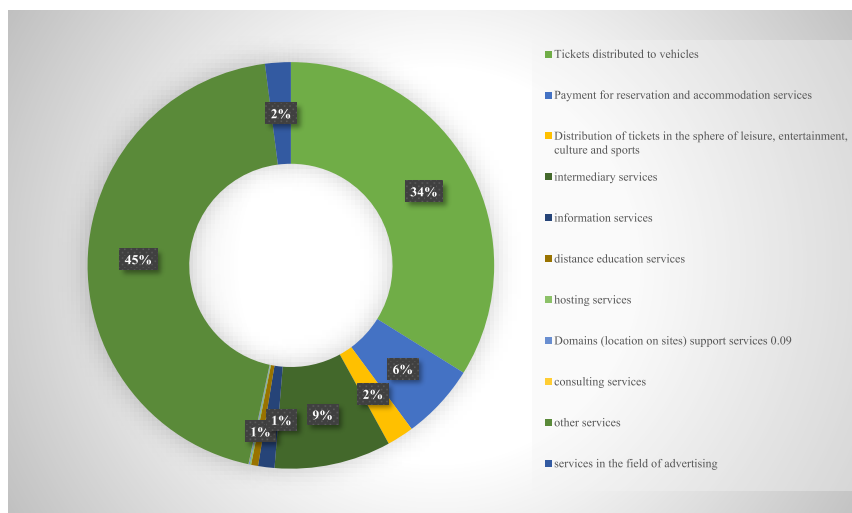

Figure 7. 2022 according to the structure of purchase of services, %

Source: Compiled by the author based on data [13].

According to the data obtained from the research conducted by the National Bureau of Statistics, people aged 6-74 who use the Internet make up 50,6% of the total population, and half of the users (25,3%) make purchases through Internet stores.

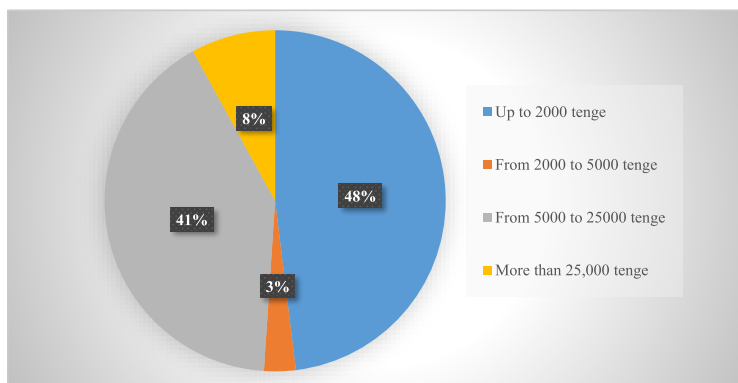

Figure 8. Cost of goods and services ordered via the Internet

Source: Compiled by the author based on the information of the Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan [14].

Online stores is more than 25,000 tenge (48,1% of the total number of online purchases) and its value is from 5,000 to 25,000 tenge (40,8 %). This shows that Kazakhstan users make large purchases over the Internet and offers at relatively lower prices than retail outlets, and this is an additional incentive for the development of Internet commerce in the Republic of Kazakhstan.

An important element of the development of the e-commerce system is electronic payments, with mobile devices, etc. is to ensure the most convenient and accessible use of various types of electronic systems implemented during payment.

As shown by the analysis of the main directions of e-commerce management in Kazakhstan, e-commerce dynamics in Kazakhstan are characterized by positive growth trends. Currently, the market structure is relatively balanced. Only a small number of enterprises, mainly concentrated in large cities, are registered on the electronic trade market. The demand of enterprises to purchase goods online is increasing day by day, according to consumers, this is due to the large selection of goods at lower prices compared to offline trade, as well as the availability of opportunities to obtain goods that are unavailable in certain regions of the country.

The concentration of sales is fragmented by regions, because large regional centers are preferred for sellers, where there is a large number of customers, logistics and financial infrastructures, etc. well developed.

The problem of optimizing the delivery of goods in electronic commerce clearly requires a review of the general basis of the organization of the activities of each of the business entities that create the corresponding electronic store or electronic commerce network.

In order to ensure quality delivery of goods to such enterprises, it is objective to revise the organizational structure of e-commerce enterprises with the creation of a special service (in organized divisions, departments) of logistics or small enterprises - individual employees responsible for organizing the delivery of goods and other aspects of logistics activities. Further, it is recommended to improve the overall operating system as a set of logistics operations performed by separate departments of the enterprise within the framework of a specific logistics chain for an enterprise (electronic store), which should first of all focus on the issues of planning the main economic flows:

- purchases;
- technology of the electronic store and its composition the process;
- sale and delivery of goods to buyers [15].

In this system, the problems of organizing the sale and delivery of goods to buyers, which must be carried out taking into account the greatest possible satisfaction of the demand for goods and services for the lowest possible costs of the electronic store, take a decisive place.

In this regard, the organizer of the electronic store should clearly define the mission, goals, and principles of the quality of customer service, which is a priority and determining factor for this enterprise. And on this basis - should form a system of customer service standards, in particular, customer service procedure, receiving and processing of their orders, fulfillment, including delivery of goods to customers.

Thus, the formation of the electronic trade system is based on the use of modern types of computer and software, accelerated development of information technologies, coverage of a concentrated contingent of customers, creation of electronic trade infrastructures for the delivery of goods and payments. The economic content and purpose of electronic trade is implemented during the sale of goods by the electronic store, therefore, the operations of the sale of goods should be clearly regulated with the aim of protecting the economic interests of both consumers and business entities - organizers of electronic trade.

The nature and features of the organization of business processes of electronic trade largely depend on the product profile of the enterprise and its specialization in the implementation of goods of a virtual or tangible nature.

There was a great opportunity for the development of international trade in the process of globalization. However, the COVID-19 pandemic has led to an increase in online shopping. The rise of e-commerce sales through B2C (business-to-consumer) channels can see the online sector of medicine, household goods and food particularly hot. Currently, there are more than two thousand online stores in the country, including only 601 online stores registered for income tax benefits.

Today, there is no special legal document in the Republic of Kazakhstan that fully regulates e-commerce, that is, it helps to collect, systematize and define the main elements of e-commerce, and allows to harmonize the legislation of the Republic of Kazakhstan with the legislation of the EU. There are only a number of separate standards to regulate specific issues. If we distinguish among them the ones suitable for the purpose [16].

DSTU is guided by CWA 14365 (CWA 14365:2004, IDT) on the use of electronic signatures. CWA - The purpose of this series is summarized in providing guidelines for the use of electronic signatures.

Therefore, the development of Internet trade in the Republic of Kazakhstan is extremely important, because it is an effective tool that allows many Kazakhstani companies to enter the world market. In conclusion, e-commerce will stimulate the further development of both Internet technologies and all financial infrastructures in the Republic of Kazakhstan. For this purpose, it is necessary to create appropriate regulatory frameworks, guarantee documents and reference-information set.

It is necessary to take measures to improve the legislation that provides for the protection of consumer rights and ways to promote electronic commerce.

It is worth noting that Kazakhstan today does not have a targeted draft law that contains all the provisions related to the protection of consumer rights in one document. This document should take into account all working moments related to the protection of the online buyer, from his registration on one or another site or online store to the moment of receiving the goods.

■ Conclusion

Thus, since the state is a full participant of the electronic commerce market, it covers all aspects of electronic commerce and conducts electronic payments, goods transactions, entering into contracts, etc. It will be in his interest to create effective laws that regulate. Regulation of e-commerce issues in the legal field will be the impetus for the intensive stage of further development of both domestic e-commerce and international e-commerce.

REFERENCES 1:

1. Бабкин А.В. Цифровая трансформация экономики и промышленности: сборник материалов научно-практической конференции с зарубежным участием. – СПб: ПОЛИТЕХ-ПРЕСС, 2019. – 780 с.
2. Черных С.И. Цифровая экономика и наука // ЭТАП: экономическая теория, анализ, практика. – 2018. – № 4. – С. 73–86.
3. Акаткин Ю., Карпов О., Конявский В., Ясиновская Е. Цифровая экономика: Концептуальная архитектура экосистемы цифрового сектора экономики // Бизнес-информатика, 2017. – № 4. – с. 17–28.

4. Elias E. Electronic commerce. Practical guide. - Translation from English. Elias E. - St. Petersburg: «DiaSoft UP», 2002. - 608 p.
5. Klimchenya L.S. E-commerce. Mn.: Vysh. school., 2004. - p. 142
6. Кобелев О.А. «Электронная коммерция» М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2008. - 132 с.
7. Аймор Д. «Электронный бизнес. Эволюция и/или революция М.: Уильямс, 2001. - с. 120
8. Kiseol Yang., Hae Jung., Maria Kim., LindseyTanoff. Signaling trust: Cues from Instagram posts. Electronic Commerce Research and Applications (ISSN: 1567-4223) Volume 43, September–October 2020
9. Andreas Gregoriades., Maria Pampaka. Electronic word of mouth analysis for new product positioning evaluation. Electronic Commerce Research and Applications (ISSN: 1567-4223) Volume 42, July–August 2020
10. Галиев А. 20 22 - выводы года: в Казахстане электронная коммерция. 6 февраля 2022 г. <http://profit.kz/news/45094/Itogi-2017-go-elektronnaya-kommerciya-v-Kazahstane/>
11. Бейсембаев Д. Объем рынка электронной коммерции в Казахстане с начала года составил 159 млрд тенге. 5 February 20 22 . <https://informburo.kz/novosti/obyom-rynka-elektronnoy-kommercii-v-kazahstane-sostavil-159-mlrd-tenge-s-nachala-goda.html>
12. Тенденции онлайн-шопинга в Казахстане <http://www.brif.kz/blog/?p=3347>
13. Bulent Sen, Ydyrys Serikbay, Munassipova Malika, Kuralbayev Almas. An evaluation of developments of e-commerce practices in Kazakhstan in the framework of historical process. Espacios, (ISSN: 0798-1015) 20 22, Vol. 40, Number 22, p. 4-16
14. АО «Электронная коммерция госцентр» // <https://ecc.kz/ru/>
15. Сергеев, А.П. Продвижение сайтов и основы электронной коммерции. Краткое руководство / А.П. Сергеев. - М.: Уильямс, 2016. - 256 с.
16. Guidelines on the use of electronic signatures - part 1: legal and technical aspects // <http://docs.cntd.ru/document/431881070>

REFERENCES 2:

1. Babkin A.V. Tsifrovaya transformatsiya ehkonomiki i promyshlennosti: sbornik materialov nauchno-prakticheskoi konferentsii s zarubezhnym uchastiem. - SPb: POLITEKH-PRESS, 2019. - 780 s.
2. Chernykh S.I. Tsifrovaya ehkonomika i nauka // EHTAP: ehkonomicheskaya teoriya, analiz, praktika. - 2018. - № 4. - S.73–86.
3. Akatkin YU., Karpov O., Konyavskii V., Yasinovskaya E. Tsifrovaya ehkonomika: Kontseptual'naya arkhitektura ehkositemy tsifrovogo sektora ehkonomiki // Biznes-informatika, 2017. - № 4. - s. 17–28.
4. Elias E. Electronic commerce. Practical guide. - Translation from English. Elias E. - St. Petersburg: «DiaSoft UP», 2002. - 608 p.
5. Klimchenya L.S. E-commerce. Mn.: Vysh. school., 2004. - p. 142
6. Koblelev O.A. «Ehlektronnaya kommersiya» M.: Izdatel'sko-torgovaya korporatsiya «Dashkov i K», 2008. - 132 s.
7. Aimor D. «Ehlektronnyi biznes. Ehvolutsiya i/ili revolyutsiya M.: Uil'yams, 2001. - s. 120
8. Kiseol Yang., Hae Jung., Maria Kim., LindseyTanoff. Signaling trust: Cues from Instagram posts. Electronic Commerce Research and Applications (ISSN: 1567-4223) Volume 43, September–October 2020
9. Andreas Gregoriades., Maria Pampaka. Electronic word of mouth analysis for new product positioning evaluation. Electronic Commerce Research and Applications (ISSN: 1567-4223) Volume 42, July–August 2020
10. Galiev A. 20 22 - vyvody goda: v Kazakhstane ehlektronnaya kommersiya. 6 fevralya 2022 g. <http://profit.kz/news/45094/Itogi-2017-go-elektronnaya-kommerciya-v-Kazahstane/>
11. Beisembaev D. Ob'em rynka ehlektronnoi kommersii v Kazakhstane s nachala goda sostavil 159 mlrd tenge. 5 February 20 22 . <https://informburo.kz/novosti/obyom-rynka-elektronnoy-kommercii-v-kazahstane-sostavil-159-mlrd-tenge-s-nachala-goda.html>
12. Tendentsii onlain-shoppinga v Kazakhstane <http://www.brif.kz/blog/?p=3347>
13. Bulent Sen, Ydyrys Serikbay, Munassipova Malika, Kuralbayev Almas. An evaluation of developments of e-commerce practices in Kazakhstan in the framework of historical process. Espacios, (ISSN: 0798-1015) 20 22, Vol. 40, Number 22, p. 4-16
14. АО «Ehlektronnaya kommersiya gostsentR» // <https://ecc.kz/ru/>
15. Sergeev, A.P. Prodvizhenie saitov i osnovy ehlektronnoi kommersii. Kratkoe rukovodstvo / A.P. Sergeev. - M.: Uil'yams, 2016. - 256 s.
16. Guidelines on the use of electronic signatures - part 1: legal and technical aspects // <http://docs.cntd.ru/document/431881070>

ЭЛЕКТРОНДЫҚ КОММЕРЦИЯ БИЗНЕСІ ЦИФРЛАНДЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Р.С. Макашева*

PhD докторанты

«Тұран» Университеті

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: 20210806@turana.edu.kz

ORCID: 0000-0002-2548-4510

М.А. Ордабаева

PhD

Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс

Қазақстан университеті

Өскемен қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: mainur.ait@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9409-636X

Г.К. Бекмагамбетова

PhD, қаумдастырылған профессор

Қазақ технология және бизнес университеті

E-mail: g_bek@mail.ru

ORCID: 0000-0002-8999-793X

А.А. Бекенова

Экономика пәнінің мұғалімі

ШЖҚ ГҚП «Жоғары көлік және байланыс

колледжі

Астана қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: bekenova.2004@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9156-1238

Аңдатпа. Мақалада цифрлық экономика технологиялары адамдардың өмір сүру жағдайлары мен экономикалық мінез-құлқын қалай өзгертетіні қарастырылады. Іскерлік мінез-құлық пен іскерлік ортадағы жаңа мүмкіндіктерге назар аударылады. Атап айтқанда, олар бизнес стратегиясындағы өзгерістерді, бәсекелестікті, маркетингтің жаңа мүмкіндіктерін және клиенттермен қарым-қатынасты, жаңа пайда көздерінің пайда болуын және бәсекеге қабілеттілік факторларын зерттейді. Цифрлық трансформация және цифрлық экономика контекстінде бизнесті жүргізудің ұйымдастырушылық нысандары мен жаңа әдістері талданады.

Сонымен қатар, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, интернетті және басқа технологияларды дамытуға негізделген цифрлық экономиканың негізгі элементтері мен ерекшеліктері зерттелуде. Эволюциялық цифрландыру контекстінде бизнес-процестерді құрылымдық түрлендіру және цифрлық технологияларды пайдалана отырып, бизнесті жүргізудің жаңа үлгілерін іздеу қажеттілігі бар сияқты. Әр түрлі елдерде цифрлық Бизнесінің біркелкі таралмауы қоғам мен экономиканың дамуының жаңа векторына көшуге дайындық деңгейімен анықталады. Отандық бизнес-ортада цифрландырудың өсуіне кедергі келтіретін белгілі бір кедергілер бар. Мақалада цифрлық экономикадағы бизнесті дамытудың негізгі мәселелері мен жолдары қарастырылады.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында цифрлық кәсіпкерлікті дамыту факторы ретінде электрондық коммерцияны дамыту туралы деректер қаралады және талданады.

Түйінді сөздер: цифрландыру, электрондық коммерция, цифрлық экономика, интернет-дүкен, цифрлық бизнес

ЭЛЕКТРОННАЯ КОММЕРЦИЯ КАК СРЕДСТВО ЦИФРОВИЗАЦИИ БИЗНЕСА

Р.С. Макашева *

Докторант PhD

Университет «Туран»

г. Алматы, Республика Казахстан

E-mail: 20210806@turana.edu.kz

ORCID: 0000-0002-2548-4510

М.А. Ордабаева

PhD

Восточно-Казахстанский университет имени

Сарсена Аманжолова

г.Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

E-mail: mainur.ait@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9409-636X

А.А. Бекенова

Преподаватель экономических дисциплин

ГКПна ПХВ «Высший колледж транспорта и

коммуникации»

г.Астана, Республика Казахстан

E-mail: bekenova.2004@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9156-1238

Г.К. Бекмагамбетова

PhD, асс.профессор

Казахский университет технологий и бизнеса

E-mail: g_bek@mail.ru

ORCID: 0000-0002-8999-793X

Аннотация. В статье рассматривается, как технологии цифровой экономики меняют условия жизни и экономическое поведение людей. Внимание сосредоточено на деловом поведении и новых возможностях в бизнес-среде. В частности, они изучают изменения в бизнес-стратегии, конкуренцию, новые возможности маркетинга и взаимоотношений с клиентами, появление новых источников прибыли и факторы конкурентоспособности. Анализируются организационные формы и новые методы ведения бизнеса в контексте цифровой трансформации и цифровой экономики.

В то же время изучаются ключевые элементы и особенности цифровой экономики, основанной на развитии информационно-коммуникационных технологий, Интернета и других технологий. Представляется, что в контексте эволюционной цифровизации существует необходимость в структурной трансформации бизнес-процессов и поиске новых моделей ведения бизнеса с использованием цифровых технологий. Неравномерное распространение цифрового бизнеса в разных странах определяется уровнем готовности общества и экономики к переходу на новый вектор развития. В отечественной бизнес-среде существуют определенные барьеры, которые препятствуют росту цифровизации. В статье рассматриваются основные проблемы и пути развития бизнеса в цифровой экономике.

В то же время рассматриваются и анализируются данные о развитии электронной коммерции как фактора развития цифрового предпринимательства в Республике Казахстан.

Ключевые слова: цифровизация, электронная коммерция, цифровая экономика, интернет-магазин, цифровой бизнес

A.Zh. Ismailova*

2st year doctoral student on «State Audit»
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
E-mail: a_sembi@mail.ru
ORCID:0000-0003-1692-5748

L.M. Sembiyeva

Doctor of Economics, Professor
Head of «State Audit» Department
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
E-mail: sembiyeva@mail.ru
ORCID:0000-0001-7926-0443

A.A. Burtebaeva

2st year master student on «State Audit»
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
E-mail: burtebaeva2000@gmail.com
ORCID:0000-0001-9217-3977

ACTUAL PROBLEMS OF THE STATE AUDIT OF BUDGET INVESTMENTS

Abstract. *The realities of today require prompt actions from governments within the framework of their state policies. Close attention is paid to the effective management of public funds, respectively, socioeconomic development, the growth of real incomes of the population, the increase in its standard of living and, in general, the question of human-centricity.*

Budget investments have a special role as an instrument of economic development. However, the question is in the effective use of this tool. The simple reasons for not achieving socioeconomic goals are deviations from the time of project implementation and, accordingly, cost overruns. Researchers and practitioners name various reasons for time deviations that lead to a greater deviation in costs, i.e. the presence of time overruns in government projects increases the likelihood of cost overruns. The problem is relevant for Kazakhstan.

The article provides a literary review of the issues raised, an analysis of the budget investment projects implemented in 2021 of the Republic of Kazakhstan, discusses the issues of the effectiveness of the management of budget investments of the Republic of Kazakhstan and offers suggestions on possible measures to improve this system.

Keywords. *Public investments, efficiency, selection methodology, monitoring of implementation, evaluation of budget investments.*

■ Introduction

Experts, based on the results of relevant studies, assign the main role to public investment to stimulate growth [1-3]. An increase in public investment in advanced economies and emerging market countries can become a driver of economic activity recovery in the most difficult periods of modern history. An increase in public investment by 1% of GDP can increase the level of GDP by 2.7%, private investment by 10%, and employment by 1.2% if the quality of investment is high [1].

The analysis conducted by the IMF experts showed that due to inefficiency, countries on average waste about 1/3 of infrastructure spending. Their estimates show that more than half of these losses can be compensated by improving the quality of infrastructure management [4].

The issue of efficiency with limited budgetary resources is always on the agenda of governments, Kazakhstan is no exception. Numerous concepts, methodologies and regulatory acts are being developed to improve the efficiency of the budget system as a whole. But the problem of the effectiveness of budget investments, starting with deviations and overspending on budget investment projects, which as a consequence lead to non-achievement of socio-economic indicators, i.e. to the deterioration of the vital activity of every citizen, whose tax deductions were in fact used inefficiently, remains.

One of the main approaches to the formation and implementation of the budget policy of the Republic of Kazakhstan in the new conditions is to increase the efficiency and socio-economic impact of budget expenditures [5].

■ Literature review

Over the years, examples of the benefits of public investment have been cited in the scientific literature, namely:

(i) by helping to stimulate economic growth, it means that successful investments in the long term should meet the needs of the population and not be the result of the influence of political cycles [6];

(ii) increased labor productivity, which leads to an increase in tax revenues unnecessarily raising tax rates [7-9];
 (iii) ensuring positive externalities for the population in which projects are implemented, in particular, and for the economy as a whole [10].

Public investments were defined by H. Bowen (1948) as investments that are used simultaneously by several (or all) individual investments, as a result of which the total benefit from investments is the sum of all these individual benefits and, consequently, the supply of public goods will lead to an increase in public utility, as was added later [11-12]. This has raised concerns about the efficiency of the use of public resources [13-14].

The positive aspects of public investment may be jeopardized due to hasty actions of public decision makers [15]. It should be noted that the issue of efficiency in the case of infrastructure projects is associated with time deviations and cost overruns [16-18].

Cost overruns represent a failure in planning and inefficient use of public resources [19].

Materials and methods

The solution of the tasks set in the article was carried out on the basis of the application of general scientific research methods in the framework of comparative, logical and statistical analysis, as well as through the analysis of structure and dynamics, methods of financial analysis.

Materials and methods

It should be noted that the legislation of the Republic of Kazakhstan does not provide for the concept of "public investment". In the Budget Code of the Republic of Kazakhstan there is a concept of "budget investments", which, based on economic and legal understanding, is narrower than public investments.

As can be seen from the diagram below, the dynamics of budget investments of the Republic of Kazakhstan for the period 2008-2021 in the structure of investments in fixed assets is generally stable: the average ratio is 14%, the maximum indicator was formed in 2010 at the level of 22% and the minimum in 2019 is 12%.

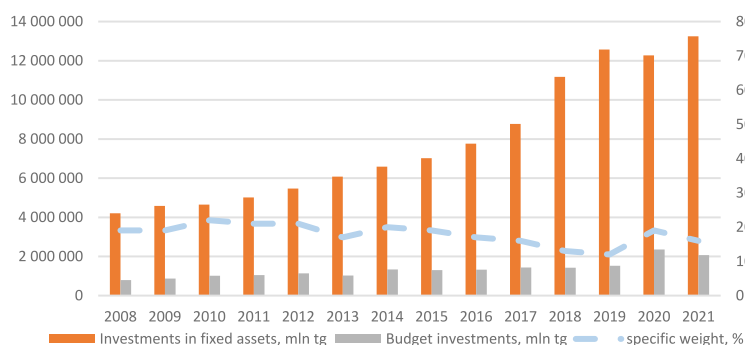

Figure 8. Dynamics of budget investments of the Republic of Kazakhstan in the structure of investments in fixed assets

Source: Bureau of National Statistics

The share of budget investments to GDP for 2008-2021 was in the range of 2.3-5.1% with an average value of 3.37%, the lowest figure was in 2018 and the highest in 2009. It should be noted that in developed countries, public investment does not exceed 2.5-3.5% of GDP. Making a reservation on the COVID-19 pandemic, an increase in public investment relative to GDP was announced in almost all OECD countries in 2020 [20].

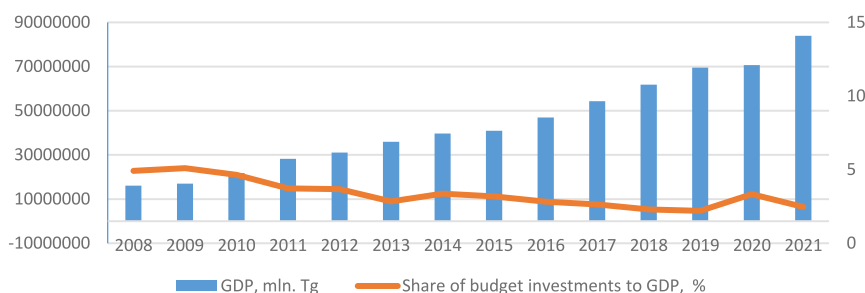

Figure 8. Share of budget investments to GDP

Source: Bureau of National Statistics

In fact, the volume of budget investments reflects the level of influence of the state on the ongoing economic processes. The process of reducing this level is typical for Kazakhstan. According to strategic documents, the corresponding level of budget investments for Kazakhstan should be 2% of GDP [21].

In the Concept of investment policy of the Republic of Kazakhstan up to By 2025, it is said that the state will gradually minimize the involvement of budget funds in the implementation of projects and will focus on ensuring 100% effective development of budget investment projects, and only in exceptional cases, public investments will be directed to high-tech and capital-intensive projects.

Table 1. Dynamics of republican budget expenditures for financing priority budget investment projects for 2023-2025

BIP	2023	2024	2025
Republican BIP	331 891 636	219 009 111	109 141 897
Budget investments planned through participation in the authorized capital of legal entities	138 734 638	142 220	142 220
Targeted transfers for development	365 245 764	978 712 789	1 041 108 607
Credits	15 486 698	4 000 000	3 900 000
Targeted transfers from the National Fund	810 547 117	400 000 000	
Total	1 661 905 853	1 601 864 120	1 154 292 724

Source: Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan

In 2023, the share of the development budget in the total expenditure structure amounted to 8% or 1.6 trillion tenge, which is a record low since 2016. The downward trend of budget investments in relation to GDP is observed to 0.8% by 2025.

The approved republican budget for 2023-2025 does not provide for investment planning taking into account long-term objectives aimed at economic diversification, infrastructure development and the private sector as a guarantee of stability and sustainability of economic development.

Is this justified if clear mechanisms for the effective management of budget investment projects have not been adopted?

It is extremely important that public policy makers make more effective investment decisions. Accordingly, it is necessary to improve the selection of projects in order to develop and maximize the feasibility of projects and create mechanisms to combat the insufficient use of existing infrastructures and their funds [22].

In Kazakhstan's methodology for selecting state investment projects, the main importance is attached to the procedures for its selection in order to identify problems in conditions of budget constraints on the analysis of benefits and costs by five main indicators [23].

The first indicator is the socio-economic impact of the project. It determines the effect of the invested investments based on the assessment of direct and final results. The next indicator is budget efficiency, which is relative. That is, according to the results of the implementation of budget investments, it shows the effect on the budget as a result of the implementation of investments. It is defined as the ratio of budget revenues resulting from the implementation of projects to budget expenditures. The third indicator is defined as the cost of the maintenance budget. These are post-investment expenses, the target direction of which is the content of the created project. The payback of the project is considered as a separate indicator. It reflects the possibility of generating cash flows that are predicted in the investment proposals of the project. The last indicator is the priority of the project. The socio-economic importance of the project is considered, in other words, the priority and significance of the project in promoting the welfare of citizens and the development of the state as a whole.

However, the conflict of the project decision-making model lies in the fact that, given the limited budget for projects, the decision is made not on the basis of the economic conclusion of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan as specified in the legislation, but on the basis of a corresponding order with the amounts and recipients of investments, a financing mechanism. Government agencies have functions that are not peculiar, such as confirming the cost of the project within the framework of economic expertise and economic conclusion.

In addition, further evaluation of the implementation of budget investment projects is carried out on the basis of the degree of achievement of the project objectives and compliance of the actual results obtained with the planned ones from the moment of commissioning of the facility. Whereas, according to the Budget Code of the Republic of Kazakhstan, direct and final results are the results of the budget program. In fact, the budget program is a document for directing budget expenditures [24].

Moreover, budget programs may contain several projects and in this regard, the results may not cover all the results obtained from the implementation of the project. Planned expenditures and results of budget investment projects may not correspond to the allocated amount of budget funds. In this regard, discrepancies are revealed between the planned results of budget investment projects and the results of the budget program. Accordingly, it is not possible to evaluate budget investment projects.

Other system problems are the following:

- At the level of consideration of project decisions, uncertainty and repeated adjustments of the project increase the time for decision-making and leads to an increase in cost, this indicates that there is no vision for project management.

- The evaluation system of a state body is based on a single indicator – the development of budget investments.

Academic research is largely motivated to analyze the causes of cost overruns. Nevertheless, independent and government auditors are interested in this phenomenon, although they have different mandates, goals and access to the latest data. In addition, despite the consistency in the conclusions of academic researchers and the public that projects regularly experience costs and time overruns, they differ when it comes to providing explanations [25]. Auditors tend to focus on technical and managerial explanations, while researchers who mainly focus on political, economic and psychological explanations tend to prioritize most of the academic literature [26-27].

Thus, according to the Conclusion of the Supreme Audit Chamber to the Report of the Government of the Republic of Kazakhstan on the execution of the republican budget for 2021, the main reasons for non-development are the absence or non-submission of documents confirming the validity of payments, lagging behind the schedule of work, failure by suppliers of contract terms, late deadlines for public procurement procedures, late deadlines for concluding contracts.

Table 2. Budget investment projects implemented at the expense of targeted transfers from the republican budget, by region for 2021

Region	allocated (million tenge)		Number of investment projects
	plan	fact	
Akmola	44093,6	41929,7	124, of which: republican value – 14 units; local value – 110 units. Started in 2021 – 62 units, transferring from previous years – 48 units. Problematic projects – 14 units .
Aktobe	45477,1	37965,1	133, of which: republican value – 3 units; local value – 130 units. Started in 2021 – 91 units, transitioning from previous years – 39 units. Problematic projects – 26 units .
Almaty	92520,6	83218,2	136, of which: republican value – 4 units; local value – 132 units, including 3 projects from two sources – RB/ SF Started in 2021 – 113 units, transferring from previous years – 19 units. Problematic projects – 6 units .
Atyrau	34975,4	31127,5	74, of which: republican value – 0 units; local value – 74 units, including 4 projects from two sources – RB/ NF Started in 2021 – 50 units, transferring from previous years – 23 units. Problematic projects – 0 units.
West Kazakhstan	38594	33141,4	123 units 79, of which: republican value – 2 units; local value – 121 units. Started in 2021 – 100 units, transferring from previous years – 9 units. Problematic projects - 12 units .
Zhambyl	64588,5	62612,7	135, of which: republican value – 5 units; local value – 130 units. Started in 2021 – 94 units, transitioning from previous years – 36 units. Problematic projects – 3 units .
Karaganda	77696,6	62612,7	101, of which: republican value – 2 units; local value – 99 units. Started in 2021 – 40 units, transitioning from previous years – 60 units. Problematic projects – 13 units .
Kostanay	47257,3	43392,6	76, of which: republican value – 1 unit; local value – 75 units. Started in 2021 – 32 units, transitioning from previous years – 43 units. Problematic projects – 6 units .
Kyzylorda	33323,9	31326,1	87, of which: republican value – 6 units; local value – 81 units. Started in 2021 – 54 units, transferring from previous years – 27 units. Problematic projects – 24 units
Mangystau	34447	31871,6	60, of which: republican value – 1 unit; local value – 59 units. Started in 2021 – 37 units, transferring from previous years – 22 units. Problematic projects – 10 units .

Region	allocated (million tenge)		Number of investment projects
	plan	fact	
Pavlodar	36071,4	33717,8	86, of which: republican value – 3 units; local value – 83 units. Started in 2021 – 40 units, transitioning from previous years – 43 units. Problematic projects – 5 units
North Kazakhstan	51510,7	46441,7	85, of which: of republican significance – 8 units; of local significance – 77 units. Started in 2021 – 44 units, transferring from previous years – 33 units. Problematic projects – 7 units .
Turkistan	98870,7	97793,3	299, of which: republican value – 10 units; local value – 290 units. Started in 2021 – 211 units, transferring from previous years – 78 units. Problematic projects – 6 units .
East Kazakhstan	63045	58906,4	132, of which: republican value – 0 units; local value – 132 units. Started in 2021 – 42 units, transitioning from previous years – 90 units. Problematic projects – 16 units .
Almaty city	81990,2	74498,7	94, of which: republican value – 2 units; local value – 92 units. Started in 2021 – 54 units, transferring from previous years – 38 units. Problematic projects – 20 units .
Astana city	131331,5	120342,7	61, of which: republican value – 0 units; local value – 61 units. Started in 2021 – 13 units, transferring from previous years – 48 units. Problematic projects – 7 units.
Shymkent city	51551,5	50319	83, of which: republican value – 0 units; local value – 83 units. Started in 2021 – 39 units, transferring from previous years – 44 units. Problematic projects – 3 units .
Source: Conclusion of the Supreme Audit Chamber to the Report of the Government of the Republic of Kazakhstan on the execution of the republican budget for 2021			

In 2021, 764 budget investments were implemented with a total actual cost of 678.6 billion tenge, 234 projects more than in 2020 and the total difference in the total cost exceeds 130 billion tenge.

The main indicators for projects completed in 2021 are presented in the following table 3:

Table 3. Completed budget investment projects in 2021

Government agency	Planned amount (thous.tg)	Actual amount (thous.tg)	Deviation (thous.tg)	BIP	BI	Part of investment	Jobs
MIID RK	290 095 835,3	240 151 826,7	49 944 008,6	462	1	35,4%	9362
MNE RK	224 399 210,9	233 159 919,1	(-8 760 708,2)	177	1	34,4%	4684
MLSPP RK	49 054 019,3	18 073 775,8	30 980 243,5	53		2,7%	342
ME RK	54 556 968,4	47 072 438,7	7 484 529,7	43		6,9%	1148
MENR RK	12 440 295,0	11 482 445,6	957 849,4	7		1,7%	135
MH RK	36 599 479,0	35 552 072,5	1 047 406,5	5		5,2%	3713
HJC RK	2 346 477,6	2 346 477,6	-	3		0,4%	750
MIA RK	2 172 111,2	2 125 181,3	46 929,9	2		0,3%	44
GP RK	3 335 568,0	3 332 217,0	3 351,0	1		0,5%	0
MF RK	3 912 292,0	2 706 193,0	1 206 099,0	1		0,4%	0
MJ RK	1 791 353,9	1 574 546,1	216 807,8	1		0,2%	0
SAC RK	293 702,4	274 863,2	18 839,2	1		0,0%	0
MISD RK	250 100,0	250 086,0	14,0		2	0,0%	103
MA RK	676 630,0	676 630,0	-		1	0,1%	4
MTI RK	68 000 000,0	68 000 000,0	-		2	10,0%	0
Total	761 700 479,8	678 555 109,4	83 145 370,4	757	7	100 %	20 285

Source: Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan

With investments planned in 2020 in the amount of 615.9 billion tenge and the actual amount of 546.2 billion tenge, the deviation amounted to 69.7 billion tenge. Thus, the situation of non-development, not to mention the postponed deadlines for the completion of projects for the next year, which are not reflected in the reporting statistics, does not change.

Thus, the above-mentioned lack of budget funds, postponement of project implementation dates all lead to a rise in the cost of projects, loss of socio-economic significance, etc. This is the result of inefficient management.

Taking action and solving problems in today's dynamic world requires daily project tracking. At the same time, one of the significant problems in the Republic of Kazakhstan today is the lack of a unified database on budget investments, which allows for full accounting and monitoring of all planned and implemented budget investments on a single platform, with the accumulation and preservation of historical data on projects, starting from the planning stage to the actual commissioning (achievement of direct and the final results).

At the same time, the System of state planning is based, among other things, on the principle of "human-centricity" - the ultimate orientation of goals, objectives and indicators of results to improve the quality of life and increase the welfare of the population. We believe that projects implemented at the expense of budgetary funds are subject to public assessment through modern means of digitalization/automation (QR codes, public access to the database of ongoing projects) for an objective assessment of results, transparency and accountability, the formation of a truly "hearing" state.

In order to ensure effective planning and project management, it is necessary to ensure equal and full access of all stakeholders to projects implemented (as well as planned) at the expense of budgetary funds through a single online platform, where it will be possible to plan, go through all approval procedures, monitoring and evaluation (including by the population) of budget investments.

■ Conclusion

Global Infrastructure Outlook supports the view that countries are focusing on the role of infrastructures in improving economic growth and community well-being [28].

Therefore, overspending of public investments is a management problem in terms of the decision-making process on whether or not to invest in a particular infrastructure. Overspending is also a management problem when evaluated through the prism of the financial management process and policy rules that can be implemented to control and account for the occurrence of overspending of funds and time [29]. Moreover, the confirmed idea that government decision makers do not necessarily have all the necessary information necessary to make the best management decisions when making decisions about public investments in infrastructure is more relevant [30].

The main conclusions determine the following main consequences of cost overruns in public projects: inaccurate planning of the project concept, risk management and implementation, as well as poorly organized bidding processes [31]. There is also a certain consensus that forecasts of public projects tend to have some excessive optimism, especially because there is no evidence that extensive experience in managing public projects leads to less deviation of costs [32].

In general, we can agree that decisions are often made on a political whim, and not on an economic or financial basis [33-34]. Later, already at the construction stage, private problems are solved. This often manifests itself in amendments and changes to the original project, technical problems and environmental impact factors that lead to financial shifts and time-consuming delays, as well as over-budgeting when concluding contracts. Indeed, other problems may arise, such as problems of misinformation and lack of cost-benefit analysis, which jeopardizes the viability of the project and leads to higher than expected costs [26].

REFERENCES 1:

1. Gaspar V., Mauro P., Pattillo C., Espinoza R. Public Investment for the Recovery. [Электронный ресурс] URL: <http://www.imf.org/ru/News/Articles/2020/10/05/blog-public-investment-for-the-recovery> (Accessed: 10.01.2023).
2. Agénor, P.-R. (2010). A theory of infrastructure-led development// *Journal of Economic Dynamics and Control*. – 34(5). – c.932-950.
3. Spackman, M. (2001). Public Investment and Discounting in European Union Member States// *OECD Journal on Budgeting*. – 1(2). – c.213–260. <https://doi.org/10.1787/budget-v1-art13-en>.
4. Schwartz G., Fouad M., Hansen T., Verdier G. Well Spent: How Strong Infrastructure Governance Can End Waste in Public Investment. [Электронный ресурс] URL: <https://www.sipotra.it/wp-content/uploads/2020/09/WELL-SPENT-How-Strong-Infrastructure-Governance-Can-End-Waste-in-Public-Investment.pdf> (Accessed: 08.02.2023).
5. Концепция управления государственными финансами Республики Казахстан до 2030. [Электронный ресурс] URL: <http://www.online.zakon.kz> (Accessed: 12.10.2022).
6. Munnell, A. H. (1992). Policy watch: infrastructure investment and economic growth// *The Journal of Economic Perspectives*. – 6(4). – c.189–198.
7. Barro, R. J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth// *Journal of Political Economy*. – 98(S5)(5). – c.103–125. <https://doi.org/10.1086/261726>.
8. Kneller, R., Bleaney, M. F., & Gemmell, N. (1999). Fiscal policy and growth: evidence from OECD countries// *Journal of Public Economics*. – 74(2). – c.171–190. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00022-5](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00022-5).
9. Wilkinson, S. I. (2006). The Politics of Infrastructural Spending in India// *Department of Political Science, University of Chicago, Mimeo*. – 31. – c.1–34. <https://doi.org/10.1.1.571.2065&rep>.
10. Grimsey, D., & Lewis, M. K. (2007). *Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance*. Edward Elgar Publishing.
11. Bowen, H. R. (1948). *Toward Social Economy*. Rinehart.
12. Samuelson, P. A. (1954). The pure theory of public expenditure// *The Review of Economics and Statistics*. – 36(4). – c.387–389.
13. Bovaird, T. (2014). Efficiency in third sector partnerships for delivering local government services: the role of economies of scale, scope and learning// *Public Management Review*. – 16(8). – c.1067–1090.

14. Quirk, B. (2005). Localising efficiency—more than just saving money//Local Government Studies. – 31(5). – с.615–625.
15. Gordon, S. C., & Huber, G. (2009). The effect of electoral competitiveness on incumbent behavior//Quartely Journal of Political Science. – 2(2). – с.107–138. [Электронный ресурс] URL: <https://ssrn.com/abstract=1335455> (Accessed: 12.10.2022).
16. Flyvbjerg, B., Skamris Holm, M. K., & Buhl, S. L. (2002). Underestimating Costs in Public Works: Error or Lie?//Journal of the American Planning Association. – 68(3). – с.279–295. <https://doi.org/10.1080/01944360208976273>.
17. Flyvbjerg, B., Skamris Holm, M. K., & Buhl, S. L. (2004). What Causes Cost Overrun in Transport Infrastructure Projects?//Transport Reviews. – 24(1). – с.3–18. <https://doi.org/10.1080/0144164032000080494a>.
18. Guccio, C., Pignataro, G., & Rizzo, I. (2014). Do local governments do it better? Analysis of time performance in the execution of public works//European Journal of Political Economy. – 34. – с.237–252. <https://doi.org/10.1016/j.ejpeleco.2014.01.010>.
19. Gori, G. F., Lattarulo, P., & Mariani, M. (2017). Understanding the procurement performance of local governments: A duration analysis of public works. Environment and Planning C: Politics and Space, 0263774X1668010. <https://doi.org/10.1177/0263774X16680109>.
20. OECD (2021). Government at a glance 2021. <https://doi.org/10.1787/1c258f55-en>.
21. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 июля 2022 года №482 «Об утверждении Концепции инвестиционной политики Республики Казахстан до 2026 года». [Электронный ресурс] URL: <http://www.online.zakon.kz> (Accessed: 12.10.2022).
22. Pickrell, D. H. (1992). A Desire Named Streetcar: Fantasy and Fact in Rail Transit Planning//Journal of the American Planning Association. – 58(February 2015). – с.158–176. <https://doi.org/10.1080/01944369208975791>.
23. Приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан «Правила разработки или корректировки, проведения необходимых экспертиз инвестиционного предложения государственного инвестиционного проекта, а также планирования, рассмотрения, отбора, мониторинга и оценки реализации бюджетных инвестиций и определения целесообразности бюджетного кредитования» от 5 декабря 2014 года № 129. [Электронный ресурс] URL: <http://www.adilet.zan.kz> (Accessed: 01.02.2022).
24. Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 4 декабря 2008 года № 95-IV. [Электронный ресурс] URL: <http://www.adilet.zan.kz> (Accessed: 01.02.2023).
25. Siemiatycki, M. (2009). Academics and Auditors: Comparing Perspectives on Transportation Project Cost Overruns//Journal of Planning Education and Research. – 29(2). – с.142–156. <https://doi.org/10.1177/0739456X09348798>.
26. Cantarelli, C. C., Molin, E. J. E., van Wee, B., & Flyvbjerg, B. (2012). Characteristics of cost overruns for Dutch transport infrastructure projects and the importance of the decision to build and project phases//Transport Policy. – 22. – с.49–56. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2012.04.001>.
27. Flyvbjerg, B. (2005). Policy and planning for large-infrastructure projects//Dialogues in Urban and Regional Planning 4. – 34(December). – с.578–597. <https://doi.org/10.1068/b32111>.
28. Oxford Economics. (2018). Global Infrastructure Outlook - Infrastructure investment needs 50 countries, 7 sectors to 2040. [Электронный ресурс] URL: <https://outlook.ghub.org/> (Accessed: 14.12.2022).
29. Reilly, J., & Brown, J. (2004). Management and control of cost and risk for tunneling and infrastructure projects//Tunnelling and Underground Space Technology. – 19(4–5). – с.330. <https://doi.org/10.1016/j.tust.2004.01.027>.
30. Easterly, W., Irwin, T., & Servén, L. (2008). Walking up the down escalator: Public investment and fiscal stability//World Bank Research Observer. – 23(1). – с.37–56. <https://doi.org/10.1093/wbro/lkm014>.
31. Lee, J.-K. (2008). Cost overrun and cause in Korean social overhead capital projects: Roads, rails, airports, and ports//Journal of Urban Planning and Development. – 134(2). – с.59–62.
32. Aibinu, A. A., & Pasco, T. (2008). The accuracy of pre-tender building cost estimates in Australia//Construction Management and Economics. – 26(April 2015). – с.1257–1269. <https://doi.org/10.1080/01446190802527514>.
33. Gruening, G. (2001). Origin and theoretical basis of New Public Management//International Public Management Journal. – 4(1). – с.1–25.
34. Perry, J. L., & Wise, L. R. (1990). The motivational bases of public service//Public Administration Review. – 50(3). – с.367–373.

REFERENCES 2:

1. Gaspar V., Mauro P., Pattillo C., Espinoza R. Public Investment for the Recovery. [Ehlektronnyi resurs] URL: <http://www.imf.org/ru/News/Articles/2020/10/05/blog-public-investment-for-the-recovery> (Accessed: 10.01.2023).
2. Agénor, P.-R. (2010). A theory of infrastructure-led development//Journal of Economic Dynamics and Control – 34(5). – p.932-950.
3. Spackman, M. (2001). Public Investment and Discounting in European Union Member States//OECD Journal on Budgeting. – 1(2). – p.213–260. <https://doi.org/10.1787/budget-v1-art13-en>.
4. Schwartz G., Fouad M., Hansen T., Verdier G. Well Spent: How Strong Infrastructure Governance Can End Waste in Public Investment. [Ehlektronnyi resurs] URL: <https://www.sipotra.it/wp-content/uploads/2020/09/WELL-SPENT-How-Strong-Infrastructure-Governance-Can-End-Waste-in-Public-Investment.pdf> (Accessed: 08.02.2023).
5. Kontseptsiya upravleniya gosudarstvennymi finansami Respubliki Kazahstan do 2023 goda. [Ehlektronnyi resurs] URL: <http://www.online.zakon.kz> (Accessed: 12.10.2022).
6. Munnell, A. H. (1992). Policy watch: infrastructure investment and economic growth//The Journal of Economic Perspectives. – 6(4). – p.189–198.
7. Barro, R. J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth//Journal of Political Economy. – 98(S5)(5). – p.103–125. <https://doi.org/10.1086/261726>.
8. Kneller, R., Bleaney, M. F., & Gemmell, N. (1999). Fiscal policy and growth: evidence from OECD countries//Journal of Public Economics. – 74(2). – p.171–190. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00022-5](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00022-5).
9. Wilkinson, S. I. (2006). The Politics of Infrastructural Spending in India//Department of Political Science, University of Chicago, Mimeo. – 31. – p.1–34. <https://doi.org/10.1.1.571.2065&rep>.
10. Grimsey, D., & Lewis, M. K. (2007). Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance. Edward Elgar Publishing.
11. Bowen, H. R. (1948). Toward Social Economy. Rinehart.
12. Samuelson, P. A. (1954). The pure theory of public expenditure//The Review of Economics and Statistics. – 36(4). – p.387–389.
13. Bovaird, T. (2014). Efficiency in third sector partnerships for delivering local government services: the role of economies of scale, scope and learning//Public Management Review. – 16(8). – p.1067–1090.
14. Quirk, B. (2005). Localising efficiency—more than just saving money//Local Government Studies. – 31(5). – p.615–625.
15. Gordon, S. C., & Huber, G. (2009). The effect of electoral competitiveness on incumbent behavior//Quartely Journal of Political Science. – 2(2). – p.107–138. [Электронный ресурс] URL: <https://ssrn.com/abstract=1335455> (Accessed: 12.10.2022).
16. Flyvbjerg, B., Skamris Holm, M. K., & Buhl, S. L. (2002). Underestimating Costs in Public Works: Error or Lie?//Journal of the American Planning Association. – 68(3). – p.279–295. <https://doi.org/10.1080/01944360208976273>.
17. Flyvbjerg, B., Skamris Holm, M. K., & Buhl, S. L. (2004). What Causes Cost Overrun in Transport Infrastructure Projects?//Transport Reviews. – 24(1). – p.3–18. <https://doi.org/10.1080/0144164032000080494a>.

18. Guccio, C., Pignataro, G., & Rizzo, I. (2014). Do local governments do it better? Analysis of time performance in the execution of public works//European Journal of Political Economy. – 34. – p.237–252. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2014.01.010>.
19. Gori, G. F., Lattarulo, P., & Mariani, M. (2017). Understanding the procurement performance of local governments: A duration analysis of public works. Environment and Planning C: Politics and Space, 0263774X1668010. <https://doi.org/10.1177/0263774X16680109>.
20. OECD (2021). Government at a glance 2021. <https://doi.org/10.1787/1c258f55-en>.
21. Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazahstan ot 15 iulya 2022 goda #482 "Ob utverzhdenii Konceptii investicionnoi politiki Respubliki Kazahstan do 2026 goda". [Elektronnyi resurs] URL: <http://www.online.zakon.kz> (Accessed: 12.10.2022).
22. Pickrell, D. H. (1992). A Desire Named Streetcar: Fantasy and Fact in Rail Transit Planning//Journal of the American Planning Association. – 58(February 2015). – p.158–176. <https://doi.org/10.1080/01944369208975791>.
23. Prikaz Ministra nacionalnoi ekonomiki Respubliki Kazahstan "Pravila razrabotki ili korrektyrovki, provedenia neobkhodimyykh ekspertiz investitsionnogo predlozheniya gosudarstvennogo investitsionnogo proekta, a takzhe planirovaniya, rassmotreniya, otbora, monitoringa i ocenki realizatsii budjetnykh investitsii i opredeleniya celesoobraznosti budjetnogo kreditovaniya" ot 5 dekabria 2014 goda #129. [Elektronnyi resurs] URL: <http://www.adilet.zan.kz> (Accessed: 01.02.2022).
24. Budzhetni kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 dekabria 2008 goda #95-IV. [Elektronnyi resurs] URL: <http://www.adilet.zan.kz> (Accessed: 01.02.2023).
25. Siemiatycki, M. (2009). Academics and Auditors: Comparing Perspectives on Transportation Project Cost Overruns//Journal of Planning Education and Research. – 29(2). – p.142–156. <https://doi.org/10.1177/0739456X09348798>.
26. Cantarelli, C. C., Molin, E. J. E., van Wee, B., & Flyvbjerg, B. (2012). Characteristics of cost overruns for Dutch transport infrastructure projects and the importance of the decision to build and project phases//Transport Policy. – 22. – p.49–56. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2012.04.001>.
27. Flyvbjerg, B. (2005). Policy and planning for large-infrastructure projects//Dialogues in Urban and Regional Planning 4. – 34(December). – p.578–597. <https://doi.org/10.1068/b32111>.
28. Oxford Economics. (2018). Global Infrastructure Outlook - Infrastructure investment needs 50 countries, 7 sectors to 2040. [Электронный ресурс] URL: <https://outlook.gihub.org/> (Accessed: 14.12.2022).
29. Reilly, J., & Brown, J. (2004). Management and control of cost and risk for tunneling and infrastructure projects//Tunnelling and Underground Space Technology. – 19(4–5). – p.330. <https://doi.org/10.1016/j.tust.2004.01.027>.
30. Easterly, W., Irwin, T., & Servén, L. (2008). Walking up the down escalator: Public investment and fiscal stability//World Bank Research Observer. – 23(1). – p.37–56. <https://doi.org/10.1093/wbro/lkm014>.
31. Lee, J.-K. (2008). Cost overrun and cause in Korean social overhead capital projects: Roads, rails, airports, and ports//Journal of Urban Planning and Development. – 134(2). – p.59–62.
32. Aibinu, A. A., & Pasco, T. (2008). The accuracy of pre-tender building cost estimates in Australia//Construction Management and Economics. – 26(April 2015). – p.1257–1269. <https://doi.org/10.1080/01446190802527514>.
33. Gruening, G. (2001). Origin and theoretical basis of New Public Management//International Public Management Journal. – 4(1). – p.1–25.
34. Perry, J. L., & Wise, L. R. (1990). The motivational bases of public service//Public Administration Review. – 50(3). – p.367–373.

БЮДЖЕТТІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ә.Ж. Исмаилова*

«Мемлекеттік аудит» кафедрасының 2-курс
докторанты

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті

Астана қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: a_sembi@mail.ru

ORCID:0000-0003-1692-5748

Л.М. Сембиева

э.ғ.д., профессор

«Мемлекеттік аудит» кафедрасының
меңгерушісі

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті

Астана қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: sembiyeva@mail.ru

ORCID:0000-0001-7926-0443

А.А. Буртебаева

«Мемлекеттік аудит» кафедрасының 2-курс
магистранты

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті

Астана қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: burtebaeva2000@gmail.com

ORCID:0000-0001-9217-3977

Аңдатпа: бүгінгі күннің шындығы үкіметтерден өздері жүргізетін мемлекеттік саясаттар шеңберінде жедел іс-қимылды талап етеді. Мемлекеттік қаражатты тиімді басқаруға, тиісінше әлеуметтік-экономикалық дамуға, халықтың нақты табысының өсуіне, оның өмір сүру деңгейінің ілінуіне және тұтастай алғанда адам орталықтылығы мәселесіне ерекше назар аударылады. Бюджеттік инвестициялар экономикалық даму құралы ретінде ерекше рөл атқарады. Алайда, мәселе осы құралды тиімді пайдалану болып табылады. Әлеуметтік-экономикалық мақсаттарға қол жеткізбеудің қарапайым себептері жобаларды іске асыру уақытынан ауытқу және сәйкесінше артық шығындар болып табылады. Зерттеушілер мен тәжірибешілер уақыттың ауытқуының әртүрлі себептерін атайды, бұл шығындардың үлкен ауытқуына әкеледі, яғни мемлекеттік жобаларда уақытты асыра пайдалану артық шығындардың пайда болу

ықтималдығын арттырады. Мәселе Қазақстан үшін өзекті.

Мақалада көтерілген мәселелер бойынша әдеби шолу жасалды, 2021 жылы іске асырылған Қазақстан Республикасының Бюджеттік инвестициялық жобаларына талдау жасалды, Қазақстан Республикасының Бюджеттік инвестицияларын басқарудың тиімділігі мәселелері қаралды және осы жүйені жетілдірудің ықтимал шаралары бойынша ұсыныстар берілді.

Түйінді сөздер: мемлекеттік инвестициялар, тиімділік, іріктеу әдістемесі, іске асыру мониторингі, бюджеттік инвестицияларды бағалау.

БЮДЖЕТТІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.Ж. Исмаилова*

докторант 2 курса кафедры
«Государственный аудит»

Евразийский национальный университет им.

Л.Н. Гумилева

г. Астана, Республика Казахстан

e-mail: a_sembi@mail.ru

ORCID:0000-0003-1692-5748

Л.М. Сембиева

д.э.н., профессор

заведующий кафедры «Государственный

аудит»

Евразийский национальный университет им.

Л.Н. Гумилева

г. Астана, Республика Казахстан

e-mail: sembiyeva@mail.ru

ORCID:0000-0001-7926-0443

А.А. Буртебаева

магистрант 2 курса кафедры

«Государственный аудит»

Евразийский национальный университет им.

Л.Н. Гумилева

г. Астана, Республика Казахстан

e-mail: burtebaeva2000@gmail.com

ORCID:0000-0001-9217-3977

Аннотация: реалии сегодняшних дней требуют оперативных действий от правительств в рамках проводимых ими государственных политик. Пристальное внимание обращено эффективному управлению государственными средствами, соответственно социально-экономическому развитию, росту реальных доходов населения, повышению его уровня жизни и в целом на вопрос человекоцентричности. Бюджетным инвестициям отведена особая роль, как инструменту экономического развития. Однако вопрос стоит в эффективном использовании данного инструмента. Простыми причинами не достижения социально-экономических целей являются отклонения от времени реализации проектов и соответственно перерасход средств. Исследователи и практики называют разные причины отклонений во времени, которые приводит к большему отклонению затрат, т.е. наличие перерасхода времени в государственных проектах увеличивает вероятность возникновения перерасхода средств. Проблема актуальна для Казахстана.

В статье сделан литературный обзор по поднимаемой проблематике, анализ реализованных в 2021 году бюджетных инвестиционных проектов Республики Казахстан, рассмотрены вопросы эффективности управления бюджетными инвестициями Республики Казахстан и даны предложения по возможным мерам совершенствования данной системы.

Ключевые слова: государственные инвестиции, эффективность, методика отбора, мониторинг реализации, оценка бюджетных инвестиций.

Г.М. Калкабаева

к.э.н., доцент

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

г. Караганда, Республика Казахстан

E-mail: aisanatazhbaeva@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-59540787

ПОТЕНЦИАЛЫ РОСТА ЗЕЛЕННОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация: В статье рассмотрены современные тенденции развития «зеленого» финансирования в Казахстане. Автором проведен анализ основных источников финансирования зеленых проектов и экологически устойчивой деятельности, изучен вклад международных финансовых организаций, отечественных институтов развития, банковского сектора и фондового рынка в развитии зеленых финансовых инструментов. На фоне значительного продвижения в разработке регуляторной среды в области зеленого финансирования существует потребность в гармонизации нормативных документов и государственных программ и усиление их в части поддержки развития «зеленой» экономики. Результаты исследования показали, что в Казахстане финансовая поддержка зеленых проектов осуществляется в основном международными финансовыми организациями ЕБРР, АБР и др. В результате проведенного анализа были выявлены причины, сдерживающие развитие зеленого финансирования с позиции финансового сектора и экономических субъектов. Автором сформулирован комплекс соответствующих рекомендаций по повышению заинтересованности финансово-кредитных организаций и инвесторов в развитии зеленых финансовых инструментов. В ходе исследования возможностей цифровых технологий было выявлено, что казахстанские цифровые платформы осуществляют информационное взаимодействие с разработчиками зеленых проектов. Автор приходит к выводу о необходимости создания полноценно функционирующей платформы финансирования зеленых проектов, доступной широкому кругу заинтересованных сторон, что ускорит развитие рынка зеленого финансирования в Казахстане.

Ключевые слова: «зеленые» облигации, «зеленые» кредиты, европейский механизм зеленого финансирования, таксономия зеленых проектов, государственная поддержка зеленых финансов, «зеленые» инвестиции, цифровые платформы финансирования

■ Введение

В 2020 году на Саммите по климатическим амбициям Казахстан принял обязательство по полной трансформации зависящего от нефти и газа энергетического сектора в углеродно нейтральную экономику к 2060 году. Данное обязательство стало неотъемлемой частью национальной климатической политики и обозначило приоритетность целей устойчивого развития и условий Парижского соглашения.

Переход к «зеленой» экономике и устойчивому развитию требует огромных финансовых вложений для трансформации секторов экономики и создания «зеленых» технологий, процессов и инноваций. Вместе с тем, наблюдается существенный разрыв между суммой необходимых зеленых инвестиций и фактическим их объемом. В настоящее время в основном бюджетные средства выступают источником финансирования инициатив экологической и климатической направленности. Однако для реализации масштабных экологических и социальных проектов средств бюджета страны явно недостаточно. Во многих государствах ведущей тенденцией в экономической политике является снижение доли прямого участия государства в финансировании экологически устойчивой деятельности и стимулирование частного бизнеса и финансовых институтов к реализации и финансовому обеспечению «зеленых» проектов.

Действующими государственными стратегическими документами, такими как Концепция по переходу РК к «зеленой» экономике, Национальный проект «Зеленый Казахстан» предусмотрены определенные объемы финансирования мероприятий по их реализации. Так, на реализацию ключевых направлений «Концепции по переходу РК к «зеленой» экономике запланированы инвестиции в размере 3,3 млрд. долл. США ежегодно (примерно 119 млрд. долл. США в целом до 2050 года) [1]. В свою очередь, на реализацию Национального проекта «Зеленый Казахстан» в 2021-2025 гг. запланировано выделение 1,4 трлн. тенге, в том числе из средств государственного бюджета – 298,2 млрд. тенге, из средств местных бюджетов – 82,4 млрд. тенге, из средств внебюджетных фондов – 1032,5 млрд. тенге [2]. Данная структура финансирования подтверждает намерение государства привлекать средства финансово-кредитных организаций и частного бизнеса для финансирования проекта.

В свете нового обязательства по достижению углеродной нейтральности до 2060 года Казахстану требуются инвестиции в размере более 650 млрд. долл. США [3], что намного превышает объемы финансирования, предусмотренные в рассмотренных выше стратегических документах.

Таким образом, для реализации поставленных целей необходимо разработать эффективные инструменты финансирования, а также механизмы привлечения частных инвестиций в сферу зеленых финансов.

Цель исследования – выявить основные источники привлечения средств для «зеленого» финансирования и разработать рекомендации по стимулированию «зеленой» инвестиционной деятельности и расширению ее потенциала в Казахстане за счет использования цифровых технологий.

■ Обзор литературы

В последние годы проводятся различные исследования, посвященные выявлению проблем и причин недостаточного финансирования зеленой экономики и зеленых инвестиционных проектов. В данных исследования одним из основных препятствий называется недостаточная инвестиционная привлекательность зеленых проектов, что связано с высокими рисками, новизной технологий, длительными сроками реализации проектов. В работе Hadas-Dyduch M. и др. (2022) выявляются наиболее важные стимулы для расширения выпуска зеленых облигаций, такие как мобилизация капитала, развитие зеленого финансового рынка, спрос со стороны инвесторов, репутационные выгоды [4].

Во многих исследованиях отмечается значительная и важная роль государства в процессах развития зеленой экономики и зеленых финансов. Так, результаты изучения опыта государственной поддержки зеленых финансов, расширения возможностей банков по привлечению капитала для финансирования зеленых проектов представлены в работе Zhang M. и др. (2022) [5].

Концептуальным основам «зеленой» экономики, рассмотрению ее взаимосвязи со стратегией «зеленого» роста и устойчивым развитием, необходимости изменения общественного сознания в пользу рационального природопользования и защиты окружающей среды посвящена статья казахстанских исследователей Нургисаева А.А., Таменова С.С. (2020) [6, с. 198]. Авторами обосновываются показатели успешного перехода к «зеленой» экономике, в частности экологический «след», глобальный индекс «зеленой» экономики и др.

Анализ затрат и инвестиций в окружающую среду с целью выявления инвестиционной активности Казахстана в процессе формирования «зеленой» экономики проведен Куур О.В., Варавин Е.В., Козлова М.В. (2021). В их исследовании обозначены причины низкой результативности политики зеленого инвестирования, характерные для стран с сырьевой направленностью экономики с преобладанием углеродосодержащих видов полезных ископаемых и низкими темпами роста ВВП [7, с. 235].

В исследовании Досжан Р.Д. и др. (2022) на основе изучения современных тенденций выявлены особенности казахстанской модели зеленого финансирования, обобщены этапы выпуска зеленых облигаций в Казахстане. Авторы приходят к выводу о том, что потребность в зеленых финансовых инструментах достаточно велика и продолжает постоянно расти. Развитие рынка зеленого финансирования требует законодательной и финансовой поддержки со стороны государства [8, с. 170-184].

Ряд исследований посвящен проблемам развития цифровых технологий финансирования зеленых инноваций и зеленой экономической деятельности. Особенности внешнего и внутреннего финансирования на основе использования технологических многосторонних платформ рассматриваются группой исследователей Za-Gharehbagh R. и др. (2022) [9]. Возможности платформ P2P-кредитования по созданию продуктивной синергии через объединение цифровых технологий исследуются в работе Jung Y., Lee K. (2022) [10].

В качестве альтернативы, в нашем исследовании рассматривается вклад финансового сектора в финансирование «зеленой» экономики и развитие новых инструментов зеленого финансирования на основе цифровых технологий.

Для наших исследовательских целей следует отметить, что зеленое финансирование подразумевает синергию климатического и зеленого финансирования. При этом важно обозначить взаимосвязь понятий климатического и зеленого финансирования. Согласно Spinaci S. (2021) «климатическое финансирование предоставляет средства для решения проблем адаптации к изменению климата и смягчения его последствий, а зеленое финансирование охватывает более широкие экологические проблемы» [11].

Зеленое финансирование может быть направлено на смягчение экологических последствий, адаптацию к изменению климата, сохранение и защиту окружающей среды, снижение экологических рисков и др.

Уникальные особенности зеленых проектов (например, обширный временной горизонт, низкая ликвидность и высокие риски) обуславливают необходимость применения инновационных способов и инструментов их финансирования. Наше исследование дополняет существующие разработки в этой области с учетом особенностей Казахстана.

■ Материалы и методы

Для проведения исследования применялись методы контент-анализа научной литературы и нормативных актов в области финансирования проектов, связанных с решением экологических и климатических проблем, динамического анализа показателей развития зеленого финансирования в Казахстане, сравнительного анализа возможностей цифровых платформ по финансированию зеленых проектов. В исследовании были использованы статистические данные Центра зеленых финансов МФЦА, информационные данные KASE, Climate Bonds Initiative, Банка Развития Казахстана и др.

■ Результаты и обсуждения

Казахстан делает значительные усилия по расширению практики зеленого финансирования. Об этом свидетельствует рост кумулятивного объема выпуска «зеленых» облигаций до 95,9 млрд. тенге и объема выданных зеленых кредитов до 28,5 млрд. тенге к началу февраля 2023 года [12]. С ростом рынка и расширением выпуска «зеленых» финансовых инструментов обновляется регуляторная база «зеленой» финансовой системы Казахстана, уточняется методология «зеленого» финансирования.

С учетом важности мобилизации капитала частного бизнеса и финансово-кредитных организаций для финансирования зеленой экономики в Экологическом кодексе Республики Казахстан было закреплено определение «зеленое» финансирование, а также включены нормы, стимулирующие предприятия и компании использовать инструменты зеленого финансирования [13]. Меры государственной поддержки зеленых финансовых инструментов нашли отражение в Национальном проекте по развитию предпринимательства на 2021-2025 гг., в частности возможность субсидирования до 50% ставок по зеленым кредитам и облигациям [14].

В Концепции по переходу РК к «зеленой» экономике в качестве ключевых направлений были определены: развитие возобновляемых источников энергии; энергосбережение и энергоэффективность; развитие устойчивого и эффективного органического сельского хозяйства; управление отходами; рациональное использование водных ресурсов; развитие зеленого транспорта; сохранение и эффективное управление экосистемами [1].

Стратегические показатели «зеленого» роста Казахстана были определены в Национальном проекте «Зеленый Казахстан в 2021-2025 гг., в числе которых обеспечение к 2025 году уровня удовлетворения населения экологическим качеством жизни до 80%; снижение энергоемкости ВВП РК не менее 20% к 2025 году от уровня 2015 года; достижение к 2025 году площади особо охраняемых природных территорий 2,8%; достижение к 2025 году лесистости страны до 5%; интеграция экологических аспектов в систему образования и формирование эко-ориентированного информационного пространства [2]. Однако нет каких-либо сведений о результатах реализации этих документов и приоритетов, что свидетельствует об отсутствии системного подхода в реализации государственной политики в области устойчивого развития.

В связи с этим, считаем, что важнейшим направлением совершенствования государственной политики является гармонизация нормативных документов и государственных программ и усиление их в части поддержки развитию «зеленой» экономики.

Положительный опыт в развитии зеленого финансирования демонстрируют страны Европейского Союза. Европейский механизм финансирования создает хороший стимул для частных и институциональных инвесторов. В Европейском Союзе климатические действия внедрены во все политики и программы, финансируемые из бюджета Евросоюза и Фонда «ЕС будущего поколения» [15]. Реализуемая инвестиционная программа InvestEU предназначена для мобилизации в 2021–2027 гг. не менее 650 млрд. евро долговременных публичных и частных инвестиций в целях устойчивого восстановления европейской экономики, из которых 30% целевым порядком выделяются на климатические цели. Это прекрасная возможность для получения средств на инновационные инициативы, отягощенные повышенными финансовыми рисками, под бюджетную гарантию ЕС объемом в 26.2 млрд. евро. Другим инструментом финансирования является Public Sector Loan Facility, то есть кредитная линия для оптимизации публичного финансирования в целевых регионах, предоставляемая через Европейский инвестиционный банк (ЕИБ). Этот механизм предусматривает финансовую поддержку в форме грантов от Евросоюза в сочетании с займами от ЕИБ, причем она предоставляется таким проектам, от которых не ожидается финансовой прибыли.

В Казахстане для развития и продвижения «зеленых» финансов в 2018 году была создана специализированная организация – Центр зеленых финансов МФЦА (Центр). Центр является также институтом развития и, соответственно, оказывает консультационную помощь потенциальным эмитентам зеленых облигаций, инвесторам и другим участникам рынка, содействует созданию концептуальной базы для развития зеленых финансов и в Казахстане, и в Центрально-Азиатском регионе. В 2021 году, в рамках перехода Казахстана к зеленому росту, Центр внедрил такие инициативы в области устойчивого финансирования, как Заявление МФЦА о приверженности принципам устойчивого финансирования, систему добровольной ESG-отчетности для компаний, зарегистрированных на бирже Astana International Exchange (AIX), а также стал региональным офисом Принципов зеленых инвестиций в Центральной Азии в рамках инициативы «Пояс и Путь».

Для нормативного обеспечения процедуры выпуска зеленых облигаций биржей AIX приняты Правила выпуска и обращения зеленых облигаций, разработанные на основе Принципов зеленых облигаций of The International Capital Market Association и стандартов международной организации Climate Bonds Initiative.

Наряду с этим, Центр совместно с Международным центром зеленых технологий и инвестиционных проектов разработал Таксономию «зеленых» проектов Казахстана, представляющую собой «единую систему классификации видов экономической деятельности, категорий проектов и активов, направленная на повышение эффективности использования существующих природных ресурсов, снижение уровня негативного воздействия на окружающую среду и повышение энергоэффективности.

Центр зеленых финансов МФЦА включен в реестр ICMA как верификатор выпусков зеленых, социальных, облигаций и облигаций устойчивого развития, что подтверждает соответствие его методологии и подходов принципам ICMA для независимых верификаторов и международным стандартам отрасли. Внешние обзоры, предоставляемые Центром, признаются Лондонской фондовой биржей для облигаций, торгуемых в специальном сегменте зеленых облигаций.

Таким образом, Центр и AIX внесли значительный вклад в разработку регуляторной среды и политики Казахстана в области зеленого роста.

Анализируя современные тенденции зеленого финансирования в Казахстане следует отметить, что финансовые организации и частный бизнес проявляют значительный интерес к зеленым финансовым инструментам. На рынке зеленых облигаций наблюдается превышение спроса над предложением. На рисунке 1 представлена динамика показателей зеленого финансирования в Казахстане.

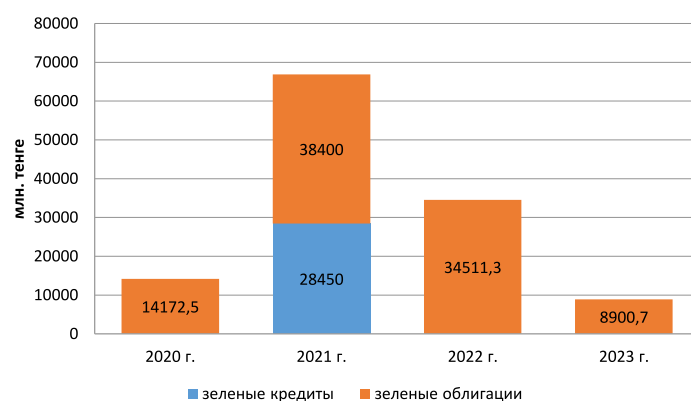

Рисунок 1. Объемы зеленого финансирования в Казахстане

Источник: составлено на основе данных [12, 16]

В соответствии с рисунком 1 можно отметить следующее: в объеме зеленого финансирования наибольший удельный вес составляют «зеленые» облигации – 70,7%. При этом большой вклад внесли зеленые облигации, выпущенные Евразийским банком развития, АО «Самрук-Энерго» и АО «KEGOC». Для выпуска зеленых облигаций на казахстанских биржах KASE и AIX была создана необходимая инфраструктура, в том числе были определены требования для таких долговых инструментов и предусмотрены льготы на листинговые сборы [17].

При содействии ПРООН в 2020 году на бирже AIX был осуществлен первый выпуск «зеленых» облигаций АО «Фонд развития предпринимательства «Даму» на сумму 200 млн. тенге, сроком обращения 3 года и с купонной ставкой 11,75%. При этом Центр зеленых финансов МФЦА предоставил независимое заключение (Second Party Opinion), согласно которому эмитент будет использовать привлекаемые средства и раскрывать информацию об их целевом использовании в соответствии с международными принципами «зеленых» облигаций. Средства от размещения зеленых облигаций были направлены в банки второго уровня и в микрофинансовые организации для «зеленого» финансирования маломасштабных инвестиционных проектов в области ВИЭ для субъектов малого и среднего бизнеса. В рамках Соглашения по снижению рисков инвестирования в возобновляемую энергетику ПРООН субсидировал часть ставки купонного вознаграждения по «зеленым» облигациям Фонда, с также оказал техническую поддержку в анализе и отборе «зеленых» проектов. В 2021 году средства, привлеченные за счет выпуска «зеленых» облигаций, были направлены на финансирование строительства солнечной электростанции в Туркестанской области.

Одним из основных направлений Евразийского банка развития (ЕАБР), согласно утвержденной Стратегии ЕАБР на 2022-2026 гг., является расширение деятельности в области зеленого финансирования. В 2021 году ЕАБР выпустил зеленые и социальные облигации. В сентябре 2021 года ЕАБР одобрил выдачу первого зеленого кредита в Казахстане. Привлеченные кредитные средства в рамках подписанного кредитного договора будут направлены заемщиком АО «Батыс транзит» на финансирование проекта по реконструкции сетей уличного освещения в г.Атырау. Документальное сопровождение для заключения кредитного соглашения было осуществлено GFC.

Важным этапом в развитии «зеленой» экономики Казахстана стало размещение Азиатским банком развития (АБР) зеленых облигаций на 32 млн. долларов США в 2020 году. За счет привлеченных средств АБР финансирует проекты по адаптации к изменению климата и смягчению его последствий в Казахстане.

Продвижению зеленого финансирования в Казахстане способствует также Европейский банк реконструкции и развития (ЕБРР). В 2021 году между ЕБРР и Казахстаном было подписано соглашение о партнерстве с целью совместной разработки механизма декарбонизации энергетического сектора страны для достижения углеродной нейтральности к 2060 году. ЕБРР способствует разработке рекомендаций по созданию стимулов на рынке зеленого капитала, разработке и внедрению финансовых руководств и положений для устранения рисков, связанных с ESG и климатом.

Параллельно с зелеными облигациями в последние годы стремительно развивается рынок зеленого кредитования, то есть предоставление кредитов на экологически значимые проекты. Учитывая доминирующую роль банковского сектора в финансовой системе Казахстана, развитие рынка зеленого кредитования, доступного более широкому кругу потенциальных заемщиков, в том числе малому и среднему бизнесу, будет способствовать развитию зеленых проектов.

С продвижением зеленых кредитов тесно связана деятельность Банка Развития Казахстана (БРК). Объем зеленых кредитов, предоставленных БРК, составил 16,9 млрд. тенге или 13,6% в общем объеме зеленого финансирования. Помимо этого большая часть кредитов, выданных неэнергетическим секторам экономики, предоставлены именно Банком Развития Казахстана [18].

Рассматривая «зеленые» проекты, прокредитованные БРК, можно отметить, что многие из них связаны с использованием возобновляемых источников энергии. В частности, это строительство солнечной электростанции «Каскелен 50 МВт», ветровой электростанции «Астана Экспо-2017» мощностью 100 МВт, гидроэлектростанции Тургусун-1 мощностью 24,9 МВт и другие. Реализация данных проектов способствует системным преобразованиям с целью перехода к зеленой экономике посредством уменьшения количества выбросов углекислого газа, повышения качества жизни населения при минимизации нагрузки на окружающую среду и деградации природных ресурсов [18].

Потенциал «зеленого» кредитования БРК может в значительной степени повысить устойчивость казахстанской экономики, задать стратегическое направление для финансовой сферы, обеспечить масштабируемое «зеленое» воздействие. Свою зеленую кредитную деятельность БРК может дополнить выпуском «зеленых» облигаций на биржах KASE и AIX.

Осознавая значительный потенциал развития зеленых финансов, казахстанский банковский сектор становится активным участником ESG-трансформации и освоения зеленого финансирования. Так, в конце 2021 года АО «Halyk Bank» предоставил зеленый кредит компании Kaz Green Energy в размере 7,9 млрд. тенге на строительство биоэлектростанции мощностью 5МВт. Кредит был верифицирован Центром зеленых финансов МФЦА.

В рамках программы Green Economy Financing Facility (GEFF) Европейский банк реконструкции и развития заключил кредитные соглашения с казахстанскими банками и микрофинансовыми организациями для финансирования энергоэффективной модернизации бизнеса и жилых объектов с использованием экологических материалов и ресурсосберегающих технологий. К примеру, для этой цели ЕБРР предоставил микрофинансовой организации КМФ кредит на сумму 5 млн. долл. США и подписал соглашение о предоставлении АО «Банк ЦентрКредит» кредитной линии в размере 20 млн. долл. США.

Результаты исследования показали, что в Казахстане финансовую поддержку на реализацию зеленых проектов в основном оказывают международные организации ЕБРР, АБР и др. Следовательно, международные организации выступают наиболее значимыми субъектами, обеспечивающими совместные выпуски зеленых облигаций, вложения зеленых инвестиций, создавая больше возможностей для развития инструментов смешанного финансирования.

Анализируя тенденции мирового рынка зеленых облигаций, следует отметить, что, по данным Climate Bonds Initiative, совокупный объем выпуска зеленых облигаций на конец сентября 2022 года составил более 2 трлн. долл. США (57,2% из общего объема GSS+ облигаций) [19]. Вместе с тем, эти средства составляют пока еще 5% мирового долгового рынка. В Казахстане доля зеленых облигаций не превышает 0,3% в общем объеме казахстанского долгового рынка.

Согласно рейтингу The Green Future Index 2022 Казахстан занял 49 место из 76 стран [20]. Данный рейтинг измеряет степень развития «зеленой» экономики за счет инвестиций в возобновляемые источники энергии, инновации и зеленое финансирование. В структуре рейтинга Казахстан получил высокую оценку по компоненту «Climate policy» - 32 место и компоненту «Carbon emissions» - 44 место. Снижение общего балла связано с низкой оценкой Казахстана по компонентам «Clean innovation», «Energy transition» и «Green society». При сравнении с рейтингом 2021 года позиция Казахстана значительно снизилась с 33 места до 49 места, при этом количество присвоенных Казахстану баллов уменьшилось с 4,9 до 4,5 баллов. Следует отметить, что остальные страны Центрально-Азиатского региона не принимали участие в рейтинге The Green Future Index 2022.

Можно выделить ряд узловых проблем, сдерживающих развитие рынка зеленого финансирования в Казахстане. К ним относятся:

- низкая заинтересованность банков второго уровня и институциональных инвесторов в зеленом кредитовании и инвестировании из-за существующих высоких рисков;
- низкая заинтересованность экономических субъектов в разработке и реализации зеленых проектов из-за ограниченного доступа к инструментам «зеленого» финансирования, несовершенства нормативной базы по регулированию и поддержке зеленых инициатив.

Для улучшения ситуации необходим системный анализ и комплексный подход к решению выявленных проблем, включая государственные меры, переход частного бизнеса и финансовых институтов на ESG-стандарты деятельности.

Для повышения заинтересованности казахстанских финансово-кредитных организаций и привлечения инвесторов в сферу зеленой экономики необходима реализация следующих мер:

- формирование инфраструктуры и регуляторной среды, стимулирующей финансирование зеленых проектов и экологически чистой деятельности;
- создание зеленого банка на базе Банка Развития Казахстана. В качестве положительного опыта можно взять деятельность Европейского инвестиционного банка (ЕИБ), который является климатическим банком Евросоюза и занимается продвижением целей «Зеленой сделки» как в Европе, так и за ее пределами. Начиная с 2021 г., все операции ЕИБ согласовываются с положениями Парижского соглашения по климату;
- стратегические эмиссии облигаций – выпуск государственных зеленых облигаций для обеспечения ликвидности рынка зеленого финансирования и привлечения средств институциональных инвесторов;
- создание ETF и паевых инвестиционных фондов, связанных с ESG. Подобные фонды могут учитывать широкий спектр экологических, социальных и управленческих факторов, которые соответствуют их целям и стратегиям при выборе инвестиций;
- пересмотр налоговой политики с целью стимулирования «зеленых» инвестиций, предоставление государственных гарантий и субсидирование;
- снижение рисков – масштабирование зеленых проектов и секьюритизация кредитов на этапе проектирования для обеспечения доступа к рынку институциональных инвесторов;
- на основе принятой зеленой таксономии разработать новые зеленые финансовые продукты, которые позволят казахстанской экономике снизить углеродоемкость, повысить энергоэффективность, таких как займы на энергоэффективное жилье, кредитование «зеленой» инфраструктуры, займы на устойчивое развитие для предприятий и МСБ;
- отражение климатических рисков в стоимости кредитования, так как данные риски все еще не заложены в ставки вознаграждения по кредитам, предоставляемым банками второго уровня Казахстана;
- смещение акцентов пруденциального регулирования на рациональное управление климатическими рисками в финансовом секторе.

Одной из мер стимулирования деятельности банков по предоставлению «зеленых» кредитов может стать введение «устойчивой» системы резервирования на покрытие возможных убытков по кредитам.

Влияние устойчивой системы резервирования на капитал и стабильность банков исследуется в работе Ozili P.K. (2023), где обосновывается необходимость установления банковским регулирующим органом лимита надбавки для выделения дополнительных резервов в рамках «устойчивой» системы резервирования на возможные потери по кредитам. «fixing a regulatory surcharge limit for the allocation of additional provisions under the sustainable (or green) loan loss provisioning system» [21].

Такая система резервирования предполагает создание дополнительных резервов сверх обычных резервов по кредитам, выдаваемым предприятиям, деятельность которых наносит вред окружающей среде и климату. С другой стороны, банки смогут уменьшать объем резервирования при выдаче кредитов экологически чистым предприятиям и «зеленым» проектам. Таким образом, предлагаемая «устойчивая» система создания резервов на возможные потери по ссудам увязывает кредитную политику банков с целями устойчивого развития путем корректировки размера резервов с учетом вклада заемщиков в снижение рисков изменения климата и ухудшения состояния окружающей среды.

Для повышения заинтересованности компаний и предприятий, МСБ в разработке и реализации зеленых проектов и осуществлению экологически чистой деятельности необходима реализация следующих мер:

- формирование инфраструктуры и регуляторной среды, стимулирующей разработку и реализацию зеленых проектов;
- гарантия спроса – обозначить приоритетом в государственных закупках экологические составляющие. Государство должно стать драйвером приоритетного продвижения зеленых проектов, делая привлекательной для бизнеса трансформацию к зеленой экономике;
- государственно-частное инвестирование зеленых инфраструктурных проектов;

- недопущение «зеленого отмывания» (безосновательного позиционирования компании, товара/услуги на рынке как «экологических») и «зеленых пузырей» (чрезмерные инвестиции в возобновляемые источники энергии, несопоставимые с уровнем долгов многих компаний, занимающихся чистыми технологиями [22];

- использование «транзитных» облигаций для «зеленой» трансформации наиболее углеродоемких отраслей экономики. На данный момент проекты компаний в этих отраслях не соответствуют «зеленым» критериям, но финансирование поможет им осуществить постепенный переход к более экологичным технологиям;

- стимулирование притока кредитов в регионы с более экологичными отраслями, так как основная масса кредитов направляется в углеродоемкие регионы, специализирующиеся на добыче нефти, газа и угля;

- создание альянса для объединения усилий казахстанских предприятий, компаний и финансовых организаций по финансированию мер в области улучшения климата и защиты окружающей среды. Примером может стать Финансовый альянс Глазго, объединивший 160 компаний с общим капиталом 70 трлн. долл. США. Финансируемые данным альянсом меры позволят добиться «углеродной нейтральности» этих компаний к 2050 году.

Современные тренды на внедрение цифровых технологий в процессы финансирования предъявляют новые требования к формированию алгоритмов взаимодействия между субъектами зеленой экономики. В качестве одного из механизмов привлечения финансовых ресурсов для реализации зеленых проектов может быть использование цифровых платформ. Основным преимуществом цифровых платформ является то, что они открыты практически для всех, у кого есть доступ в интернет, что значительно упрощает доступ к финансовому капиталу, позволяет зеленым проектам получать финансовые ресурсы для реализации и дальнейшего продвижения.

Исследование опыта функционирования цифровых платформ в зарубежных странах позволило выделить цифровые платформы, включающие механизмы, процедуры и инструменты для выявления, разработки и финансирования зеленых проектов. Так, в Европейском Союзе функционирует портал InvestEU, объединяющий инвесторов и разработчиков проектов на единой общеевропейской платформе, предоставляя легкодоступную и удобную базу данных инвестиционных возможностей ЕС [23].

Данный портал разработан в рамках программы InvestEU совместно с Фондом InvestEU и Консультативным центром InvestEU. Базовая страница портала представлена на рис. 2. В возможности портала InvestEU входят предварительная оценка проектов, предоставление списка предварительно проверенных качественных проектов, предоставление консультаций по вопросам финансирования проектов устойчивого развития, выбор жизнеспособных проектов для финансирования.

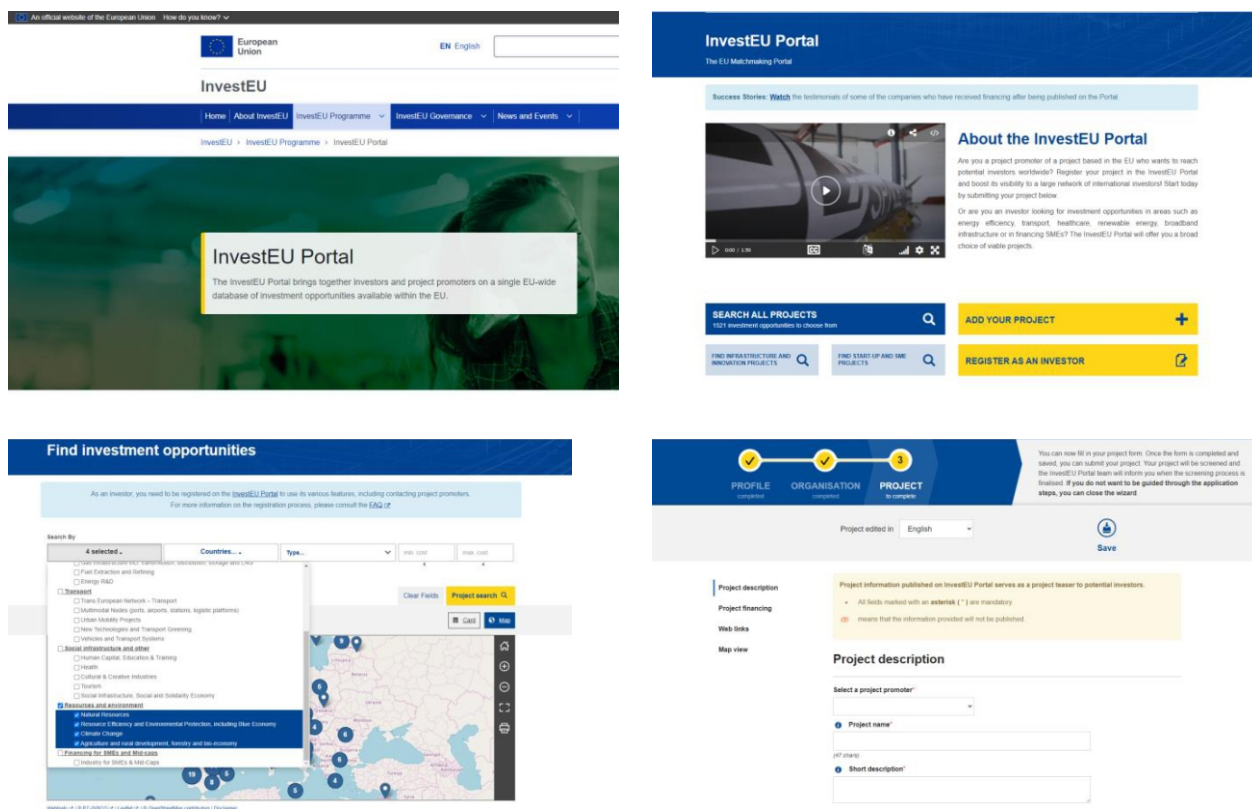

Рисунок 2. Возможности портала InvestEU

Источник: составлено на основе данных [23]

Для оценки соответствия инвестиционного проекта требованиям зеленого финансирования Европейский инвестиционный банк (ЕИБ) использует программу проверки Green Eligibility Checker [24], представленную на рис. 3.

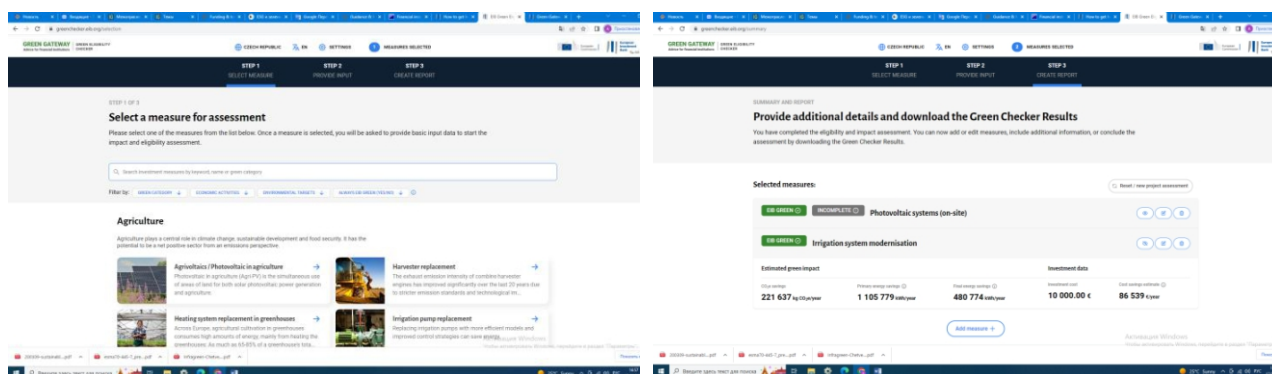

Рисунок 3. Программа проверки Green Eligibility Checker Европейского инвестиционного банка
Источник: составлено на основе данных [24]

Программа проверки поддерживает финансовых посредников в привлечении, оценке и отчетности по зеленым инвестициям. Программа Green Eligibility Checker оценивает, способствуют ли потенциальные инвестиции действиям по борьбе с изменением климата и экологической устойчивости в соответствии с критериями ЕИБ. Инвестиции с положительной оценкой могут иметь право на размещение в рамках «зеленых окон» в продуктах финансирования ЕИБ.

Таким образом, проверка облегчает оценку и отчетность по «зеленым» проектам, финансируемым при посредничестве ЕИБ или финансовыми организациями за счет средств ЕИБ в рамках так называемых «зеленых окон», («окон климатических действий»). Результаты проверки через программу Green Eligibility Checker информируют пользователей о соответствии проектов критериям «зеленой» приемлемости, принципам таксономии ЕС и экологическому влиянию проектов.

Исследуя российский опыт цифровизации процессов поддержки и финансирования проектов устойчивого развития, можно выделить экспертно-аналитическую платформу «Инфраструктура и финансы устойчивого развития» (INFRAGREEN), которая предназначена для объединения экспертов и практиков в области устойчивого развития и зеленых финансов [25]. Стратегической целью платформы является содействие трансформации экономики и финансовой системы на основе этических принципов. Платформа предоставляет возможность предварительной оценки проектов на предмет соответствия целям и принципам устойчивого развития. Форма представления проекта для предварительной оценки на платформе INFRAGREEN представлена на рисунке 4.

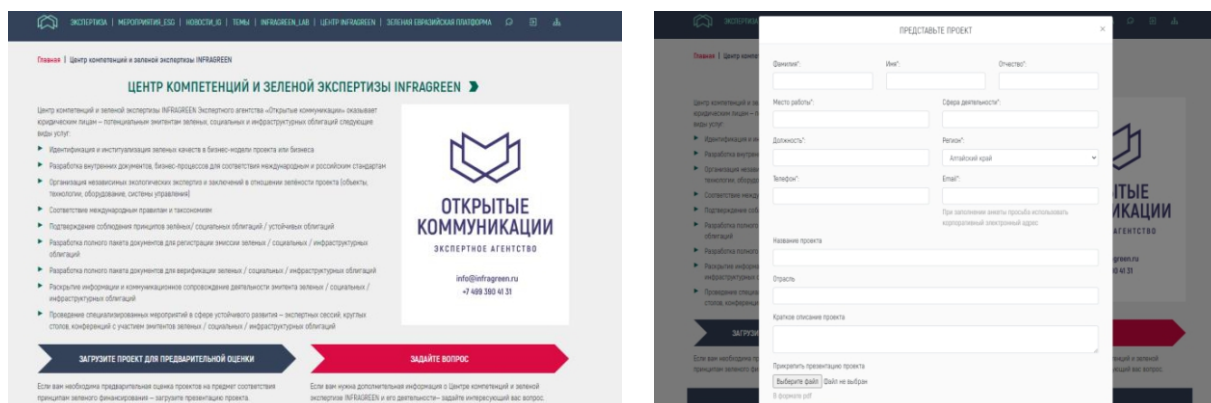

Рисунок 4. Экспертно-аналитическая платформа «Инфраструктура и финансы устойчивого развития» (INFRAGREEN)

Источник: составлено на основе данных [25]

Наряду с этим, посредством платформы INFRAGREEN предусмотрена возможность получения различной информации, в том числе о методологии ESG-оценки финансовых инструментов и участников рынка устойчивого развития, нормативно-правовые документы в сфере устойчивого развития, перечень индикаторов в сфере устойчивого развития, реестр зеленых, социальных и иных целевых облигаций российских эмитентов в формате устойчивого развития и др.

В казахстанской практике возможность цифровизации процесса финансирования зеленых проектов реализована в цифровой платформе Центра зеленых финансов МФЦА [20]. На рисунке 5 представлена базовая страница цифровой платформы Центра зеленых финансов МФЦА.

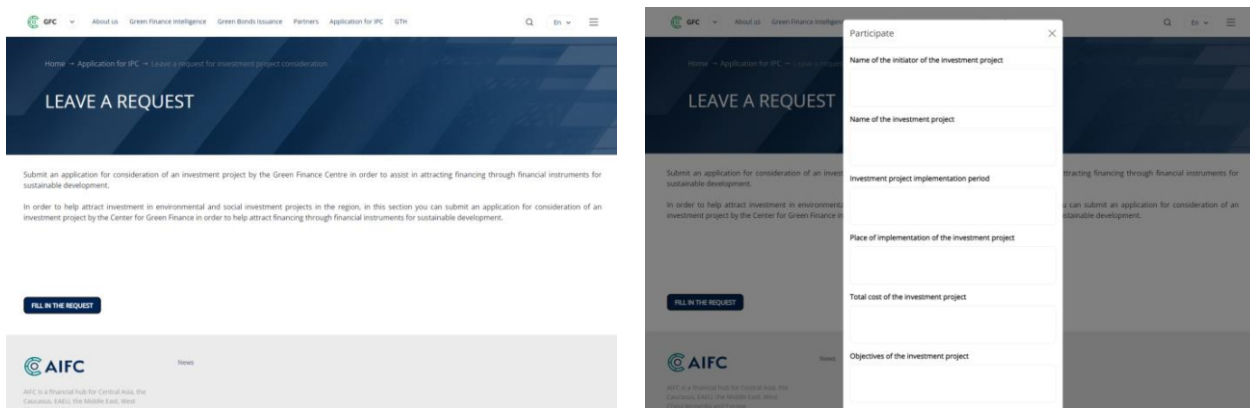

Рисунок 5. Цифровая платформа Центра зеленых финансов МФЦА

Источник: составлено на основе данных [20]

На данной платформе предусмотрена возможность подачи заявок на рассмотрение инвестиционного проекта с целью содействия в привлечении финансирования посредством зеленых финансовых инструментов.

Дочерняя организация Центра зеленых финансов МФЦА Green Technology Hub способствует продвижению зеленых и социально-значимых проектов посредством следующих механизмов: Start акселератор, Startup Connect, Зеленый бизнес-клуб, Project Development, школа менеджмента ESG, сопровождение зеленых проектов.

Необходимо отметить, что возможностями рассмотренных казахстанских цифровых платформ является лишь сбор информации об инвестиционных проектах и их инициаторах. Возможность взаимодействия инвесторов и разработчиков/инициаторов проектов данными сервисами не предоставляется.

Вместе с тем, полноценно функционирующая платформа финансирования зеленых проектов, позволит сформировать цифровую инфраструктуру и ускорит развитие рынка зеленого финансирования в Казахстане. Системный подход в функционировании платформы позволит решить следующие задачи:

- предоставление информации о зеленых проектах;
- исследования в области оценки экологического положения и инвестиционного потенциала страны;
- создание инфраструктуры для направления средств в зеленые активы;
- независимую оценку зеленых проектов в соответствии с принципами и критериями;
- формирование системы взаимодействия субъектов по финансированию и продвижению зеленых проектов.

Отражение информации о зеленых проектах, объемов их финансирования и этапов реализации в режиме реального времени обеспечит прозрачность инвестиционных проектов и доступность информации для всех потенциальных участников.

В качестве входных сервисов можно использовать стратегии развития РК и программные документы, нормативно-правовую базу (например, «Правила признания технологий в качестве «зеленых» технологий» [27], «Классификация (таксономия) «зеленых» проектов, подлежащих финансированию через «зеленые» облигации и «зеленые» кредиты» [28], информацию государственных органов и информационных агентств.

Реализация представленного платформенного решения будет способствовать переходу к зеленой экономике за счет усиления взаимодействия инвесторов и разработчиков зеленых проектов, объединения инновационного и инвестиционного потенциала, повышения прозрачности и доступности информации о проектах устойчивого развития, положительных системных эффектов в социально-экономической сфере.

Программа проверки поддерживает финансовых посредников в привлечении, оценке и отчетности по зеленым инвестициям. Программа Green Eligibility Checker оценивает, способствуют ли потенциальные инвестиции действиям по борьбе с изменением климата и экологической устойчивости в соответствии с критериями ЕИБ. Инвестиции с положительной оценкой могут иметь право на размещение в рамках «зеленых окон» в продуктах финансирования ЕИБ.

Таким образом, проверка облегчает оценку и отчетность по «зеленым» проектам, финансируемым при посредничестве ЕИБ или финансовыми организациями за счет средств ЕИБ в рамках так называемых «зеленых окон», («окон климатических действий»). Результаты проверки через программу Green Eligibility Checker информируют пользователей о соответствии проектов критериям «зеленой» приемлемости, принципам таксономии ЕС и экологическому влиянию проектов.

Исследуя российский опыт цифровизации процессов поддержки и финансирования проектов устойчивого развития, можно выделить экспертно-аналитическую платформу «Инфраструктура и финансы устойчивого развития» (INFRAGREEN), которая предназначена для объединения экспертов и практиков в области устойчивого развития и зеленых финансов [25]. Стратегической целью платформы является содействие трансформации экономики и финансовой системы на основе этических принципов. Платформа предоставляет возможность предварительной оценки проектов на предмет соответствия целям и принципам устойчивого развития. Форма представления проекта для предварительной оценки на платформе INFRAGREEN представлена на рисунке 4.

■ Заключение

Реализация целей устойчивого развития и выполнение обязательств по достижению углеродной нейтральности требует трансформации энергетической, нефтегазовой, металлургической, обрабатывающей и других отраслей экономики Казахстана. На сегодняшний день государственные меры и политика становятся нацеленными на экологические ориентиры. Главным драйвером этих инициатив является их финансовое обеспечение. Наиболее полное использование возможностей зеленых финансовых инструментов будет способствовать привлечению средств для реализации проектов устойчивого развития и декарбонизации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Концепция по переходу Республики Казахстан к зеленой экономике, утвержденная Указом Президента РК от 30.05.2013 года №577. [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577> (дата обращения: 14.02.23)
2. Национальный проект «Зеленый Казахстан», утвержденный постановлением Правительства РК от 12.10.2021 г. №731
3. Доктрина (стратегия) достижения углеродной нейтральности Республики Казахстан до 2060 года. Проект. [Электронный ресурс]. URL: <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=11488215> (дата обращения: 14.02.23)
4. Hadas-Dyduch M., Puszer B., Czech M., Cichy J. Green Bonds as an Instrument for Financing Ecological Investment in the V4 Countries. // Sustainability (Switzerland). - Vol. 14. - Is. 19. - <http://doi.org/10.3390/su141912188> (дата обращения: 14.02.23)
5. Zhang M., Zhang C., Li F., Liu Z. Green Finance as an Institutional Mechanism to Direct the Belt and Road Initiative towards Sustainability: The Case of China. // Sustainability (Switzerland). - Vol. 14. - Is. 10. - <http://doi.org/10.3390/su14106164> (дата обращения: 14.02.23)
6. Нургисаева А.А., Таменова С.С. Концептуальные основы «зеленой» экономики. // Экономика: стратегия и практика. - 2020. - №3(15). - с. 189-200
7. Куур О.В., Варавин Е.В., Козлова М.В. Оценка инвестиционной активности России и Казахстана в сфере зеленой экономики. // Дружковский вестник. - 2021. - №1. - с. 225-240 [Электронный ресурс]. URL: <https://www.doi.org/10.17213/2312-6469-2021-1-225-240> (дата обращения: 14.02.23)
8. Досжан Р.Д., Сабыдуллина А.Е., Нурмагамбетова А.З., Кожаметова А.К. Зеленое финансирование в Казахстане: текущее состояние и перспективы. // Экономика: стратегия и практика. - 2022. - Т.17. - №4. - с. 170-184
9. Za-Gharehbagh R., Hafezalkotob A., Makui A., Sayadi M.K. Financing Green Technology Development and Role of Digital Platforms: Insourcing vs. Outsourcing. // Technology in Society. - Vol.69. - 2022. - <http://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101967> (дата обращения: 14.02.23).
10. Jung Y., Lee K. Roles and Tasks of Peer-to-Peer Lending Platforms in Activating Green Finance. // Economic, Law and Institutions in Asia Pacific. - 2022. - P. 353-366. - http://doi.org/10.1007/978-981-19-2662-4_17 (дата обращения: 14.02.23).
11. Spinaci S. Green and sustainable finance. EPRS. PE 679.081 – February 2021. Электронный ресурс. - URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679081/EPRS_BRI\(2021\)679081_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679081/EPRS_BRI(2021)679081_EN.pdf) (дата обращения: 14.02.23).
12. Аналитика устойчивого финансирования. Центр зеленых финансов МФЦА. Электронный ресурс. - <https://gfc.aifc.kz/sustainable-finance-analytics> (дата обращения: 14.02.23).
13. Экологический кодекс Республики Казахстан от 2.01.2021 года №400-VI ЗРК - [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100000400> (дата обращения: 14.02.23).
14. Национальный проект по развитию предпринимательства 2021-2025 годы, утвержденный постановлением Правительства РК от 12.10.2021 №728. [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000728> (дата обращения: 14.02.23).
15. Заключение Европейской комиссии. [Электронный ресурс]. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/historic-outcome-cop15-chance-keep-our-planet-livable-generations-come_en (дата обращения: 14.02.23).
16. ESG облигации. KASE. [Электронный ресурс]. URL: <https://kase.kz/ru/esg/bonds/> (дата обращения: 14.02.23).
17. Годовой отчет Казахстанской фондовой биржи KASE. 2021. [Электронный ресурс]. URL: https://kase.kz/files/reports/KASE_meeting_2021_rus.pdf (дата обращения: 14.02.23).
18. Годовой отчет АО «Банк Развития Казахстана» за 2021 год. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.kdb.kz/investors/financial-and-annual-reporting/> (дата обращения: 14.02.23).
19. Climate Bonds Initiative. Report 2022. [Электронный ресурс]. URL: https://www.climatebonds.net/files/reports/cbi_susdebtsun_highlq32022_final.pdf (дата обращения: 14.02.23).
20. The Green Future Index 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.technologyreview.com/2022/03/24/1048253/the-green-future-index-2022/> (дата обращения: 14.02.23).
21. Ozili P.K. (2023) Bank loan loss provisioning for sustainable development: the case for a sustainable or green loan loss provisioning system. // Journal of Sustainable Finance and Investment. - <http://doi.org/10.1080/20430795.2022.2163847> (дата обращения: 14.02.23).

22. Fontan I.A., Melecky M. (2022) Green finance for Kazakhstan and the role of the banking sector in reducing emissions [Электронный ресурс]. URL: <https://blogs.worldbank.org/ru/europeandcentralasia/how-kazakhstan-can-leverage-green-finance-to-reduce-emissions> (дата обращения: 14.02.23).
23. InvestEU. [Электронный ресурс]. URL: https://investeu.europa.eu/index_en (дата обращения: 14.02.23).
24. Европейский инвестиционный банк. [Электронный ресурс]. URL: <https://greenchecker.eib.org/> (дата обращения: 14.02.23).
25. Экспертно-аналитическая платформа «Инфраструктура и финансы устойчивого развития». [Электронный ресурс]. URL: <https://infragreen.ru/> (дата обращения: 14.02.23).
26. Форма регистрации. Центр зеленых финансов МФЦА. [Электронный ресурс]. URL: <https://gfc.aifc.kz/ru/leave-a-request/> (дата обращения: 14.02.23).
27. «Правила признания технологий в качестве «зеленых» технологий», утвержденные постановлением Правительства РК от 18.08.2022 года №576.
28. «Классификация (таксономия) «зеленых» проектов, подлежащих финансированию через «зеленые» облигации и «зеленые» кредиты», утвержденная постановлением Правительства РК от 31.12.2021 года №996.

REFERENCES:

1. Kontseptsiya po perekhodu Respubliki Kazakhstan k zelenoi ehkonomie, utverzhennaya Ukazom Prezidenta RK ot 30.05.2013 goda №577. [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577> (дата обращения: 14.02.23)
2. Natsional'nyi proekt «Zelenyi Kazakhstan», utverzhennyy postanovleniem Pravitel'stva RK ot 12.10.2021 g. №731
3. Doktrina (strategiya) dostizheniya uglerodnoi neutral'nosti Respubliki Kazakhstan do 2060 goda. Proekt. [Электронный ресурс]. URL: <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=11488215> (дата обращения: 14.02.23)
4. Hadas-Dyduch M., Puszer B., Czech M., Cichy J. Green Bonds as an Instrument for Financing Ecological Investment in the V4 Countries. // Sustainability (Switzerland). - Vol. 14. - Is. 19. - <http://doi.org/10.3390/su141912188> (дата обращения: 14.02.23)
5. Zhang M., Zhang C., Li F., Liu Z. Green Finance as an Institutional Mechanism to Direct the Belt and Road Initiative towards Sustainability: The Case of China. // Sustainability (Switzerland). - Vol. 14. - Is. 10. - <http://doi.org/10.3390/su14106164> (дата обращения: 14.02.23)
6. Nurgisaeva A.A., Tamenova S.S. Kontseptual'nye osnovy «zelenoi» ehkonomie. // Ehkonomika: strategiya i praktika. - 2020. - №3(15). - s. 189-200
7. Kuur O.V., Varavin E.V., Kozlova M.V. Otsenka investitsionnoi aktivnosti Rossii i Kazakhstana v sfere zelenoi ehkonomie. // Drukerovskii vestnik. - 2021. - №1. - s. 225-240 [Электронный ресурс]. URL: <https://www.doi.org/10.17213/2312-6469-2021-1-225-240> (дата обращения: 14.02.23)
8. Doszhan R.D., Sabidullina A.E., Nurmagambetova A.Z., Kozhakhmetova A.K. Zelenoe finansirovanie v Kazakhstane: tekushchee sostoyanie i perspektivy. // Ehkonomika: strategiya i praktika. - 2022. - T.17. - №4. - s. 170-184
9. Za-Gharehbagh R., Hafezalkotob A., Makui A., Sayadi M.K. Financing Green Technology Development and Role of Digital Platforms: Insourcing vs. Outsourcing. // Technology in Society. - Vol.69. - 2022. - <http://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101967> (дата обращения: 14.02.23).
10. Jung Y., Lee K. Roles and Tasks of Peer-to-Peer Lending Platforms in Activating Green Finance. // Economic, Law and Institutions in Asia Pacific. - 2022. - P. 353-366. - http://doi.org/10.1007/978-981-19-2662-4_17 (дата обращения: 14.02.23).
11. Spinaci S. Green and sustainable finance. EPRS. PE 679.081 – February 2021. Ehlektronnyi resurs. - URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679081/EPRS_BRI\(2021\)679081_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679081/EPRS_BRI(2021)679081_EN.pdf) (дата обращения: 14.02.23).
12. Analitika ustoichivogo finansirovaniya. Tsentr zelenykh finansov MFTSA. Ehlektronnyi resurs. - <https://gfc.aifc.kz/sustainable-finance-analytics> (дата обращения: 14.02.23).
13. Ehkologicheskii kodeks Respubliki Kazakhstan ot 2.01.2021 goda №400-VI ZRK - [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100000400> (дата обращения: 14.02.23).
14. Natsional'nyi proekt po razvitiyu predprinimatel'stva 2021-2025 gody, utverzhennyy postanovleniem Pravitel'stva RK ot 12.10.2021 №728. [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000728> (дата обращения: 14.02.23).
15. Zaklyuchenie Evropeiskoi komissii. [Электронный ресурс]. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/historic-outcome-cop15-chance-keep-our-planet-livable-generations-come_en (дата обращения: 14.02.23).
16. ESG obligatsii. KASE. [Электронный ресурс]. URL: <https://kase.kz/ru/esg/bonds/> (дата обращения: 14.02.23).
17. Godovoi otchet Kazakhstanskoi fondovoi birzhi KASE. 2021. [Электронный ресурс]. URL: https://kase.kz/files/reports/KASE_meeting_2021_rus.pdf (дата обращения: 14.02.23).
18. Godovoi otchet AO «Bank Razvitiya KazakhstanA» za 2021 god. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.kdb.kz/investors/financial-and-annual-reporting/> (дата обращения: 14.02.23).
19. Climate Bonds Initiative. Report 2022. [Электронный ресурс]. URL: https://www.climatebonds.net/files/reports/cbi_susdebtsum_highlq32022_final.pdf (дата обращения: 14.02.23).
20. The Green Future Index 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.technologyreview.com/2022/03/24/1048253/the-green-future-index-2022/> (дата обращения: 14.02.23).
21. Ozili P.K. (2023) Bank loan loss provisioning for sustainable development: the case for a sustainable or green loan loss provisioning system. // Journal of Sustainable Finance and Investment. - <http://doi.org/10.1080/20430795.2022.2163847> (дата обращения: 14.02.23).
22. Fontan I.A., Melecky M. (2022) Green finance for Kazakhstan and the role of the banking sector in reducing emissions [Электронный ресурс]. URL: <https://blogs.worldbank.org/ru/europeandcentralasia/how-kazakhstan-can-leverage-green-finance-to-reduce-emissions> (дата обращения: 14.02.23).
23. InvestEU. [Электронный ресурс]. URL: https://investeu.europa.eu/index_en (дата обращения: 14.02.23).
24. Европейский инвестиционный банк. [Электронный ресурс]. URL: <https://greenchecker.eib.org/> (дата обращения: 14.02.23).
25. Экспертно-аналитическая платформа «Инфраструктура и финансы устойчивого развития». [Электронный ресурс]. URL: <https://infragreen.ru/> (дата обращения: 14.02.23).
26. Форма регистрации. Tsentr zelenykh finansov MFTSA. [Электронный ресурс]. URL: <https://gfc.aifc.kz/ru/leave-a-request/> (дата обращения: 14.02.23).
27. «Правила признания технологий в качестве «зеленых» технологий», утвержденные постановлением Правительства РК от 18.08.2022 года №576.
28. «Классификация (таксономия) «зеленых» проектов, подлежащих финансированию через «зеленые» облигации и «зеленые» кредиты», утвержденная постановлением Правительства РК от 31.12.2021 года №996.

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСЫЛ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ӨСУ ӘЛЕУМЕТТІКТЕРІ

Г.М. Қалқабаева

э.ф.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды, Қазақстан Республикасы

E-mail: aisanatazhbaeva@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-59540787

Аңдатпа: Мақалада Қазақстандағы «жасыл» қаржыландыруды дамытудың қазіргі тенденциялары қарастырылады. Автор жасыл жобалар мен экологиялық тұрақты қызметті қаржыландырудың негізгі көздерін талдап, халықаралық қаржы ұйымдарының, отандық даму институттарының, банк секторы мен қор нарығының жасыл қаржы құралдарын дамытуға қосқан үлесін зерттеді. Жасыл қаржыландыру саласындағы нормативтік-құқықтық ортаны дамытудағы елеулі ілгерілеушілік жағдайында нормативтік құқықтық актілерді және мемлекеттік бағдарламаларды үйлестіру және жасыл экономиканы дамытуды қолдау тұрғысынан оларды күшейту қажеттілігі туындады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Қазақстанда жасыл жобаларды қаржылық қолдауды негізінен халықаралық қаржы ұйымдары ЕКДБ, АДБ және т.б. жүзеге асырады. Талдау нәтижесінде қаржы секторы және шаруашылық субъектілері позициясынан жасыл қаржыландырудың дамуына кедергі келтіретін себептер анықталды. Автор қаржы-несие ұйымдары мен инвесторлардың жасыл қаржы құралдарын дамытуға қызығушылығын арттыру үшін тиісті ұсыныстар кешенін тұжырымдады. Цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін зерделеу барысында қазақстандық цифрлық платформалар жасыл жобаларды әзірлеушілермен ақпараттық өзара іс-қимылды жүзеге асыратыны анықталды. Автор Қазақстандағы жасыл қаржы нарығының дамуын жеделдететін мүдделі тараптардың кең ауқымы үшін қолжетімді жасыл жобаларды қаржыландырудың толық жұмыс істейтін платформасын құру қажет деген қорытындыға келеді.

Түйін сөздер: жасыл облигациялар, жасыл несиелер, еуропалық жасыл қаржыландыру механизмі, жасыл жобалар таксономиясы, жасыл қаржыландыруға мемлекеттік қолдау, жасыл инвестиция, цифрлық қаржыландыру платформалары

GROWTH POTENTIALS FOR GREEN FINANCING IN KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF DIGITAL TECHNOLOGIES

G.M. Kalkabayeva

Candidate of Economics, Associate Professor

Karaganda University of Kazpotrebsoyuz

Karaganda, Republic of Kazakhstan

E-mail: aisanatazhbaeva@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5954-0787

Abstract: The article considers the current trends in the development of "green" financing in Kazakhstan. The author analyzed the main sources of financing for green projects and environmentally sustainable activities, studied the contribution of international financial organizations, domestic development institutions, the banking sector and the stock market in the development of green financial instruments. In the context of significant progress in the development of the regulatory environment in the field of green finance, there is a need to harmonize regulations and government programs and strengthen them in terms of supporting the development of a green economy. The results of the study showed that in Kazakhstan financial support for green projects is carried out mainly by international financial organizations EBRD, ADB, etc. As a result of the analysis, the reasons hindering the development of green finance from the positions of the financial sector and economic entities were identified. The author formulated a set of relevant recommendations to increase the interest of financial and credit organizations and investors in the development of green financial instruments. During the study of the possibilities of digital technologies, it was revealed that Kazakhstani digital platforms carry out information interaction with the developers of green projects. The author comes to the conclusion that it is necessary to create a fully functioning platform for financing green projects, accessible to a wide range of stakeholders, which will accelerate the development of the green finance market in Kazakhstan.

Keywords: green bonds, green loans, European green finance mechanism, taxonomy of green projects, government support for green finance, green investment, digital financing platforms

MPHTI: 06.71.07

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2023-58-1-80-87>**G.Ye. Yessimkhan**Doctoral student of the educational program
«Economics»

Kostanay regional university named after A.

Baitursynov

Kostanay, Republic of Kazakhstan

E-mail: guldana_esimhan@mail.ru

ORCID: 0000-0002-0095-3018

M.Zh. Konyrbekov*

PhD, Associate Professor

Turan University

Almaty, Republic of Kazakhstan

E-mail: konyrbekov.m@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1985-3532

Antoni Alfonz Denes

Professor

Vice President of the European Logistics

Association

Budapest Metropolitan University

Budapest, Hungary

E-mail: aantoni@t-online.hu

ORCID: 0000-002-5476-9144

MAIN PROBLEMS OF FOOD PROCESSING ENTERPRISES AND THEIR SOLUTIONS

Abstract. *The stability and security of the food system are key factors in the quality of life of the population. The purpose of the study is to develop mechanisms to ensure the stability and security of the food system of Kazakhstan, taking into account the solution of current urgent problems.*

To achieve the goals, the authors used methods of statistical, expert and comparative analysis. The results obtained were achieved through the use of systematic and constructive approaches. The analysis of changes in prices for socially significant food products in the Republic of Kazakhstan for the period 2016-2022 was also carried out, the ratio between the volume of production per capita and the rate of food consumption per capita was studied. In conclusion, the authors make proposals for sufficient provision of the population with socially significant types of food on the basis of strengthening the activities of processing enterprises with the support of the state, taking into account the level of specialization of the regions. It is assumed that the authors' recommendations will solve such urgent problems as the low share of domestic agricultural products in the domestic market, the decline in the country's export potential, the lack of stable sources of income for rural budgets, the inefficiency of the mechanism for the sale of agricultural products, the low share of the introduction of innovative technologies in the development of the agro-industrial complex.

Keywords: *food safety, consumption, processing of food products, domestic products, export and import.*

■ Introduction

Today, food security is a major global problem. The COVID-19 pandemic has exposed the vulnerability of food systems around the world and further exacerbated social inequality [1]. The ongoing war in Ukraine is disrupting supply chains and further affecting grain, fertilizer and energy prices. These conditions led to a further increase in food prices in the first half of 2022. In 2022, compared to 2019, the number of people facing food shortages worldwide increased from 135 million to 345 million [2]. The number of people without access to adequate nutrition increased by 112 million to approximately 3.1 billion [3].

In order to combat the global food shortage, all countries are taking measures at their own level [4,5]. Kazakhstan is considering various measures to increase its agricultural potential. Because for Kazakhstan, the agrarian sector plays an important role in the socio-economic development of the country. The agricultural sector has achieved a number of successes within the framework of state support programs and important strategic documents, pilot projects and regulatory documents.

In the structure of the country's gross domestic product, agriculture will make up 5.3% in 9 months of 2022, which is 0.2% higher than in the corresponding period of 2021, and 0.9% higher than in 2019 [6]. Therefore, the volume of production of agricultural products is gradually increasing every year. But in the first years of independence, this indicator is low. The highest indicator of the share of agriculture in GDP was recorded in 1999 and was 9.9%. In 2012, the lowest rate was 4.2%. After this year, it gradually increased and reached 5.4% in 2020. Unfortunately, this indicator did not maintain a steady growth, in 2021 it decreased again and showed 5.1%. Such instability in the agricultural sector creates instability in food prices and limits the possibilities of price control. As a result, the price of food products of social importance increased by 22.7% in 2022 compared to 2021, which is 12.8% compared to the corresponding period of 2021 high.

In order to maintain the stability of product prices, it is important to effectively organize the work of processing enterprises in the country. In particular: providing them with raw materials, full use of their production capacity, replacement of outdated technologies with high production costs, innovative technologies with low productivity. It is important to combine small enterprises into cooperatives to prevent dependence on imported products and raw materials, to increase the production skills of small business owners, and to fully provide consumers with food products. If we show specific mechanisms for effectively solving this problem, the food market in the country will develop steadily, and our people will be provided with quality domestic products.

■ Materials and methods

As an information base of the research, the authors used scientific information that indicated domestic and global food safety and the main problems of processing enterprises in Kazakhstan. In addition, he used the information in the strategic documents developed for the purpose of ensuring food security of the country. Databases of the National Bureau of Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of Kazakhstan, the program of the United Nations (UN) developed in order to ensure food security around the world, and statistical collections were used.

The authors used a variety of methods while writing this study. Among them, a systematic approach is used to justify the strategic orientations of the development of the agro-industrial complex of Kazakhstan. Statistical-economic, analytical, comparative analysis methods were used to describe the current state of food security in Kazakhstan. In addition, the monographic method was used to recommend the generalization and implementation of the experience of the world countries in the country, and the comparative analysis method was used to determine the dynamics of the development of agricultural industries and the level of providing consumers with types of food products. In the process of identifying problems in the field of food safety and processing enterprises in our country, an abstract-logical method was used.

The agrarian sector of Kazakhstan is one of the successful industries that provides the necessary food for the domestic and foreign markets of the country and has ample opportunity to gradually increase its size [7]. Among them, it is very important for Kazakhstan to stimulate the flow of investments to the regions and ensure food security by strengthening the work of food processing enterprises. Despite the abundant opportunities of the raw material potential of food products in the field of agriculture in our country, some types of products specified in the scientifically proven standards of the World Health Organization are not consumed at all, such products are not produced and processed in the country at all.

The methodological basis of this study was the analysis and evaluation of the current state of food processing enterprises by comparing the level of consumption of food products by the population with the average standards determined by the state.

In the article, processing enterprises are faced with such problems as: the raw material base required for processing is in the hands of small farms, morally and physically obsolete technological equipment, the presence of many intermediaries in moving agricultural products to the market, insufficient amount of agricultural food raw materials suitable for processing it was said. According to this, the study showed the need to create specialized processing plants in promising rural settlements or district centers in the country, to create a network of agro-logistic and wholesale distribution centers to increase export potential, to improve the mechanisms of agricultural cooperatives in order to strengthen food security.

■ Literature review

In order to ensure food safety, many countries conduct scientific research to increase the productivity of processing enterprises and rely on the achievements of developed countries and global best practices.

The term food security was introduced into the scientific circulation in the first half of the 70s of the 20th century, after the research from the recommendations of the UN International Food and Agriculture Organization (FAO) after the grain crisis of 1972-1973 [8,9]. In an unstable political situation in the international arena, problems of food shortage can cause a crisis in any country, which in turn affects the development of the economy and the condition of the population [10,11] in this regard, the state's activities should be aimed at ensuring social stability. In this regard, it is very important to develop processing enterprises in order to minimize the dependence of the country on imported supplies, to ensure the development of food production.

Researches on maintaining food safety and increasing the volume of production, the degree of consumption of socially important products by the population and its provision, the current state of processing enterprises in the country are studied in the works of many domestic and foreign scientists. In particular: J. Gaffney, V. Martino, S.K. Baidybekova, S.B. Sauranbai, D.D. Ermekebayeva, Zh. Karimova, G.Zh. Azretbergenova, A.O. Syzdykova, B. Bimendeev, G.S. Kasenbaev, T.I. Espolov, U.K. Kerimova, S.K. Baidybekova, S.B. Sauranbai, D.D. Ermekebaeva, E.K. Karashukeev.

In the works of these authors, the state of supply of the main types of food products in the current domestic market, the indicators of local production for the supply of the population are considered [12]. Despite the food safety results achieved, indicated factors that led to further increases in food prices in the context of emergency situations and

the COVID-19 pandemic, as well as political conflicts between Russia and Ukraine. In many states, it was said that the issue of food safety is one of the main conditions for ensuring the national security of the country [13]. It was shown that the consumption ration of food products in the country today is [14].

■ Results and discussion

Processing enterprises cannot fully use production capacities due to the shortage of raw materials. In particular, in 2020, the level of capacity loading of milk processing enterprises is 66.6%; meat production 16% [7]. As a result, the average costs of enterprises are increasing, prices are becoming unstable in the domestic market (Table 1).

In 2022, the five most expensive and socially important food products are: sugarcane (65.5%), rice (36.0%), rozki (34.8%), first grade wheat flour (27.4%), chicken and eggs (24.6%).

Table 1. Price index for food products of social importance, %
(at the end of each year)

The name of food products of social importance	2016	2019	2020	2021	2022	Deviation (+;-) 2022/2016
First grade wheat flour	107.4	130.90	100.2	105.3	127.4	20
Bread made from first grade wheat flour	118.7	113.50	100	105.9	113.9	-4.8
Rozhki	111.5	120.20	99.9	100.7	134.8	23.3
Rice	102	128.00	100	90.4	136	34
Buckwheat groats	145.4	180.50	100.6	117.4	123.8	-21.6
Sunflower oil		100.9	100.6	129.8	116.9	116.9
Unsalted butter		113.6	100.2	104.6	122.8	122.8
Beef - a part of the breast	105.7	116.30	100	106.8	110.1	4.4
Chicken (thigh bone with adjacent soft meat)	110.7	113.80	100.1	118.8	124.6	13.9
Pasteurized milk 2.5%	107.3	105.60	100.3	107.1	122.9	15.6
Buttermilk 2.5%	105.1	104.50	100	105.1	120.8	15.7
Cottage cheese	107.4	100.40	100.2	104.1	116.9	9.5
Potatoes	114.7	114	101.4	118.5	113.9	-0.8
Carrot	103.8	104.9	101.5	126.2	99.8	-4
The main onion	94.2	112.8	100.9	104.7	136.1	41.9
White cabbage	93.5	105.4	101.2	135.1	85.7	-7.8
Sugarcane	116.2	77.3	100.1	114.9	165.5	49.3
Eggs, category I	118.6	113.00	101.2	103.8	124.4	5.8
Salt	115.6	100.8	100	101.2	119.5	3.9
Food products of social importance	112	110.40	100.4	109.9	122.7	10.7

Source: Compiled by the authors [6].

12 types of food products in the country for 100% (beets, potatoes, rice, cucumber buckwheat groats, lamb, eggs, wheat flour, bread, pasta, milk, salt); by 80% in eleven product types, which are tomatoes, cabbage, carrots, peppers, onions, beef, horse and pork, sour milk products, butter and sunflower oils), as well as in 6 types of products from other countries (poultry and sausage products, cheese and cottage cheese, apples, sugar, fish) are imported [16]. In practice, no country can provide itself with all types of food products. However, the production of socially important food products and keeping their prices stable are strategic goals of the state. Therefore, we believe that it is very important to increase the production capacity and strengthen the potential of socially important food processing enterprises in the country.

The main branches of Kazakhstan's agriculture are grain, dairy and meat products, fruits and vegetables, butter and frozen foods.

The following problems can be noted in the field of grain. The republic has a large network of elevators, grain receiving enterprises, and grain storage warehouses. But their competitive features require high quality grain for processing.

As we can see from the picture, if we take into account the dynamic changes in the population's main food consumption indicators, in 2021, compared to 2016, the level of consumption of vegetables (9.74%), oil and fatty products (16.92%), potatoes (4.73%) decreased somewhat. The unaffordability of the price of meat products among social goods increases the demand for fish and eggs as substitute goods.

In January-October 2022, 21,393 thousand tons (US\$ 2,398,6 thousand) of non-condensed milk and cream products without added sugar or other sweeteners were imported. During this period, the export volume was 12.5 thousand tons (9441.0 thousand US dollars). The intermediate balance is 8902.9 thousand tons or 14542.7 thousand US dollars. This indicates an insufficient level of milk and dairy products in the domestic market.

The volume of meat processing and canning and the production of meat products in the Republic in 2020 is about 300.0 billion is tenge or increased by 2.0 times compared to 2015.

Due to the COVID-19 pandemic, the prices of imported products have increased excessively in 2020. Production costs in agriculture have increased. In Kazakhstan, the price of socially important food products in 2021 increased by 9.3% compared to 2020 [17].

On January 11, 2022, the head of state K.K. Tokayev's statement at the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan emphasized the need to strengthen food security in the country. He said that if there is not enough food in the country, no measures will help to contain inflation, and he paid special attention to the Government and mayors that the main priority at the state level is to fundamentally solve the problem of food security in the next three years [18].

Therefore, we believe that it is the main task for scientists to show the real problems in recycling enterprises and to propose mechanisms for their effective solution.

The results of the research show that there are several reasons that negatively affect the development of food processing in the agricultural sector of Kazakhstan:

1. Dispersion of closely related industries by territorial location. These conditions do not make it possible to effectively organize the abundant resources of the raw material base necessary for the production of food in the republic, to fully provide the basic types of food necessary for the population. And it is not profitable for processing enterprises to receive raw materials from such scattered villages, especially from remote areas. For farmers producing raw materials, the lack of infrastructure for transportation, storage, and distribution of their products to processing enterprises encourages them to hand over their products to intermediaries and does not allow timely delivery to wholesale and retail outlets.

2. Agricultural food raw materials suitable for processing are not produced in sufficient quantities, the infrastructure capable of timely delivery to processors and markets is not developed in the fields of product purchase, storage, primary processing, transportation and marketing.

3. In the promotion of agricultural products to the market, many intermediaries cover the distance from the producer to the consumer. Processing inhibits the small commodity nature of agricultural production. The share of private households in the total output of the agricultural sector is high. They offer raw materials of low quality and in some cases unsuitable for industrial processing. Nevertheless, farmers are not satisfied with the low purchase prices set by the factories.

And recyclers, in turn, constantly complain about high production costs due to the increase in tariffs for heat and electricity, water, and technological equipment.

4. High tariffs set for morally and physically obsolete technological equipment in processing enterprises, an outdated system of quality control of both raw materials and finished products, lack of coordinated and interested relations between enterprises of related industries do not allow effective use of agricultural potential. Kazakhstani producers are forced to compete with foreign producers. Imported products often have priority due to processing and packaging technology. Even production in neighboring countries can be cheaper, which leads to a reduction in the cost of imported products.

5. The main factors hindering the development of dairy and meat industries in our country are the presence of the raw material base in the hands of small farms and their weakness. It is no secret that smallholders and farmers have low production and financial literacy. Currently, especially in the northern regions of the country, the lack of trust of farmers in joining cooperatives does not encourage them to join agricultural cooperatives, because of this, the quality of the produced products is low. Its main reasons poor breed of cattle, lack of necessary quality fodder for animals, non-compliance with nutritional rations, use of manual milking, etc. As a result, insufficient amount of raw materials is formed in processing enterprises, and the quality of processed products decreases. We believe that these measures will have a significant impact on the development of recycling enterprises in the country.

■ Conclusion

The above-mentioned set of problems requires to present the main mechanisms of effective solution of these situations to the specialists studying the problems of food safety in the processing enterprises. Supplying agricultural products processing enterprises in the country with raw materials in sufficient quantity, full utilization of production capacities in enterprises, replacing outdated, high-cost, low-performance technologies with innovative and digital technologies, by improving the literacy of small business subjects, it is possible to unite them into production cooperatives, to provide consumers with high-quality domestic food at an affordable price. We believe that the following measures should be taken for this purpose:

As we can see from the picture, if we take into account the dynamic changes in the population's main food consumption indicators, in 2021, compared to 2016, the level of consumption of vegetables (9.74%), oil and fatty products (16.92%), potatoes (4.73%) decreased somewhat. The unaffordability of the price of meat products among social goods increases the demand for fish and eggs as substitute goods.

In January-October 2022, 21,393 thousand tons (US\$ 2,398,6 thousand) of non-condensed milk and cream products without added sugar or other sweeteners were imported. During this period, the export volume was 12.5 thousand tons (9441.0 thousand US dollars). The intermediate balance is 8902.9 thousand tons or 14542.7 thousand US dollars. This indicates an insufficient level of milk and dairy products in the domestic market.

The volume of meat processing and canning and the production of meat products in the Republic in 2020 is about 300.0 billion is tenge or increased by 2.0 times compared to 2015.

Due to the COVID-19 pandemic, the prices of imported products have increased excessively in 2020. Production costs in agriculture have increased. In Kazakhstan, the price of socially important food products in 2021 increased by 9.3% compared to 2020 [17].

On January 11, 2022, the head of state K.K. Tokayev's statement at the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan emphasized the need to strengthen food security in the country. He said that if there is not enough food in the country, no measures will help to contain inflation, and he paid special attention to the Government and mayors that the main priority at the state level is to fundamentally solve the problem of food security in the next three years [18].

Therefore, we believe that it is the main task for scientists to show the real problems in recycling enterprises and to propose mechanisms for their effective solution.

The results of the research show that there are several reasons that negatively affect the development of food processing in the agricultural sector of Kazakhstan:

1. Dispersion of closely related industries by territorial location. These conditions do not make it possible to effectively organize the abundant resources of the raw material base necessary for the production of food in the republic, to fully provide the basic types of food necessary for the population. And it is not profitable for processing enterprises to receive raw materials from such scattered villages, especially from remote areas. For farmers producing raw materials, the lack of infrastructure for transportation, storage, and distribution of their products to processing enterprises encourages them to hand over their products to intermediaries and does not allow timely delivery to wholesale and retail outlets.

2. Agricultural food raw materials suitable for processing are not produced in sufficient quantities, the infrastructure capable of timely delivery to processors and markets is not developed in the fields of product purchase, storage, primary processing, transportation and marketing.

3. In the promotion of agricultural products to the market, many intermediaries cover the distance from the producer to the consumer. Processing inhibits the small commodity nature of agricultural production. The share of private households in the total output of the agricultural sector is high. They offer raw materials of low quality and in some cases unsuitable for industrial processing. Nevertheless, farmers are not satisfied with the low purchase prices set by the factories.

And recyclers, in turn, constantly complain about high production costs due to the increase in tariffs for heat and electricity, water, and technological equipment.

4. High tariffs set for morally and physically obsolete technological equipment in processing enterprises, an outdated system of quality control of both raw materials and finished products, lack of coordinated and interested relations between enterprises of related industries do not allow effective use of agricultural potential. Kazakhstani producers are forced to compete with foreign producers. Imported products often have priority due to processing and packaging technology. Even production in neighboring countries can be cheaper, which leads to a reduction in the cost of imported products.

5. The main factors hindering the development of dairy and meat industries in our country are the presence of the raw material base in the hands of small farms and their weakness. It is no secret that smallholders and farmers have low production and financial literacy. Currently, especially in the northern regions of the country, the lack of trust of farmers in joining cooperatives does not encourage them to join agricultural cooperatives, because of this, the quality of the produced products is low. Its main reasons poor breed of cattle, lack of necessary quality fodder for animals, non-compliance with nutritional rations, use of manual milking, etc. As a result, insufficient amount of raw materials is formed in processing enterprises, and the quality of processed products decreases. We believe that these measures will have a significant impact on the development of recycling enterprises in the country.

■ Conclusion

The above-mentioned set of problems requires to present the main mechanisms of effective solution of these situations to the specialists studying the problems of food safety in the processing enterprises. Supplying agricultural products processing enterprises in the country with raw materials in sufficient quantity, full utilization of production capacities in enterprises, replacing outdated, high-cost, low-performance technologies with innovative and digital technologies, by improving the literacy of small business subjects, it is possible to unite them into production cooperatives, to provide consumers with high-quality domestic food at an affordable price. We believe that the following measures should be taken for this purpose:

First, to develop a map of territorial location depending on the level of specialization of regions and rural areas. It is very important to create specialized processing plants in the centers of the district (promising rural settlement) according to the level of its specialization. Specialized enterprises are an effective mechanism for product quality control, movement of agricultural products along the technological chain from the producer to the consumer: production – storage – processing – sale. Since these enterprises are large-scale producers, they are directly responsible for the quality of the manufactured product and its price to consumers. Such enterprises produce products that meet sanitary requirements. Therefore, they are always competitive and increase their export potential. As a result, there are opportunities to expand the domestic and foreign markets.

Secondly, we believe that it is important to create a network of service and agro-logistic, wholesale distribution centers near processing enterprises in the district or promising rural areas in order to ensure stable sales of products produced by small entrepreneurs and farmers and to promote them to consumers without intermediaries. Such centers create opportunities for small economic entities and farms (cattle breeders), especially cooperatives, to sell products at wholesale and retail prices, reduce product transportation costs, make large batches of food products, and export products to the domestic market.

Thirdly, to organize agricultural cooperatives, increasing the production and financial literacy of small economic entities and farms. This form of economic organization is an effective tool for protecting the interests of cooperative members and farmers, for saving agricultural products, moving them to the market, and solving the problems of initial processing of products. In addition, feedlots and slaughterhouses, milk reception points and other such infrastructure facilities allow to increase the volume of production and processing of milk and meat, and to control their quality.

REFERENCES 1:

1. Nurul Atiqah BM, Norlida MS, Mohd FA. The economic well-being of smallholders and challenges during COVID-19 pandemic. A review: - Agricultural Economics – Czech, 2023, 69(1): pp. 35–44. DOI: 10.17221/344/2022-Agricecon
2. Токарев К.К. Активный подход к решению глобальных проблем // Итоги глобальной продовольственной безопасности. Речь главы государства. – 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.akorda.kz/ru/prezident-kazahstana-prinyal-uchastie-v-globalnom-sammite-po-prodovolstvennoy-bezopasnosti-218855>
3. Food security and nutrition in the world.-2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.fao.org/3/cc0639en/cc0639en.pdf>
4. Yehui T., Ramon S. An analysis of factors affecting the profits of new firms in Spain: Evidence from the food industry: Agricultural Economics. – Czech, 2022, 68(1): pp. 28-38. DOI: 10.17221/235/2021-AGRICECON
5. Nidhi Aggarwal, Sudha Narayanan. The impact of India's demonetization on domestic agricultural trade. 2023, vol.105, January 2023. – p.316-340. <https://doi.org/10.1111/ajae.12317>
6. Информация Национального бюро статистики Агентства стратегического планирования и реформ Республики Казахстан. – 2023. [Электронный ресурс]. URL: <https://stat.gov.kz>
7. Ж.Каримова Продовольственная безопасность в приоритете государства // Медиа-портала CARAVAN.KZ – 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.caravan.kz/news/prodovolstvennaya-bezopasnost-v-prioritete-gosudarstva-627347/>
8. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO): official site. – URL: <http://www.fao.org>
- 9 Horizon Europe. Program 2023-2024. Food, Bioeconomy, Natural Resources, Agriculture and Environment. European Commission Decision. – 2022.
10. S.K. Baidybekova, S.B. Sauranbay, D.D. Yermekbaeva. The agrarian sector of the economy as the basis of the country's food security. Scientific journal «Turan University Bulletin» No. 4(96) 2022. – pp. 11-25.
11. Gaffney J. et al. Building bridges between agribusiness innovation and smallholder farmers: A review / Gaffney J. et al.//Global food security. – 2019. – T. 20. – p.60-65.
12. V.Martino. Five hot topics as US food industry enters 2023. Just Food. [Electronic resource] URL: <https://www.just-food.com/comment/five-hot-topics-as-us-food-industry-enters-2023/>
13. Leatitiah L. N., Denis M., Ivan M. M., Yusuf B.B. Food Safety Knowledge, Attitudes and Practices of Food Handlers along the Rice Value Chain of Uganda: Journal of Food Industry. 2022, volume 6, No.1, pp. 1-31. DOI: <https://doi.org/10.5296/jfi.v6i1.19431>
14. G.Zh. A zretbergenova / Ensuring food security of the Republic Kazakhstan in conditions COVID-19// G.Zh. A zretbergenova; A.O. Sydykov; B. Bimendeev. // Problems of the agricultural market. – 2021. – No. 2. – p.24.
15. Акимбекова Г.У. Спасите переработчика: как решить проблемы пищевой промышленности Казахстана // Информационное агентство АгроИнфо – [Электронный ресурс]. URL: <https://agroinfo.kz/spasti-pererabotchika-kak-reshit-problemy-pishhevoj-promyshlennosti-kazahstana/>
16. Kasenbaev G.S., Espolov T.I., Kerimova U.K. State regulation of markets for agricultural products, raw materials and food in the Republic of Kazakhstan // Problems of the agro market. – 2021. – No. 3. – S. 119.
17. Приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан от 9 декабря 2016 года № 503 Об утверждении научно обоснованных физиологических норм потребления продуктов питания – 2022 – [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014674>
18. Токаев К.К. О судьбе «Трагического января»: единство общества - гарантия независимости // Выступление Главы государства на заседании Мажилиса Парламента Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kk-tokaeva-na-zasedanii-mazhilisa-parlamenta-respubliki-kazahstan-1104414>

REFERENCES 2:

1. Nurul Atiqah BM, Norlida MS, Mohd FA. The economic well-being of smallholders and challenges during COVID-19 pandemic. A review: - Agricultural Economics – Czech, 2023, 69(1): pp. 35–44. DOI: 10.17221/344/2022-Agricecon
2. Tokarev K.K. Aktivnyi podkhod k resheniyu global'nykh problem // Itogi global'noi prodovol'stvennoi bezopasnosti. Rech' glavy gosudarstva. – 2022. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://www.akorda.kz/ru/prezident-kazahstana-prinyal-uchastie-v-globalnom-sammite-po-prodovolstvennoy-bezopasnosti-218855>
3. Food security and nutrition in the world.-2022. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://www.fao.org/3/cc0639en/cc0639en.pdf>
4. Yehui T., Ramon S. An analysis of factors affecting the profits of new firms in Spain: Evidence from the food industry: Agricultural Economics. – Czech, 2022, 68(1): pp. 28-38. DOI: 10.17221/235/2021-AGRICECON

5. Nidhi Aggarwal, Sudha Narayanan. The impact of India's demonetization on domestic agricultural trade. 2023, vol.105, January 2023. – p.316-340. <https://doi.org/10.1111/ajae.12317>
6. Informatsiya Natsional'nogo byuro statistiki Agentstva strategicheskogo planirovaniya i reform Respubliki Kazakhstan. – 2023. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://stat.gov.kz>.
7. ZH.Karimova. Prodovol'stvennaya bezopasnost' v prioritete gosudarstva // Media-portala CARAVAN.KZ – 2022. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://www.caravan.kz/news/prodovol'stvennaya-bezopasnost-v-prioritete-gosudarstva-627347/>
8. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO): official site. – URL: <http://www.fao.org>.
9. Horizon Europe. Program 2023-2024. Food, Bioeconomy, Natural Resources, Agriculture and Environment. European Commission Decision. – 2022.
10. S.K. Baidybekova, S.B. Sauranbay, D.D. Yermekbaeva. The agrarian sector of the economy as the basis of the country's food security. Scientific journal «Turan University Bulletin» No. 4(96) 2022. – pp. 11-25.
11. Gaffney J. et al. Building bridges between agribusiness innovation and smallholder farmers: A review / Gaffney J. et al. // Global food security. – 2019. – T. 20. – p.60-65.
12. V.Martino. Five hot topics as US food industry enters 2023. Just Food. [Electronic resource] URL: <https://www.just-food.com/comment/five-hot-topics-as-us-food-industry-enters-2023/>
13. Leatitiah L. N., Denis M., Ivan M. M., Yusuf B.B. Food Safety Knowledge, Attitudes and Practices of Food Handlers along the Rice Value Chain of Uganda: Journal of Food Industry. 2022, volume 6, No.1, rr. 1-31. DOI: <https://doi.org/10.5296/jfi.v6i1.19431>
14. G.Zh. A zretbergenova / Ensuring food security of the Republic Kazakhstan in conditions COVID-2019// G.Zh. A zretbergenova; A.O. Syzdykov; B. Bimendeev. // Problems of the agricultural market. – 2021. – No. 2. – p.24.
15. Akimbekova G.U. Spasite pererabotchika: kak reshit' problemy pishchevoi promyshlennosti Kazakhstana // Informatsionnoe agenstvo AgrOInfo – [Elektronnyi resurs]. URL: <https://agroinfo.kz/spasti-pererabotchika-kak-reshit-problemy-pishhevoi-promyshlennosti-kazakhstana/>
16. Kasenbaev G.S., Espolov T.I., Kerimova U.K. State regulation of markets for agricultural products, raw materials and food in the Republic of Kazakhstan // Problems of the agro market. – 2021. – No. 3. – S. 119.
17. Prikaz Ministra natsional'noi ehkonomiki Respubliki Kazakhstan ot 9 dekabrya 2016 goda № 503 Ob utverzhdenii nauchno obosnovannykh fiziologicheskikh norm potrebleniya produktov pitaniya – 2022 – [Elektronnyi resurs]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014674>.
18. Tokaev K.K. O sud'be «Tragicheskogo yanvar'YA»: edinstvo obshchestva - garantiya nezavisimosti // Vystuplenie Glavy gosudarstva na zasedanii Mazhilisa Parlamenta Respubliki Kazakhstan. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kk-tokaeva-na-zasedanii-mazhilisa-parlamenta-respubliki-kazakhstan-1104414>

АЗЫҚ-ТҮЛІК ӨНІМДЕРІН ҚАЙТА ӨНДЕУШІ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Г.Е. Есімхан

«Экономика» білім беру бағдарламасының
докторанты
А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік
университеті
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: guldana_esimhan@mail.ru
ORCID:0000-0002-0095-3018

М. Ж. Қоңырбеков*

PhD, қауымдастырылған профессор
Тұран Университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: konyrbekov.m@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1985-3532

Д.Э. Альфонс
профессор

Еуропалық логистикалық қауымдастықтың
вице-президенті
Будапешт Метрополитан университеті
Будапешт қ., Венгрия
E-mail: aantoni@t-online.hu
ORCID: 0000-002-5476-9144

Аңдатпа: Азық-түлік жүйесінің тұрақтылығы мен қауіпсіздігі халықтың өмір сүру сапасының негізгі факторлары болып табылады. Зерттеудің мақсаты ағымдағы өзекті мәселелерді шешуді ескере отырып, Қазақстанның азық-түлік жүйесінің тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету тетіктерін әзірлеу болып табылады.

Мақсаттарға жету үшін авторлар статистикалық, сараптамалық және салыстырмалы талдау әдістерін қолданды. Алынған нәтижелерге жүйелік және конструктивті тәсілдерді қолдану арқылы қол жеткізілді. Сондай-ақ, 2016–2022 жылдар кезеңінде Қазақстан Республикасында әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарлары бағасының өзгеруіне талдау жүргізілді, жан басына шаққандағы өнім өндіру көлемі мен жан басына шаққандағы азық-түлік өнімдерін тұтыну нормасы арасындағы арақатынас зерттелді. Қорытындылай келе, авторлар өңірлердің мамандану деңгейін ескере отырып, мемлекеттің қолдауымен қайта өңдеу кәсіпорындарының қызметін нығайту негізінде халықты әлеуметтік маңызы бар азық-түлік түрлерімен жеткілікті қамтамасыз ету жөнінде ұсыныстар берді. Авторлардың ұсынымдары ішкі нарықтағы отандық ауыл шаруашылығы өнімдерінің төмен үлесі, елдің экспорттық әлеуетінің төмендеуі, ауыл бюджеттері үшін тұрақты табыс көздерінің болмауы, ауыл шаруашылығы өнімдерін сату тетігінің тиімсіздігі, агроөнеркәсіптік кешенді дамытуда инновациялық технологияларды енгізудің төмен үлесі сияқты өзекті мәселелерді шешуге мүмкіндік береді деп болжанды.

Түйін сөздер: азық-түлік қауіпсіздігі, азық-түлік өнімдерін тұтыну, қайта өңдеу, отандық өнімдер, экспорт және импорт.

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ПЕРЕРАБОТКЕ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Г.Е. Есімхан

докторант образовательной программы
«Экономика»
Костанайский региональный университет
имени А.Байтурсынова
г.Костанай, Республика Казахстан
E-mail: guldana_esimhan@mail.ru
ORCID: 0000-0002-0095-3018

М.Ж. Конырбеков*

PhD, ассоциированный профессор
Университет «Туран»
г.Алматы, Республика Казахстан
E-mail: konyrbekov.m@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5459-5167

Д.Э. Альфонс

профессор
вице-президент Европейской логистической
ассоциации
Будапештский университет Метрополитан
г. Будапешт, Венгрия
E-mail: aantoni@t-online.hu
ORCID: 0000-002-5476-9144

Аннотация. Стабильность и безопасность продовольственной системы выступают ключевыми факторами качества жизни населения. Целью исследования является разработка механизмов обеспечения стабильности и безопасности продовольственной системы Казахстана с учетом решения текущих актуальных проблем.

Для достижения целей авторами были использованы методы статистического, экспертного и сравнительного анализа. Полученные результаты достигнуты посредством применения системного и конструктивного подходов. Также проведен анализ изменения цен на социально значимые продовольственные товары в Республике Казахстан за период 2016-2022 годы, исследовано соотношение между объемом производства продукции на душу населения и нормой потребления продуктов питания на душу населения. В заключении авторами даны предложения по достаточному обеспечению населения социально значимыми видами продовольствия на основе укрепления деятельности перерабатывающих предприятий при поддержке государства с учетом уровня специализации регионов. Предполагается что рекомендации авторов позволят решить такие актуальные проблемы как низкая доля отечественной сельско-хозяйственной продукции на внутреннем рынке, снижение экспортного потенциала страны, отсутствие стабильных источников дохода для сельских бюджетов, неэффективность механизма реализации сельско-хозяйственной продукции, низкая доля внедрения инновационных технологий в развитии агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: продовольственная безопасность; потребление, переработка продуктов питания; отечественная продукция; экспорт и импорт.

А.С. Алисенов

к. э. н., доцент

Российская академия народного хозяйства и
государственной службы при Президенте

Российской Федерации

г. Москва, Российская Федерация

E-mail: a.alisenov@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ В СФЕРЕ МОБИЛЬНОСТИ ТРУДОВЫХ КАДРОВ В ЕВРАЗИЙСКОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ СОЮЗЕ

Аннотация. В статье изучены вопросы налоговой интеграции стран – членов Евразийского экономического союза (ЕАЭС). Целью исследования является выявление основных проблем в сфере перетока движения рабочей силы в ЕАЭС, препятствующие эффективному развитию интеграционных процессов в сфере трудовой миграции.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью дальнейшей разработки научной базы налоговой интеграции в сфере мобильности трудовых кадров, обеспечивающее конкурентные преимущества всему интеграционному пространству ЕАЭС. Определены проблемы в сфере трудовой миграции, основные проблемы налогообложения доходов граждан, препятствующие обеспечению свободы перетока рабочей силы внутри Союза. Определены основные ориентиры налоговой политики интеграционного развития экономического союза. Выявлены основные направления совершенствования миграционного законодательства, а также системы налогов с целью более успешной налоговой интеграции в сфере мобильности трудовых кадров в ЕАЭС.

Гармонизация налоговых систем стран – участниц любого интеграционного объединения требует сближения позиций по вопросам налоговой политики, предусматривающей согласование общих подходов и принципов налоговой системы, а также совместную разработку правовых норм и принципов налогообложения, в том числе и в вопросах сближения позиций по кадровой политике, обеспечивающей свободу перетока рабочей силы в Евразийском экономическом союзе. Правовое обеспечение налоговой интеграции требует согласованности норм правового регулирования от всех его участников, выражающееся главным образом в синхронности принятия правовых актов в области налогов и налоговой политики. Для решения этих проблем необходима наднациональная координация и взаимодействие в вопросах налоговой унификации.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз (ЕАЭС), налоговая интеграция, налоговая гармонизация, унификация, налоговое администрирование, налоговая политика, налоговое регулирование.

■ Введение

В условиях продолжающейся пандемии коронавирусной инфекции и введения против России жестких экономических санкций проблемы миграции трудовых кадров остаются весьма актуальными. Рынок труда в России в настоящее время испытывает острую нехватку квалифицированной рабочей силы. Затянувшаяся эпидемия коронавирусной инфекции не лучшим образом оказывает влияние на рынок труда и привела к значительному оттоку иностранной рабочей силы, что крайне негативно отразилось на темпах роста экономики. Современные интеграционные процессы в ЕАЭС следует рассматривать в качестве закономерного проявления эволюции хозяйственной системы общества, которая характеризуется столкновением двух диалектически противоречивых объективных тенденций – глобализация экономической деятельности и ее регионализация на мегауровне.

■ Обзор литературы

Системное представление о практических проблемах развития конкретных направлений сотрудничества, разработки сценариев, о перспективах интеграции в ЕАЭС сложились на основе анализа работ специалистов и официальных лиц содружества, непосредственно участвующих в формировании механизма регулирования интеграционных процессов: Н. Мамбеталиева, Н. Зиядуллаева, Н. Исингарина, В. Комарова, И. Коротченя, М. Кротова, Г. Рапоты, Е. Строева и др.

■ Материалы и методы

Научная значимость исследования заключается в разработке срочных мер, направленных на улучшение свободы перетока рабочей силы в ЕАЭС, способствующей улучшению инвестиционного климата и стимулированию интеграционных процессов в Союзе. В работе применялись общенаучные методы изучения с помощью сравнительного анализа.

В связи с провозглашением ЕАЭС с 01 января 2015 года невелик поток публикаций по исследуемым проблемам, в которых предпринимаются попытки оценить неоднозначные итоги интеграционного взаимодействия, определить способствующие и противодействующие ему факторы, дать рекомендации по разрешению возникших противоречий, определить перспективы или альтернативы будущего ЕАЭС. В сложившихся условиях многократно возрастает значимость дальнейшего развития теории и практики интеграции, в том числе в направлении унификации и гармонизации в сфере мобильности трудовых кадров в ЕАЭС.

■ Результаты и обсуждения

Проблемы и перспективы перетока кадров в Евразийском экономическом союзе

Современный российский рынок труда достаточно тесно интегрирован с иностранной рабочей силой, который имеет свои значительные ниши. Так, в частности, на долю трудовых мигрантов, в том числе из стран ЕАЭС в стоимости ВВП России, по разным оценкам, приходится порядка 8 – 12 % [1].

Экономическая интеграция стран Евразийского экономического союза (ЕАЭС) предполагает либерализацию следующих основных компонентов свободного рынка: товарного рынка; рынка услуг; рынков капитала и труда. Если в рамках ЕАЭС свобода товарного рынка и рынка услуг обеспечивается в той или иной степени, то в вопросах обеспечения свободы перетока рабочей силы наблюдаются определенные трудности [2].

Проблемы в сфере свободного перетока рабочей силы носят системный характер и во многом связаны с структурой рынка труда и экономической ситуацией в странах ЕАЭС. Так, в частности, если рынок труда в Российской Федерации ориентирован исключительно на импорт рабочей силы, то в Республике Казахстан и Республике Беларусь рынки труда ориентированы как на прием рабочей силы, так и их экспорт [3]. При этом Казахстан считается вторым вслед за Россией центром притяжения рабочей силы [4]. А рынки труда Киргизии и Армении в плане миграции рабочей силы ориентированы исключительно на рынки труда других стран Союза: в основном на рынок труда в России. Перекосы в вопросах трудовой миграции во многом обусловлены сложившейся экономической ситуацией в странах ЕАЭС, а также уровнем доходов граждан этих стран, о чем наглядно свидетельствуют данные таб. 1.

Таблица 1. Данные о номинальной средней заработной плате и минимальном размере оплаты труда в ЕАЭС за 2021 год

Страны	Номинальная средняя заработная плата			Минимальный размер оплаты труда	
	Единиц в национальной валюте ¹⁾	В долларах США	В % к прошлому году	Единиц в национальной валюте	Долларов США
Армения	196 440	376	105,4	88 300	181
Беларусь	1 369	533	114,9	418	167
Казахстан	240 524	567	116,7	42 500	100
Киргизия	19 395	229	107,9	1 854	22
Россия	54 595	735	109,4	12 792	175

Источник: рассчитано автором по статистическим данным Евразийской экономической комиссии (ЕЭК)

1) В Армении – армянских драмов, в Беларусь – белорусских рублей, в Казахстане – тенге, в Киргизии – сомов, в России – российских рублей.

Из данных таблицы видно, что в Армении и Киргизии уровень средней заработной платы значительно ниже, чем в других странах ЕАЭС. Наиболее тяжелое положение наблюдается в Киргизии, где наблюдаются самые низкие значения как по уровню средней номинальной заработной платы, так и по уровню минимального размера оплаты труда. Основными причинами трудовой миграции в ЕАЭС являются разница в уровне оплаты труда, проблемы с занятостью в своей стране, во многом обусловленное дисбалансом между спросом и предложением рабочей силы. Также на потоки трудовых мигрантов оказывает желание увеличить реальный уровень своих доходов и улучшить жилищные условия.

Определенное влияние на рынок труда оказывает и уровень подоходного налогообложения в этих странах. Следует отметить, что в целом во всех странах ЕАЭС отмечается не высокий уровень подоходного налогообложения граждан. Такое положение дел объясняется во многом крайне низким уровнем доходов большей части граждан стран, входящих в ЕАЭС. Поэтому в системе налогообложения доходов граждан делается акцент на пропорциональное налогообложение, так как прогрессивное налогообложение доходов в классическом виде предусматривает полное или частичное освобождение доходов малоимущих граждан от уплаты налога за счет повышенного налогообложения доходов наиболее обеспеченных групп населения. При этом в качестве необлагаемой налогом части дохода, как правило, используют величину прожиточного минимума. Ставки налога на доходы физических лиц в ЕАЭС в 2022 году составляют (таб. 2).

Таблица 2. Ставки налога на доходы физических лиц в странах
ЕАЭС в 2022 году

Страна	Ставка налога на доходы, %	Система подоходного налогообложения
Армения	21%	Плоская шкала
Беларусь	13%	Плоская шкала
Казахстан	10%	Плоская шкала ¹
Киргизия	10%, 20%	Условно прогрессивная ²
Россия	13%, 15%	Условно прогрессивная ³

Источник: рассчитано автором на основе актуальных данных налоговых кодексов стран-членов Евразийского экономического союза

1) Законом Республики Казахстан от 11 июля 2022 года № 135 были внесены изменения в размеры ставок индивидуального подоходного налога (ИПН). Если ранее в соответствии со статьей 320 НК РК предусматривалась ставка 5% для дивидендов и ставка 10% для всех остальных доходов, то начиная с 1 января 2023 года налоговая ставка в размере 10% унифицирована для всех доходов.

2) Если доход не превышает пятидесятикратный минимальный размер оплаты труда, то ставка налога – 10%, если свыше, то 20%.

3) С 1 января 2021 года вводится повышенная ставка НДФЛ в размере 15% для доходов, превышающих 5 млн рублей за налоговый период (один календарный год). Пока доход не превысил 5 млн рублей, ставка налога устанавливается в размере 13%.

В системе подоходного налогообложения граждан в странах – членах ЕАЭС преимущественно используется плоская шкала налога. Лишь в системе подоходного налогообложения ряда стран Союза используются элементы прогрессивного налогообложения (например, в России и Киргизии). Ставка подоходного налога с физических лиц в Армении с 1 января 2022 года снижена с 22% до 21%. Следует отметить, что ставка подоходного налога в Армении на протяжении трех лет снижается на один процент: в 2020 году ставка налога составляла 23%, в 2021 году – 22%, а с 1 января 2022 года – 21%. В целом налоговая нагрузка, как мы видим из таблицы, на оплату труда в странах – членах ЕАЭС не высокая. Однако в некоторых случаях налоговая нагрузка на фонд оплаты труда для граждан государств – членов ЕАЭС, осуществляющих свою трудовую деятельность в Российской Федерации, может быть выше. Не смотря на то, что с первого дня работы по договору найма на территории РФ доходы граждан ЕАЭС облагаются налогом по ставке 13%, по итогам налогового периода (календарный год) определяется окончательный их налоговый статус – резидент или не резидент. Установление соответствующего статуса будет зависеть от времени нахождения физического лица на территории РФ в течение года. Для установления физическому лицу, являющемуся гражданином одной из стран – участниц ЕАЭС, статуса налогового резидента, ему необходимо фактически находиться на территории РФ не менее 183 календарных дней в течение 12 следующих подряд месяцев. Если в течение года не будет установлен статус резидента, то в этом случае налог с его дохода, исчисленный по ставке 13%, должен быть пересчитан по ставке 30%. В этом случае налоговая нагрузка на доходы граждан государств – членов ЕАЭС значительно возрастает.

Существующие нормы резидентства создают следующие трудности для работодателей, в том числе и технического характера. Если гражданин другой республики, входящей в ЕАЭС, не успеет получить статус налогового резидента, то в конце года такому лицу необходимо пересчитать налог по ставке 30%. Исчисленный по повышенной ставке налог, если это представляется возможным, необходимо удержать у источника выплаты дохода. Если нет возможности удержать налог по повышенной ставке, то в этом случае необходимо сообщить в налоговый орган о невозможности удержать налог в отчете по форме 2-НДФЛ.

Также не будет возможности стать налоговым резидентом РФ для граждан стран – членов ЕАЭС, прибывших в страну после 02 июля текущего года, так как в году останется меньше 183 дней. Но даже в этом случае руководитель организации формально должен применить к его доходу ставку налога в размере 13%, а в конце этого года пересчитать налог уже по повышенной ставке. Если руководитель организации, конечно же понимая, что работник другого государства не успеет стать налоговым резидентом до конца года и применит к его доходу ставку налога в размере 30%, то в этом случае он нарушит нормы международного договора (Договор о ЕАЭС от 29.05.2014 г.). Норма статьи 73 Договора о ЕАЭС, как нам известно, требует, чтобы ставку НДФЛ в размере 13% применяли к доходам резидентов ЕАЭС, начиная с первого дня работы этих лиц в России по договору найма как по трудовым договорам, так и по договорам гражданско-правового характера (ГПХ). Нет четкой определенности и в том случае, когда работник из ЕАЭС работает в России с начала года, так как в течение года этот работник может покинуть страну резидентства. В этом случае в конце года также нужно будет определить окончательный статус его налогового резидентства.

Следует отметить и некоторые позитивные изменения в вопросах регулирования потоков трудовых мигрантов в ЕАЭС. Так, в частности, с целью увеличения мобильности экономической активности населения в ЕАЭС с 1 июля 2021 года запущен совместный цифровой проект «Работа без границ». Успешная реализация данного проекта способствует упрощению доступа граждан ЕАЭС к информации о наличии свободных рабочих мест, а также данные о соискателях вакансий.

От успешности реализации запущенного совместного цифрового проекта стран ЕАЭС «Работа без границ» будет зависеть обеспечение одной из ключевых свобод совместного рынка – свободы перетока рабочей силы. Проект позволит трудовым мигрантам быстро находить работу в странах ЕАЭС [5]. Автоматизированная программа поиска рынков труда разработана в соответствии с требованиями законодательства стран Союза, направленная на обеспечение защиты и сохранности передаваемой персональной информации.

С целью определения перспектив дальнейшей интеграции в ЕАЭС принят документ «Стратегия развития ЕАЭС до 2025 года», утвержденный Решением Высшего Евразийского экономического совета от 11.12.2020 г. №12, в котором определены стратегические направления развития евразийской интеграции до 2025 года. План реализации мероприятий «Стратегии 2025» был утвержден Советом ЕЭК 05.04.2021 г., одним из направлений которого – полное устранение барьеров и максимальное сокращение изъятий и ограничений для завершения формирования общего рынка товаров, услуг, капитала и рабочей силы.

Содействию занятости и трудоустройству граждан ЕАЭС, как это отражено в «Стратегии 2025», должны способствовать цифровые технологии для трудоустройства. Формирование единой информационной системы, сетевых форм взаимодействия, обеспечение информационной доступности, дистанционное образование и сближение квалификаций должно в ближайшей перспективе способствовать созданию новых рабочих мест. Несмотря на то, что для России представляется важным стимулирование притока рабочей силы следует признать, что в настоящее время не во всех странах – членах ЕАЭС однозначно положительное отношение к открытию рынка труда. Так, в частности, в Киргизии наблюдается двойственное отношение к открытию российского рынка труда для своих граждан. В числе позитивных факторов трудовой миграции – рост экономики и ВВП страны за счет переводов граждан республики. Отмечается, что порядка 30% ВВП в Киргизии приходится на переводы граждан республики из России [6]. А объем денежных средств, переводимых трудовыми мигрантами из России в Киргизию, превышает доходы годового бюджета страны [7]. Также значительный экспорт трудовых мигрантов Киргизии в Россию способствует повышению благосостояния граждан республики и содействие занятости ее населения, что способствует снижению социальной напряженности в обществе [8].

В числе негативных факторов экспорта рабочей силы – значительный отток наиболее трудоспособной и квалифицированной рабочей силы. Чрезмерный отток кадров из страны способствует дефициту трудовых кадров внутри страны, столь необходимые для решения насущных задач и проблем, стоящих перед обществом.

Свободному перетоку рабочей силы не способствуют и изменения, вступившие в силу с 29 декабря 2021 года, связанные с новыми правилами миграционного учета в РФ в отношении иностранных граждан, в том числе и граждан ЕАЭС. В результате внесенных изменений граждане государств – членов ЕАЭС могут работать на территории прохождения миграционного учета сроком не более одного года. Если срок пребывания граждан Союза превышает 90 дней, то они обязаны пройти медицинское освидетельствование, включающее в себя освидетельствование на семь видов инфекционных заболеваний, включая тестирование на коронавирус, а также факта употребления психотропных и наркотических средств. При этом результаты медицинского освидетельствования действительны в течение 90 дней, по истечении которых нужно вновь пройти все требуемые процедуры. В случае отсутствия медицинского освидетельствования, трудовое соглашение с этими работниками должно быть расторгнуто, что, по сути, противоречит нормам статьи 96 Договора о ЕАЭС, на основании которого для осуществления трудовой деятельности гражданами Союза на территории одной из стран, входящих в ЕАЭС, достаточно наличие трудового или гражданско-правового договора. Проблема усугубляется еще и тем, что за каждое прохождение медицинских освидетельствований трудовым мигрантам нужно платить значительные суммы: в Москве и Московской области стоимость услуг колеблется от 5 300 до 10 800 рублей.

Новое требование миграционного учета не касается граждан Беларуси, которые по-прежнему не должны представлять вышеуказанные документы в соответствии с Федеральным законом от 01.07.2021 № 274-ФЗ [9]. Данное исключение для граждан Республики Беларусь нарушает равные условия доступа на рынок труда Российской Федерации для всех граждан интеграционного пространства и, тем самым, также препятствует свободному перетоку кадров внутри ЕАЭС.

Таким образом, внесенные изменения и поправки в миграционное законодательство России могут способствовать значительному росту числа нелегальных мигрантов, в том числе из стран ЕАЭС. Рост числа нелегальных мигрантов несет в себе угрозы национальной безопасности, выражающиеся в росте преступности, межэтнической напряженности, теневой занятости и наркотрафика. С экономической точки зрения потоки нелегальной миграции могут нанести ущерб регионам и отдельным отраслям экономики [10].

■ Заключение

Таким образом, в сфере трудовой миграции представляется актуальным не столько вопрос об унификации трудового законодательства, а сколько вопрос согласованности действий органов государственной власти в реализации взятых на себя договорных обязательств в решении правового регулирования трудовых отношений. Проблема синхронизации процедур на уровне органов государств – членов ЕАЭС остается актуальной и в настоящее время. Инерционность действий органов государственной власти стран – членов ЕАЭС в вопросах трудовой миграции сдерживает интеграционные процессы, обеспечивающие свободу перетока кадров.

Новые требования миграционного учета, предъявляемые к иностранным гражданам, включая граждан ЕАЭС, представляются весьма затруднительными и дорогостоящими для доступа граждан этих стран на рынок труда России. Поэтому необходимо рассмотреть вопрос об отказе от столь сложных требований, предъявляемых к гражданам ЕАЭС для осуществления ими трудовой деятельности на территории России. К тому же существующие нормы, предусмотренные в соответствии с Федеральным законом от 1 июля 2021 года №274-ФЗ, противоречат нормам статьи 96 Договора о ЕАЭС. Считаем необходимым привести в соответствие нормы указанного закона в соответствии с международным договором, что позволит повысить уровень мобильности трудовых кадров на евразийском пространстве.

Снижению барьеров, препятствующих свободному перетоку кадров, в долгосрочной перспективе будет способствовать повышение эффективности координации прямого подоходного налогообложения граждан, входящих в интеграционное пространство. Ключевой проблемой налогообложения доходов граждан являются недостатки в системе института резидентства. Существующие проблемы в вопросах определения резидентства граждан, прибывших из других стран – членов ЕАЭС, снижает стимулы трудоустройства этих граждан в Российской Федерации. К тому же существующая система подоходного налогообложения граждан, прибывших из союзных стран, не вносит ясности в установление статуса налогоплательщика до конца налогового периода (календарного года) и является крайне сложной с точки зрения налогового администрирования и регулирования.

Практически во всех странах ЕАЭС предусмотрено повышенное подоходное налогообложение доходов нерезидентов, что создает трудности для мигрантов. Исключение составляет Казахстан, где действует единая общая ставка индивидуального подоходного налога в размере 10% как для резидентов, так и нерезидентов. В связи с чем, отказ от повышенного подоходного налогообложения граждан ЕАЭС, будет только способствовать повышению мобильности кадров.

Учитывая высокую мобильность кадров на рынке труда ЕАЭС, считаем необходимым исключить для граждан Союза, осуществляющих трудовую деятельность в Российской Федерации, требования, связанные с установлением статуса резидента. Было бы целесообразным применение к доходу граждан Союза ставку НДФЛ в размере 13%, если его доход, исчисленный с начала года нарастающим итогом, не превысит 5 млн руб., а при превышении дохода в 5 млн рублей – 15%. Подобный порядок исчисления НДФЛ существенно упростит процедуру исчисления налога и повысит качество налогового администрирования. К тому же у граждан из других стран будет четкое понимание налоговой нагрузки, что также может его стимулировать на осуществление трудовой деятельности в Российской Федерации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Попов А. И., Якшибаева Г. В. К вопросу о разработке модели регулирования трудовой миграции в ЕАЭС // Проблемы современной экономики, № 3 (79), 2021. – с. 43.
2. Алисенов А. С. Оценка налоговой конкурентоспособности стран ЕАЭС: монография. – Москва: Проспект, 2020. – с. 26 – 28.
3. Артюхин М. И., Пушкевич С. А. Основные тенденции развития внешней трудовой миграции населения в рамках Евразийского экономического союза // Россия: тенденции и перспективы развития (Демографические процессы и сбережение нации). – М.: ФГБУ «Институт научной информации по общественным наукам Российской академии наук». - №17-1, 2022. – с. 882.
4. Сыздыкбеков Е. С. Основные факторы и тренды внешней трудовой миграции в Республике Казахстан // Вестник Российского университета кооперации, № 1(39), 2020. – с. 90.
5. Москалевич Г. Н. Формирование единого рынка товаров, услуг, капитала и трудовых ресурсов на евразийском пространстве // Россия: тенденции и перспективы развития. – М.: ФГБУ «Институт научной информации по общественным наукам Российской академии наук». - №17 – 1, 2022. – с. 201.
6. Перспективы развития проекта ЕАЭС к 2025 году. Рабочая тетрадь. Спецвыпуск. 2017/[Е. С. Алексеева, И. С. Глотова, А. В. Девятков и др.]; Российский совет по международным делам (РСМД). – М.: НП РСМД, 2017. – с. 15.
7. Киргизия намерена посвятить председательство в ЕАЭС развитию единого рынка труда и инвестиций / Российская газета – Экономика Кыргызстана № 4(8652), 12.01.2022 [<https://rg.ru/2022/01/12/vo-glave-eaes-kirgizia-zajmetsia-voprosami-garantij-trudiashchimsia.html>] (дата обращения: 17.01.2023 г.)
8. Гаева А. С. Миграционные процессы на Евразийском пространстве // Россия и современный мир, №1, 2019. – с. 208.
9. Федеральный закон от 01.07.2021 г. №274-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации» и Федеральный закон «О государственной и дактилоскопической регистрации в Российской Федерации»
10. Шестерякова И. В. Труд – правовая интеграция государств – членов Евразийского экономического союза: итоги и перспективы // Вестник СПбГУ. Право, 2017. – с. 325.

REFERENCES:

1. Popov A. I., Yakshibaeva G. V. K voprosu o razrabotke modeli regulirovaniya trudovoi migratsii v EAEHS // Problemy sovremennoi ekonomiki, № 3 (79), 2021. – s. 43.
2. Alisenov A. S. Otsenka nalogovoi konkurentosposobnosti stran EAEHS: monografiya. – Moskva: Prospekt, 2020. – s. 26 – 28.
3. Artyukhin M. I., Pushkevich S. A. Osnovnye tendentsii razvitiya vneshnei trudovoi migratsii naseleniya v ramkakh Evraziiskogo ehkonomicheskogo soyuza // Rossiya: tendentsii i perspektivy razvitiya (Demograficheskie protsessy i sberehenie natsii). – M.: FGBU «Institut nauchnoi informatsii po obshchestvennym naukam Rossiiskoi akademii nauk». - №17-1, 2022. – s. 882.
4. Syzdykbekov E. S. Osnovnye faktory i trendy vneshnei trudovoi migratsii v Respublike Kazakhstan // Vestnik Rossiiskogo universiteta kooperatsii, № 1(39), 2020. – s. 90.
5. Moskalevich G. N. Formirovanie edinogo rynka tovarov, uslug, kapitala i trudovykh resursov na evraziiskom prostranstve // Rossiya: tendentsii i perspektivy razvitiya. – M.: FGBU «Institut nauchnoi informatsii po obshchestvennym naukam Rossiiskoi akademii nauk». - №17 – 1, 2022. – s. 201.
6. Perspektivy razvitiya proekta EAEHS k 2025 godu. Rabochaya tetrad'. Spetsvypusk. 2017/[E. S. Alekseeva, I. S. Glotova, A. V. Devyatkov i dr.]; Rossiiskii soviet po mezhduнародnym delam (RMSD). – M.: NP RMSD, 2017. – s. 15.
7. Kirgiziya namerena posvyatit' predsedatel'stvo v EAEHS razvitiyu edinogo rynka truda i investitsii / Rossiiskaya gazeta – Ekonomika Kyrgyzstana № 4(8652), 12.01.2022 [<https://rg.ru/2022/01/12/vo-glave-eaes-kirgizia-zajmetsia-voprosami-garantij-trudiashchimsia.html>] (data obrashcheniya: 17.01.2023 g.)

8. Gaeva A. S. Migratsionnye protsessy na Evraziiskom prostranstve // Rossiya i sovremennyy mir, №1, 2019. – s. 208.
9. Federal'nyi zakon ot 01.07.2021 g. №274-FZ «O vnesenii izmenenii v Federal'nyi zakon «O pravovom polozhenii inostrannykh grazhdan v Rossiiskoi Federatsii» i Federal'nyi zakon «O gosudarstvennoi i daktiloskopicheskoi registratsii v Rossiiskoi Federatsii»
10. Shesteryakova I. V. Trudo – pravovaya integratsiya gosudarstv – chlenov Evraziiskogo ehkonomicheskogo soyuza: itogi i perspektivy // Vestnik SPBGU. Pravo, 2017. – s. 325.

PROBLEMS OF ECONOMIC INTEGRATION IN THE FIELD OF LABOR MOBILITY IN THE EURASIAN ECONOMIC UNION

A. S. Alisenov

Candidate of Economics, Associate Professor
Russian Presidential academy of national
economy and public administration
Moscow, Russian Federation
E-mail: a.alisenov@mail.ru

Abstract: The article examines the issues of tax integration of the member countries of the Eurasian Economic Union (EAEU). The relevance of the study is due to the need for further development of the scientific base of tax integration in the field of labour mobility, which provides competitive advantages to the entire integration space of the EAEU. The problems in the field of labour migration, the main problems of taxation of citizens' incomes that prevent the freedom of labour flow within the Union are identified. The main guidelines of the tax policy of the integration development of the economic union are determined. The main directions of improving migration legislation, as well as the tax system for the purpose of more successful tax integration in the field of labour mobility in the EAEU are identified.

The harmonization of the tax systems of the member countries of any integration association requires a convergence of positions on tax policy issues, which provides for the harmonization of common approaches and principles of the tax system, as well as the joint development of legal norms and principles of taxation, including in matters of convergence of positions on personnel policy, ensuring the freedom of labor flow in the Eurasian Economic Union. The legal support of tax integration requires the consistency of the norms of legal regulation from all its participants, expressed mainly in the synchronicity of the adoption of legal acts in the field of taxes and tax policy. To solve these problems, supranational coordination and interaction in matters of tax unification are necessary. The purpose of the study is to identify the main problems in the field of the flow of labor movement in the EAEU that hinder the effective development of integration processes in the field of labor migration.

Keywords: Eurasian Economic Union (EAEU), tax integration, tax harmonization, unification, tax administration, tax policy, tax regulation, tax optimization.

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚТАҒЫ ЕҢБЕК КАДРЛАРЫНЫҢ ҰТҚЫРЛЫҒЫ САЛАСЫНДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.С. Алисенов

Э. ф. к., доцент
Ресей Федерациясы Президентінің
жанындағы Ресей халық шаруашылығы
және мемлекеттік қызмет академиясы
Мәскеу қ., Ресей Федерациясы
E-mail: a.alisenov@mail.ru

Аңдатпа: Мақалада Еуразиялық экономикалық одаққа (ЕАЭО) мүше елдердің салықтық интеграциясы мәселелері зерделенді. Зерттеудің мақсаты еңбек көші-қоны саласындағы интеграциялық процестердің тиімді дамуына кедергі келтіретін ЕАЭО-ға жұмыс күші қозғалысының ағымы саласындағы негізгі проблемаларды анықтау болып табылады.

Зерттеудің өзектілігі ЕАЭО-ның бүкіл интеграциялық кеңістігіне бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз ететін еңбек кадрларының ұтқырлығы саласындағы салықтық интеграцияның ғылыми базасын одан әрі әзірлеу қажеттілігіне байланысты. Еңбек көші-қоны саласындағы проблемалар, одақ ішінде жұмыс күшінің еркін ағынын қамтамасыз етуге кедергі келтіретін азаматтардың табыстарына салық салудың негізгі проблемалары айқындалды. Экономикалық одақтың интеграциялық дамуының салық саясатының негізгі бағыттары анықталды. ЕАЭО-да еңбек кадрларының ұтқырлығы саласындағы неғұрлым табысты салықтық интеграция мақсатында көші-қон заңнамасын, сондай-ақ салықтар жүзесін жетілдірудің негізгі бағыттары анықталды.

Кез келген интеграциялық бірлестікке қатысушы елдердің салық жүйелерін үйлестіру салық жүйесінің жалпы тәсілдері мен қағидаттарын келісуді, сондай – ақ салық салудың құқықтық нормалары мен қағидаттарын бірлесіп әзірлеуді, оның ішінде Еуразиялық экономикалық одақта жұмыс күші ағынының еркіндігін қамтамасыз ететін кадр саясаты жөніндегі ұстанымдарды жақындастыру мәселелерінде көздейтін салық саясаты мәселелері бойынша ұстанымдарды жақындастыруды талап етеді. Салықтық интеграцияны құқықтық қамтамасыз ету оның барлық қатысушыларынан құқықтық реттеу нормаларының келісілуін талап етеді, бұл негізінен салықтар мен салық саясаты саласындағы құқықтық актілерді қабылдаудың синхрондылығында көрінеді. Бұл мәселелерді шешу үшін салықтық біріздендіру мәселелерінде ұлттықтан жоғары үйлестіру және өзара іс-қимыл қажет.

Түйінді сөздер: Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО), салықтық интеграция, салықтық үйлестіру, біріздендіру, салықтық әкімшілендіру, салық саясаты, салықтық реттеу.

IRSTI 06.52.17

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2023-58-1-94-104>

A.M. Rakhmetova *

Doctor of Economics
Professor

Center for analytical research and evaluation
Astana, Republic of Kazakhstan
E-mail: aibota@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-8741-0373

Ye.G. Budeshov

PhD Student, Karaganda
University of Kazpotrebsoyuz
Karaganda, Republic of Kazakhstan
E-mail: yeraly_budeshov@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-1676-2902

CRITERIA AND METHODS FOR ASSESSING EFFICIENCY OF PUBLIC LIFE QUALITY MANAGEMENT (WORLD EXPERIENCE)

Abstract: *Quality of life is a socio-economic systems management category. Management's efficiency is associated with allocation of all required performance evaluation criteria and further measurement procedure. The achieved result directly depends on optimality of criteria selection and further measurement. Accordingly, this paper explores main approaches to measuring quality of life, identifies their advantages and disadvantages. The study also highlights criteria for assessing wellbeing based on an objective, subjective, and integral perception of quality of life in countries with a higher level of wellbeing. Based on systematization of theoretical approaches to determining the structure of quality of life, its aspects (structural blocks) most common in international practice, recognized as the minimum required are identified. In accordance with the proposed structure, conclusion recommends using indicators correctly determining changes in the wellbeing and strengthening of the impact of society on a decision-making process to improve the quality of life. Recommendation takes into account the fact that in today's Kazakhstan the degree of satisfaction with the quality of life remains low as there is a multitude of systemic problems associated with uneven income distribution; housing security and credit burden; state of strategic life support facilities, including heat supply (thermal power plants) and public highways (of republican, regional, and district significance); environmental situation in regions and cities of republican significance, and other aspects of quality of life negatively affecting the level of confidence in socio-economic institutions.*

Keywords: *quality of life, management efficiency, data dashboard, composite wellbeing index, subjective wellbeing index, state institutions, level of public confidence.*

■ Introduction

Today, measurement of quality of life is increasingly attracting the attention of governments represented by high-ranking government officials, policy and public administration researchers, international and non-governmental organizations, statistical agencies, scientists, and other interested parties. The result is publication of an increasing number of research reports and academic studies exploring various aspects of defining and measuring quality of life.

■ Literature review

As things stand, a large number of countries and international organizations collect and publish national dashboards of QoL indicators on a regular basis [1]. We would like to note that provision of data on wellbeing, its dissemination, and change over time can contribute to the change in socio-economic policy by introducing factual data on wellbeing into the process of making managerial decisions. In this regard, most developed countries today run their own wellbeing (quality of life) framework programs, which are gradually changing the approach to the management of public services through national initiatives to measure wellbeing and the use of various mechanisms designed to more systematically integrate quality of life indicators into the political decision-making process. Of particular interest is one notable difference in national initiatives that concerns the leading organizations coordinating main activities in wellbeing framework programs. Some countries have developed their frameworks or initially commissioned either via the central government (e.g., Prime Minister's Office in France or Federal Chancellery in Germany), or via the Treasury and other ministries, such as the Ministry of Finance (e.g., New Zealand, Italy, Canada, Sweden), with the clear intention of applying the resulting quality of life indicators in the policy settings. In other cases, the initiative would be led by the National Statistical Office or a similar agency (e.g., Austria, the Netherlands, Kazakhstan) thereby absolving the ministries that make political decisions from the measurement work. Certainly, national statistical offices deal with well-defined statistical data, often with internationally agreed methodologies that allow for comparison and thorough analysis. However, ministries, parliaments, and accountable institutions may not refer to indicators, but rather to strategic policy documents and conceptual frameworks, while at the same time achieving the goal of expanding the set of considerations to important aspects of quality of life in policy development [2].

It is also important to note that despite the differences in national experience, common features coexist, e.g., all the approaches discussed below consider a multidimensional view of wellbeing. Concurrently, large-scale public consultations were usually used to substantiate concepts and measures, which contribute to wider acceptance of a measurement system, recognition of its potential usefulness, and raising awareness. However, the real challenge for wellbeing initiatives is whether they will be able to move from Just Another Report to a tangible impact on government decision-making and, ultimately, on quality of life [3]. In this regard, determining suitable criteria for the quality of life and further systematic integration of relevant indicators of national framework programs into various

state processes and management procedures requires taking into account the degree of country's development, the state of its institutional environment and existing structural barriers in public administration, which may hinder the transition from measuring and monitoring wellbeing indicators towards their introduction into the policy and the state's management decision-making processes.

Materials and methods

The information base for the study was made up of data taken from reports of various national authorities, cross-country comparative studies conducted on the initiative of international organizations and research groups that have developed approaches to measuring wellbeing on a regular basis. It must be admitted that the diversity of fields of knowledge operating with the concept of quality of life and the differences in scientific research goals have originated a whole multitude of approaches and methods for determining criteria and modeling the assessment of quality of life. Accordingly, we would like to highlight two main approaches to measuring the wellbeing: 1) construction of a dashboard of objective, subjective, and integral data; and 2) development and application of indices correcting and replacing GDP (subjective wellbeing index, composite wellbeing index) [4].

Results

The first approach is to present a “dashboard” or a set of indicators of various aspects of wellbeing for monitoring without trying to combine them into one. An example of such an approach based on objective data is the system of indicators for achieving 17 Sustainable Development Goals (SDGs) or Global Goals developed by the United Nations General Assembly (hereinafter referred to as the UN) in 2015 and implementing 169 targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development. These contain such criteria for the quality of life as: good health and wellbeing, quality education, decent jobs and economic growth, infrastructure, clean water and sanitation, reduced inequality, justice and effective institutions [5]. Kazakhstan has nationalized the global SDG indicators and today, according to the results of the first National Review, the system of indicators for monitoring includes 280 indicators, of which 205 are global and another 75 are national ones [6].

Norway, Denmark, Sweden, and Kazakhstan are among countries who developed projects to use the dashboard to study national wellbeing based on subjective indicators. Since over the past decade, the Scandinavian countries have occupied leading positions both in the World Happiness Report and in the most of other annual rankings of countries, we believe the reasons for the exclusivity of Nordic countries of Europe need to be determined first. Having analyzed the existing research, theories, and data underlying the World Happiness Report, it is worth noting that the most important explanations include factors related to the quality of institutions, such as reliable, extensive, and relatively generous social benefits, low corruption levels, and well-functioning democratic and State institutions [7]. In addition, Nordics have invested heavily in universal and free education for all citizens, and one of the key goals was to provide educate citizens with a strong national identity and a sense of social cohesion, promoting feelings of autonomy and freedom, social and institutional trust, which play an important role in determining life satisfaction. Next, let us take a closer look at the quality-of-life systems in the Scandinavian countries. Denmark, for instance, pays special attention to measuring quality of life at the local level of municipalities, whose public functions include health, social services, employment, integration, and environmental planning. In 2015, Statistics Denmark assessed the quality of life based on 18 objective indicators, which include income, education, health, labor market, housing conditions, security, social relations, and social participation; as well as 39 subjective indicators covering such aspects as level of satisfaction with various spheres of life, a sense of importance, emotional states, social support, self-assessment of health, perceived economic situation, trust in state institutions, and a sense of security [8]. Quality of life was studied on the basis of data from administrative registers used to compile regular statistics and the results of a head count conducted during a large survey measuring subjective life satisfaction. Statistics Denmark has appointed a national advisory board to this study to involve various stakeholders with extensive knowledge of quality-of-life research and understanding of the interests of various users: sociologists from Danish universities and research centers, non-governmental organization reps, the mayor, the TrygFonden (foundation for improving safety, health, and wellbeing of Denmark citizens) Research Director, and the chief regional analyst from the Southern Denmark [9].

Since 2012, the Bureau of National Statistics of Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, the (hereinafter referred to as the BNS ASPR RK), courtesy of national statistical observation, has been assessing quality of life by means of a sociological survey “Standard of Living of Population.”

The purpose of this survey is to obtain data on subjective assessment of respondents aged 15+ reflecting characteristics of households' living standards. These questionnaires are divided into three parts: Part 1. Questions regarding satisfaction (subjective feelings and sensations) with various aspects of life; Part 2. Questions regarding objective factors affecting quality of life; and Part 3. Questions regarding deprivations households may be experiencing. Results include such quality-of-life aspects as: health, education, income, employment, security, housing conditions, environment, quality of public services, leisure (availability of free time), social support, overall life satisfaction and the level of perception of happiness [10]. The Stiglitz-Sen-Fitoussi report recommends the use of a “dashboard” approach based on integral (both objective and subjective) indicators in measuring quality of life. This approach is characterized as the most intelligent and safe, avoiding subjective decisions concerning relative importance of various wellbeing aspects [11].

In this vein, taking into account the report's recommendations, the European Statistical Office (hereinafter referred to as Eurostat) has applied a multidimensional approach to determine and attempt to measure quality of life and combining objective indicators with subjective assessments of the situation of people in European Union (hereinafter referred to as EU) member states for the first time ever, offers indicators for measuring quality of life based on scientific research and various initiatives. The 8+1 dimensions have been identified as a comprehensive framework for measuring wellbeing. The first eight dimensions covering both objective factors and subjective perception are as follows: material living conditions, productive or other main activity, health, education, leisure and social interactions, economic and physical safety, governance and basic rights, and natural and residential environment. These are supplemented by one dimension measuring the perception of overall experience of life (Figure 1) [12].

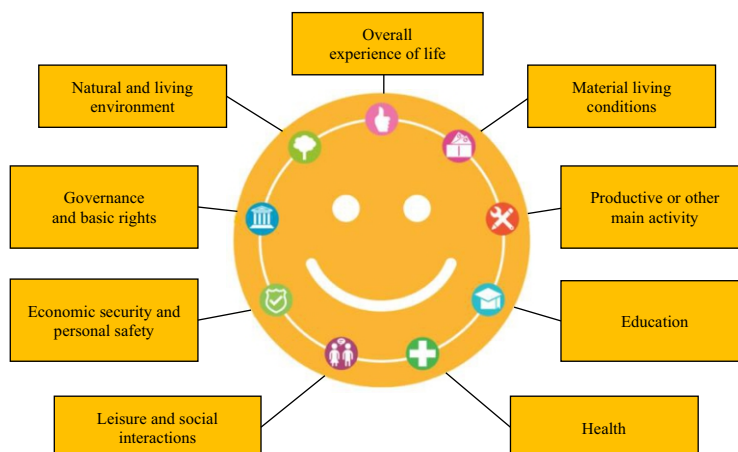

Figure 1. Eurostat Quality of Life Measurements
Source: Compiled by the author based on source data [9]

Along with the aforementioned international organization, there are also national initiatives (New Zealand, Great Britain, Germany, Italy, etc.) with a similar approach to research and measurement of quality of life.

In 2003, in response to growing pressure on urban communities, concern about the urbanization consequences and its impact on the wellbeing of population, New Zealand initiated a joint local government research Quality of Life Project. A quality of life of New Zealanders is being monitored on the basis of a survey every two years on a multitude of indicators combined into eleven aspects: 1) overall quality of life, 2) built and natural environment, 3) housing, 4) transport, 5) health and wellbeing, 6) crime, safety and local issues, 7) community, culture and social networks, 8) climate change, 9) economic wellbeing, 10) Council processes, and 11) impact of COVID-19. It is worth noting that the 2020 report included five issues specifically related to the COVID-19 pandemic in such aspects as public transport, employment and economic wellbeing. Local authorities use survey results to keep people informed of their policies and to plan responses to population growth, to monitor progress in achieving strategic social, cultural, environmental, and economic goals [13].

In 2010, David Cameron, the then Prime Minister of the United Kingdom, in his speech for new ways of measuring social progress, noting that "progress must be measured not just by how our economy is growing, but by how our lives are improving, not just by our standard of living, but by our quality of life," instructed the Office for National Statistics (hereinafter to as ONS) to develop a Program for Measuring National Wellbeing as a basis for a new policy [14]. In 2011, ONS has started to include issues related to subjective wellbeing in integrated household survey. Later, a report was presented according to which measurement of wellbeing in the UK covers ten aspects, including both objective and subjective indicators of quality of life: personal wellbeing, our relationships, health, what we do, where we live, personal finance, economy, education and skills, governance, and environment. Along with this, ONS has developed an interactive web application Wheel of Measures, where users can navigate between various indicators of the subject area and see their development in figures and diagrams [15].

In December 2013, the ruling political parties of Germany (the Christian Democratic Union, the Christian Social Union and the Social Democratic Party of Germany) stated the following in their Coalition Agreement: "We want to align our policy more closely with the values and hopes of German citizens, and therefore we shall conduct a dialogue to understand their views on quality of life issues. [...] We shall use this dialogue as a basis for developing a system of indicators for reporting on the quality of life in Germany. This system will regularly provide clear and understandable data on wellbeing in Germany and the progress made in efforts to improve it." [16] Accordingly, the government's strategy for ensuring wellbeing in Germany began with a six-month consultation process with interested citizens in the period between April and October 2015. The active commitment of all public groups (charities, various trade unions, churches and religious groups, educational centers, etc.), has allowed organization of 203 events on the national dialogue of wellbeing in Germany with about 15,750 people attending through online dialogue or by filling in postcards and coupons. Taking into account major national and international studies on quality of life, based on the results obtained during the consultative national dialogue with citizens, the Federal Government has selected 46 indicators that could be used to represent the state and development of wellbeing in twelve dimensions. These dimensions are arranged according to

aspects that either directly affect people's lives, describe the environment in which they live, or form a national or global structure.: Our Life, Our Environment, Our Country. [17] When observed over time, these indicators demonstrate the way relevant economic, social, environmental and political goals, conditions and structures have been developing, which allows to determine whether specific aspects of wellbeing in Germany have improved, whether they have remained the same or worsened. This approach allows us to describe wellbeing as a comprehensive and multifaceted concept that covers everything from individual experience to global conditions.

In 2010, the National Council for Economics and Labor (Il Consiglio Nazionale dell'Economia e del Lavoro, hereinafter referred to as CNEL) and the National Institute of Statistics (Istituto Nazionale di Statistica, hereinafter referred to as Istat) of Italy committed to developing indicators that characterize the wellbeing of Italians. To achieve this, along with experts from various aspects contributing to wellbeing, trade unions, representatives of business circles and civil society were involved. In 2013, the first report, Equitable and Sustainable Wellbeing (Benessere equo e sostenibile, hereinafter referred to as BES), was presented [18], which identified 12 domains of measuring wellbeing based on 153 indicators aimed at making the country more aware of its strengths and determining the goals in both short and long terms of development and becoming a kind of "statistical Constitution" capable of indicating direction of progress shared by Italian society [19]. Also of note is that since 2016, Italy's Budget Law requires that the annual economic and financial document (Documento di Economia e Finanza, the document on a three-year planning horizon that sets the budget framework, hereinafter referred to as DEF) contain an analysis of a dozen indicators from the BES report and that the Minister of Economy and Finance report to Parliament with updated forecasts for the following years on each of the indicators considering new measures contained in the budget for this year [20].

The second approach is to build an index of quality of life (wellbeing). The use of indexes is applicable where cause-and-effect relationships are well traced. There are several variants: the adjusted GDP index, the subjective wellbeing index and the composite wellbeing index. When constructing the adjusted GDP index, relevant factors affecting wellbeing are added to or subtracted from national income. Case in point, the Australian HALE Wellbeing Index (Herald/Age Lateral Economics Index of Wellbeing) created by Lateral Economics, the community of economics and social policy professionals. This index expands national accounts by including and excluding natural and human capital. Because calculating it, along with economic aspects (net national income, education, environment, inequality in income distribution) measured in monetary terms, considers non-economic aspects (health, environmental suitability, job-related satisfaction, political capital, social capital), it was necessary to somehow express them in monetary terms to use as a summand or deductible from national income. The monetary equivalent of non-economic aspects, as a rule, would be obtained on the basis of subjective surveys of wellbeing. For instance, for obesity, which is one of the health indicators, a person's income's reduction limits were investigated to get a decrease in wellbeing similar to what happens when diagnosed with obesity. As a result, poor health (mental illness and obesity), employment problems (excessive employment first, followed by unemployment and underemployment), depletion of natural capital, and inequality were found to reduce national income most of all in monetary terms [21]. The advantage of adjusted GDP indices is that they allow tracking long-term trends and making international comparisons. However, an arbitrary judgment of the relative importance of various factors to be included and affecting wellbeing can lead to biased results [11].

Notable examples of subjective wellbeing indices are the Gallup-Healthways Global Wellbeing Index, the general assessment of perception of quality of life (the World Health Organization Quality of Life-100), the World Happiness Report Ranking of Happiness, etc. The World Happiness Report (hereinafter referred to as the Report) is a landmark survey on the state of global happiness, in which world countries are assessed by how happy people consider themselves.

The measurement of subjective wellbeing is based on three main indicators: life assessments, positive and negative emotions. To assess happiness or subjective wellbeing, the Report mainly uses data from the Gallup World Survey collected from people of more than 150 world countries where they are asked to rate their current life on the Cantril Life Ladder scale from 0 to 10 with the worst possible life being 0 and the best being 10. To explain the differences in the level of happiness in different countries, six main variables are used: GDP per capita, social support, healthy life expectancy, freedom of choice in life, generosity, and perception of corruption. These life factor variables used in the reports reflect determinants that explain differences at the national level in quality of life assessments. In addition to ranking countries by happiness and wellbeing, each Report focuses on a specific topic. For instance, one of the chapters of the World Happiness 2020 Report explores empirical relationship between Sustainable Development Goals (SDGs) and subjective wellbeing indicators [22]. A conceptual model, which explores the pathways between sustainable development and subjective wellbeing (hereinafter referred to as SW) shows that as countries become developed, higher SDG indicators correlate more strongly with higher SW indicators. This means that economic growth is an important driver of wellbeing in the early stages, but becomes less significant in the later stages of the economic development cycle. In other words, as countries become richer, the subjective wellbeing of their citizens stagnates, unless further economic growth is more sustainable, e.g., by eliminating inequality and improving environment.

The 2021 report focuses on the impact of COVID-19 on structure and quality of life, as well as an assessment of how governments around the world are coping with the pandemic. Research results show that confidence is a key factor linking happiness and control over COVID-19. Societies with higher confidence in public institutions and greater income equality have been more successful in the fight against COVID-19 in terms of mortality rates in 2020. Countries with lower income inequality had significantly lower COVID-19 mortality rates as well. This is partly due to the fact that high social confidence is usually combined with lower income inequality. Accordingly, to show that the index of confidence in government represents more than just the absence of corruption, adding a specific measure of institutional confidence to the main six variables explaining wellbeing, the influence of institutions is now divided between the new variable and the usual perception of corruption in business and government [23].

Composite indexes are one of the tools for aggregating large arrays of both objective and subjective data in certain areas of quality of life. It is worth noting that there is no consensus among researchers on what a composite index should look like in terms of main aspects and indicators measuring them, or methodology of construction, that is, what concerns normalization, weighing, aggregation of aspects and indicators, etc. A common approach is to assign equal weights to all sub-indices or to assign them in accordance with an expert assessment of the importance/significance of individual indicators and components. Various combinations of dedicated meters are used in life quality management. Their analysis allows highlighting limitations and advantages of each quality of life index. In this regard, in 1990, a group of economists led by Pakistani scientist Mahbub ul Haq attempted a comprehensive assessment of socio-economic development of countries and for the first time ever published a study that defines conceptual provisions of the Human Development Index (HDI) as an integral international indicator of the quality of life. Since the same year, HDI has been included in the United Nations Development Programme (UNDP) system of indicators. The HDI was designed to emphasize that people and their abilities should be the main criteria for assessing development of a country, not just economic growth. It is a standard tool for the general comparison of level and quality of life of different countries and regions, and can be used to assess the choice of national policies, asking how two countries with the same level of GNI per capita can ultimately get different human development results. The Human Development Index is a composite indicator of average achievements in three key aspects of human development: a long and healthy life, knowledge, and a decent standard of living (Figure 2).

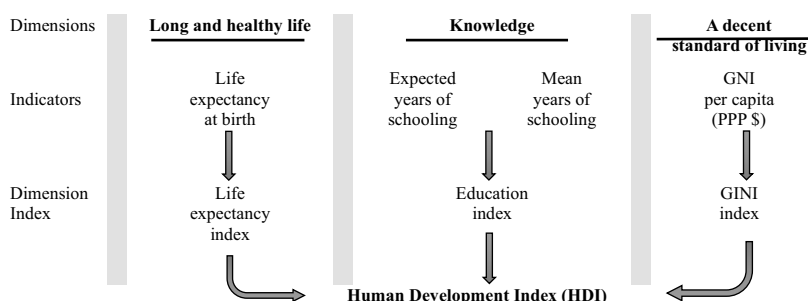

Figure 1. Calculation of Human Development Indices

Source. Compiled by the author based on source data [24]

The Legatum Group, the largest independent British private investment company, of which the Legatum Institute is a part, has been calculating The Legatum Prosperity Index since 2007 that measures national prosperity based on institutional, economic, and social wellbeing and is designed to help governments determine growth and development priorities. The index is calculated for 167 countries according to a dozen main criteria (Table 1) supported by 67 elements and grouped into three areas required for prosperity: inclusive societies, open economies, and empowered people. The Index uses 300 different indicators (both objective and subjective) from more than 70 different data sources [25].

Table 1. Top-5 Countries and Kazakhstan's Position in the Ranking on Prosperity Index and Its Main Criteria for 2021

Страна	Inclusive Societies				Open Economies				Empowered People				2011	2020	2021
	Safety & Security	Personal Freedom	Governance	Social Capital	Investment Environment	Enterprise Conditions	Infrastructure & Market Access	Economic Quality	Living Conditions	Health	Education	Natural Environment	The Prosperity Index		
Denmark	7	2	2	1	4	5	9	8	3	18	3	8	3	1	1
Norway	1	1	3	2	5	9	19	11	7	4	10	10	2	2	2
Sweden	10	3	6	5	8	16	6	7	5	10	14	1	1	5	3
Finland	18	4	1	3	3	11	10	19	9	14	4	2	4	4	4
Switzerland	2	10	7	9	13	2	13	1	6	13	8	7	5	3	5
Kazakhstan	87	135	103	46	59	74	79	44	54	71	35	119	77	64	64

Source. Compiled by the author based on source data [26]

The index rating divides all countries into four groups: (1) high level of prosperity, (2) level of prosperity above average, (3) level of prosperity below average, and (4) low level of prosperity. The most prosperous countries are those with open economies, inclusive societies, strong institutions, and empowered people who are healthy, educated, and safe. As of 2021, 167 countries and territories were ranked and Scandinavian countries occupy the top five positions with Denmark topping the list both in general and in Europe; Singapore in Asia (14th overall), and Canada in the Americas (15th overall). Kazakhstan occupies 64th position in 2021 rising by 13 places compared to a decade ago, and thereby is included in the group of countries with an above-average level of prosperity. Kazakhstan's "weak points" are personal freedom, governance, and natural environment (135th, 103rd and 119th places). Above all, our country has succeeded in education (35th place). Remaining indicators show average level.

It is worth noting that composite indexes are subject to significant researcher criticism. In addition to subjectivity of selection of wellbeing aspects and indicators measuring them (just as in dashboard construction), the problem is selection of weight values for various index components. Despite the criticism, the composite index value lies in the possibility of combining a large array of data differing in quantitative measures (units of measurement) into a single indicator that allows getting a holistic view of quality of life in a certain territory and providing technical convenience for intercountry, interregional, or intercity comparison of obtained integral values. [27].

To sum up, we believe a reasonable solution that could reconcile followers of two approaches to measuring quality of life is to simultaneously build a "dashboard" based on integral indicators on key aspects of wellbeing that society considers important, and a composite wellbeing index. The exact composite index is based on transparent trends characterizing quality of life indicators, which provide an opportunity to determine the reasons for its change and to identify the required actions. Due to this, the value of the index, by drawing attention to main existing society issues and increasing the level of stakeholder awareness, will indicate the efficiency of decision-makers in effective life quality management. Concurrently, the "dashboard" will act as an analytical interactive tool able to analyze data in accordance with the tasks set and integrate the resulting indicators into the program documents of the relevant areas. However, in today's Kazakhstan, the "dashboard" contains only subjective data, and measured quality of life index may still not correspond to the actual state of wellbeing due to the limited set of indicators of the methodology used. In view of this, Table 2 provides an overview of options for structuring quality of life in foreign and domestic studies.

As Table 2 shows, despite the fact that quality of life indicators in above-mentioned countries are being developed and systematized according to the required key aspects, to ensure and show a broad and fair coverage considering current level of wellbeing and in accordance with own socio-economic and environmental development, the overwhelming part of citizens recognizes the following structural blocks as main ones: healthcare, education, material living conditions, employment, environment, safety, leisure, culture and sports, institutions, participation and rights, social support, environment, safety, leisure, culture and sports, institutions, participation and rights, and social support.

Table 2. Criteria for Quality of Life in Foreign and Domestic Studies

Aspects (structural blocks) of quality of life	Nº	Countries and international organizations											Source. Compiled by the author based on source data [5,9,12,15,17,19,22,24, 25,28,29,30,31,32,33,34,35,36,37,38,39,40,41,42,43,44]
		Sweden	Denmark	Norway	The Economist Intelligence Unit	New Economics Foundation	Social Progress Imperative	Legatum Institute	World Health Organization	Eurostat	OECD	UN	
Healthcare	1	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Education	2	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Material living conditions	3	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Employment	4	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Environment	5	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Safety	6	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Leisure, culture and sports	7	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Institutions, participation and rights	8	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Social support	9	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Infrastructure	10	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Digitalization	11	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Inclusiveness	12	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Personal well-being	13	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	

Table 2. Criteria for Quality of Life in Foreign and Domestic Studies

Countries and international organizations	Kazakhstan	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Russia	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	USA	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Italy	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Spain	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	France	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Germany	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Great Britain	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Canada	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	New Zealand	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Australia	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Iceland	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Aspects (structural blocks) of quality of life		Healthcare	Education	Material living conditions	Employment	Environment	Safety	Leisure, culture and sports	Institutions, participation and rights	Social support	Infrastructure	Digitalization	Inclusiveness	Personal well-being
№		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Discussion

Among highlighted aspects of quality of life, we would like to note some indicators, the use of which will more correctly determine changes in wellbeing of citizens and identify potential gaps for addressing both existing and emerging socio-economic and environmental issues in the future. For instance, instead of average salary, we suggest such indicators as median income and real net national disposable income per capita, which demonstrate the actual level of income and determine the trend of increasing stratification of society between industries, positions, regions, urban, and rural areas. It is also important to note volatility of inflation mainly associated with an increase in food prices and a decrease in purchasing power of monetary incomes against the background of exposure to fluctuations in the exchange rate of the national currency, as well as logistical problems in the new conditions of sanctions and restrictions on the movement of capital. Along with this, there is a continuing trend towards an increase in the cost of square meters of real estate, which leads to an excessive burden of housing costs from household disposable income. Today, for the majority of Kazakhstan citizens, the purchase of housing is a difficult task, since housing costs take the great weight of earnings.

Also, it is important to highlight such indicators as quality of public roads in urban agglomerations and rural access to roads, satisfaction with roads and highways, which demonstrate one of significant social issues. Not to mention low quality annual, partial repair of highways in regional centers and cities. Rural areas still lack paved roads, which should receive closer attention of relevant state authorities. Another indicator with similar problems of poor quality and lack of full coverage in rural settlements is broadband Internet, relevance of which has increased dramatically during the pandemic. Problems with the coverage of territories and connection stability causes a situation of "digital inequality," which to a certain extent leads to income inequality. In this regard, affordable mobile connection and availability of high-speed Internet, being strategically important tasks in the digital development of the country, are one of the main criteria and living standards. Of particular note are such environmental indicators as greenhouse gas emissions, level of air pollution by solid particles and the share of renewable energy sources (RES) in total consumption. Along with high dependence on coal in the process of electricity and heat production, Kazakhstan faces high greenhouse gas emissions (top 30 in terms of emissions), increased air pollution, insufficient funds to invest in renewable energy sources, accordingly, not a high share of RES in the total energy balance, and other difficulties on the way to transitioning to carbon neutrality.

Conclusions

To summarize, it is worth noting that the above-mentioned and other problems related to the quality of people's lives and the proper response of those responsible for their timely solutions through feedback show the degree of beneficial influence on efficiency of the state's policy of managing quality of life, which in turn gradually strengthens quality of institutional infrastructure of the state as a whole, including on the basis of the growth of public confidence in political and judicial system, law enforcement agencies, financial institutions, and other government institutions. In this regard, when adapting the best international experience of public management of quality of life, Kazakhstan needs to apply a systematic approach that considers not only the prevailing global trends, but also the opinion of citizens, the country's national interests, the best traditions of a formed model of public administration, as well as the level of current political, socio-economic, and moral development of society as a whole.

REFERENCES 1:

1. Durand, M. (2018). Countries' Experiences with Well-being and Happiness Metrics. Global Happiness Policy Report, 200–243. [Electronic resource]. URL: https://s3.amazonaws.com/ghc-2018/GHC_Ch8.pdf
2. Exton, C., & Shinwell, M. (2018). Policy use of well-being metrics: Describing Countries' Experiences. OECD Statistics Working Papers. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.1787/d98eb8ed-en>
3. Brandt, N., Exton, C & Fleischer, L. (2022). Well-being at the heart of policy: lessons from national initiatives around the OECD. Forum for a New Economy, 1, 21. [Electronic resource]. URL: <https://newforum.org/wp-content/uploads/2022/02/FNE-BP01-2022.pdf>
4. Hawkins, J. (2014). The Four Approaches to Measuring Wellbeing. In Measuring and Promoting Wellbeing: How Important is Economic Growth? ANU Press. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.22459/mpw.04.2014.07>
5. United Nations. (2021). The Sustainable Development Goals Report 2021. United Nations publication issued by the Department of Economic and Social Affairs, 1–64. [Electronic resource]. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2021.pdf>
6. БНС АСПИР РК. (2022). Мониторинг целей устойчивого развития до 2030 года. Национальная платформа отчетности по ЦУР. [Электронный ресурс]. URL: <https://kazstat.github.io/sdg-site-kazstat/ru/>
7. Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S. (2020). Happiness and the Quality of Government. SSRN Electronic Journal. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3710415>
8. Quitau, J. C. (2015). Documentation of statistics for Quality of Life Indicators 2015. Statistics Denmark, 9. [Electronic resource]. URL: <https://www.statbank.dk/2557>
9. Graham, C., Comin, F. & Anand, P. (2018). The Global Analysis of Wellbeing Report 2018. From Measurement to Policy and practice. Oxford, Oxford Foundation for Knowledge Exchange, 39. [Electronic resource]. URL: <http://globalwellbeingreport.org>
10. БНС АСПИР РК. (2012). Качество жизни населения. Департамент статистики труда и уровня жизни, 10-03/507. [Электронный ресурс]. URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/64/statistic/5>
11. Drabsch, T. (2012). Measuring wellbeing. NSW Parliamentary Research Service. Briefing Paper, 4, 45. [Electronic resource]. URL: <https://www.parliament.nsw.gov.au/researchpapers/Documents/measuring-wellbeing/Wellbeing.pdf>
12. European Statistical Office. (2017). Final report of the expert group on quality of life indicators. (p. 119). [Electronic resource]. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-reports/-/KS-FT-17-004>
13. Nielsen. (2020). Quality of Life survey 2020: Technical report. A report prepared on behalf of Auckland Council, Wellington City Council, Christchurch City Council, and Dunedin City Council, 56. [Electronic resource]. URL: <http://www.qualityoflifeproject.govt.nz/pdfs/QoL-Tech-Report-2020-FINAL.pdf>
14. Graham, C., Comin, F. & Anand, P. (2018). The Global Analysis of Wellbeing Report 2018. From Measurement to Policy and practice. Oxford, Oxford Foundation for Knowledge Exchange, 39. [Electronic resource]. URL: <http://globalwellbeingreport.org>
15. Mancossi, S., Randall, C. (2018). Measuring National Well-being: Quality of Life in the UK, 2018. Office for National Statistics, 12. [Electronic resource]. URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/wellbeing/articles/measuringnationalwellbeing/qualityoflifeintheuk2018>
16. Merkel, A., Seehofer, H., Gabriel, S., Kauder, V., Hasselfeldt, G., Steinmeier, F.W., Gröhe, H., Dobrindt, A., Nahles, A. (2013). Deutschlands zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. Union Betriebs-GmbH Egermannstraße 2 53359, 130. [Elektronische Ressource]. URL: <https://archiv.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf>
17. The Federal Government. (2017). Government Report on Wellbeing in Germany. Berlin: Federal Press Office, 234. [Electronic resource]. URL: <https://www.gut-leben-in-deutschland.de/downloads/Government-Report-on-Wellbeing-in-Germany.pdf>
18. CNEL & Istat. (2013). Il Benessere Equo e Sostenibile in Italia. Tipolitografia CSR, 272. [Risorsa elettronica]. URL: https://www.istat.it/it/files/2013/03/bes_2013.pdf
19. Mignolli, N., Albanesi, M., Balzano, P., Franzò, A. & Barletta, S. (2021). Il Benessere Equo e Sostenibile in Italia. Istituto nazionale di statistica, 241. [Risorsa elettronica]. URL: https://www.istat.it/it/files/2022/04/BES_2021.pdf
20. LEGGE 4 agosto 2016, n. 163. Modifiche alla legge 31 dicembre 2009, n. 196, concernenti il contenuto della legge di bilancio, in attuazione dell'articolo 15 della legge 24 dicembre 2012, n. 243. (16G00174). [Risorsa elettronica]. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/2016/08/25/198/sg/pdf>
21. Кислицына О.А. (2016). Подходы к измерению прогресса и качества жизни (благополучия). Экономический анализ: теория и практика, (10 (457)), 28-38.
22. Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., & De Neve, J.-E. (2020). World Happiness Report 2020. The World Happiness Report 2020, 202. [Electronic resource]. URL: <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2020/WHR20.pdf>
23. Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., & De Neve, J.-E. (2021). World Happiness Report 2021. World Happiness Report 2021, 212. [Electronic resource]. URL: <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2021/WHR+21.pdf>
24. United Nations Development Programme. (2020). Technical note 1. Human Development Index. Human Development Report, 2-4. [Electronic resource]. URL: http://www.cartostat.eu/dr=2020_developpement_humain/E/hdr2020_technical_notes.pdf
25. The Legatum Institute. (2021). Defining Prosperity. The Legatum Institute Foundation, 21. [Electronic resource]. URL: https://docs.prosperity.com/7916/3643/4205/The_2021_Methodology_-_Part_1_-_Defining_Prosperty.pdf
26. The Legatum Institute. (2021). The Legatum Prosperity Index: A tool for transformation. The Legatum Institute Foundation, 99. [Electronic resource]. URL: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4429
27. Хотман О. В. (2021). Композитные индексы как инструмент измерения качества жизни населения. VII Международная научно-практическая конференция «Стратегии развития социальных общностей, институтов и территорий». Екатеринбург: Издательство Уральского университета, Том 1, 161-167. [Электронный ресурс]. URL: <https://elar.urfu.ru/handle/10995/103457>
28. OECD. (2020). Better Life Index. OECD.Stat. [Electronic resource]. URL: <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=BLI>
29. WHO. (1998). WHOQOL: measuring quality of life. Psychol Med, 28(3), 551–558. [Electronic resource]. URL: <https://www.who.int/tools/whoqol>
30. Social Progress Imperative. (2021). 2021 Social Progress Index Executive Summary. 2021 Social Progress Index, 1-20. [Electronic resource]. URL: <https://www.socialprogress.org/static/9e62d6c031f30344f34683259839760d/2021%20Social%20Progress%20Index%20Executive%20Summary-compressed.pdf>
31. Wellbeing Economy Alliance (WEAll). (2021). How Happy is the Planet. NEF, 1–12. [Electronic resource]. URL: <https://happyplanetindex.org/wp-content/themes/hpi/public/downloads/happy-planet-index-briefing-paper.pdf>
32. The Economist Intelligence Unit. (2005). Quality-of-life index. EIU, 1-4. [Electronic resource]. URL: https://www.economist.com/media/pdf/quality_of_life.pdf
33. Nes, R. B., Hansen, T. & Barstad, A. (2018). Livskvalitet – Anbefalinger for et bedre målesystem. Oslo: Helsedirektoratet, IS-2727, 243. [Elektronisk ressurs]. URL: <https://www.fhi.no/publ/2018/livskvalitet-anbefalinger-for-et-bedre-malesystem/>
34. Betänkande av Utredningen om mått på livskvalitet. (2015). Får vi det bättre? Om mått på livskvalitet. Stockholm: Sveriges Offentliga Utredningar, 151. [Elektronisk ressurs]. URL: <https://www.regeringen.se/49c72e/contentassets/dbb4c911287747b3943b4f61cf2b344f/far-vi-det-battere-om-matt-pa-livskvalitet-pf>
35. Government of Iceland. (2019). Indicators for Measuring Well-being. Prime Minister's Office, 10. [Electronic resource]. URL: https://www.stjomarradid.is/library/01-Frettatengt-myndir-og-skrar/FOR/lifsgisjoli-frett/hagsaeldi-og_lifsgaedi.pdf
36. Australian Institute of Health and Welfare. (2021). Australia's welfare 2021 data insights. Australia's welfare series no.15. Cat. no. AUS 236. Canberra: AIHW, 241. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.25816/zghn-md15>

37. New Zealand Treasury. (2021). The Living Standards Framework 2021. The Treasury, 69. [Electronic resource]. URL: <https://www.treasury.govt.nz/sites/default/files/2021-10/tp-living-standards-framework-2021.pdf>
38. Government of Canada. (2021). Toward a Quality of Life Strategy for Canada. Department of Finance Canada, 36. [Electronic resource]. URL: <https://www.canada.ca/en/department-finance/services/publications/measuring-what-matters-toward-quality-life-strategy-canada.html#Toc61968289>
39. Canadian Index of Wellbeing. (2016). How are Canadians Really Doing? University of Waterloo, Faculty of Applied Health Sciences, 90. [Electronic resource]. URL: <https://uwaterloo.ca/canadian-index-wellbeing/>
40. Giesselmann, M., Hilmer, R., Siegel, N.A., Wagner, G.G. (2013). Measuring Well-Being: W3 Indicators to Complement GDP. DIW Economic Bulletin, 5, 10-19. [Electronic resource]. URL: https://www.konsortswd.de/wp-content/uploads/RatSWD_WP_217.pdf
41. Reynard, R. (2016). La qualité de vie dans les territoires français. Revue de l'OFCE, 145, 33-48. [Ressource électronique]. URL: <https://doi.org/10.3917/reof.145.0033>
42. Instituto Nacional de Estadística. (2021). Indicador Multidimensional de Calidad de Vida (IMCV) – Proyecto Técnico. Subdirección General de Estadísticas Sociodemográficas, 14. [Recurso electrónico]. URL: https://www.ine.es/experimental/imcv/exp_calidad_vida_multi.pdf
43. U.S. General Accounting Office & The National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2003). Forum on Key National Indicators: Assessing the Nation's Position and Progress. GAO-03-672SP, 66. [Electronic resource]. URL: <https://www.gao.gov/assets/gao-03-672sp.pdf>
44. Назаренко М. (2021). АСИ представило результаты рейтинга качества жизни в регионах. Агентство стратегических инициатив. [Электронный ресурс]. URL: <https://asi.ru/upload/docs/indicators.pdf>

REFERENCES 2:

1. Durand, M. (2018). Countries' Experiences with Well-being and Happiness Metrics. Global Happiness Policy Report, 200–243. [Electronic resource]. URL: https://s3.amazonaws.com/ghc-2018/GHC_Ch8.pdf
2. Exton, C., & Shinwell, M. (2018). Policy use of well-being metrics: Describing Countries' Experiences. OECD Statistics Working Papers. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.1787/d98eb8ed-en>
3. Brandt, N., Exton, C & Fleischer, L. (2022). Well-being at the heart of policy: lessons from national initiatives around the OECD. Forum for a New Economy, 1, 21. [Electronic resource]. URL: <https://newforum.org/wp-content/uploads/2022/02/FNE-BP01-2022.pdf>
4. Hawkins, J. (2014). The Four Approaches to Measuring Wellbeing. In Measuring and Promoting Wellbeing: How Important is Economic Growth? ANU Press. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.22459/mpw.04.2014.07>
5. United Nations. (2021). The Sustainable Development Goals Report 2021. United Nations publication issued by the Department of Economic and Social Affairs, 1–64. [Electronic resource]. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2021.pdf>
6. BNS ASP&R RK. (2022). Monitoring tselei ustoychivogo razvitiya do 2030 goda. Natsionalnaya platforma otchetnosti po TSUR. [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://kazstat.github.io/sdg-site-kazstat/ru/>
7. Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S. (2020). Happiness and the Quality of Government. SSRN Electronic Journal. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3710415>
8. Quitau, J. C. (2015). Documentation of statistics for Quality of Life Indicators 2015. Statistics Denmark, 9. [Electronic resource]. URL: <https://www.statbank.dk/2557>
9. Graham, C., Comin, F. & Anand, P. (2018). The Global Analysis of Wellbeing Report 2018. From Measurement to Policy and practice. Oxford, Oxford Foundation for Knowledge Exchange, 39. [Electronic resource]. URL: <http://globalwellbeingreport.org>
10. BNS ASP&R RK. (2012). Kachestvo zhizni naseleniya. Departament statistiki truda i urovnya zhizni, 10-03/507. [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/64/statistic/5>
11. Drabsch, T. (2012). Measuring wellbeing. NSW Parliamentary Research Service. Briefing Paper, 4, 45. [Electronic resource]. URL: <https://www.parliament.nsw.gov.au/researchpapers/Documents/measuring-wellbeing/Wellbeing.pdf>
12. European Statistical Office. (2017). Final report of the expert group on quality of life indicators. (p. 119). [Electronic resource]. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-reports/-/KS-FT-17-004>
13. Nielsen. (2020). Quality of Life survey 2020: Technical report. A report prepared on behalf of Auckland Council, Wellington City Council, Christchurch City Council, and Dunedin City Council, 56. [Electronic resource]. URL: <http://www.qualityoflifeproject.govt.nz/pdfs/QoL-Tech-Report-2020-FINAL.pdf>
14. Graham, C., Comin, F. & Anand, P. (2018). The Global Analysis of Wellbeing Report 2018. From Measurement to Policy and practice. Oxford, Oxford Foundation for Knowledge Exchange, 39. [Electronic resource]. URL: <http://globalwellbeingreport.org>
15. Manclossi, S., Randall, C. (2018). Measuring National Well-being: Quality of Life in the UK, 2018. Office for National Statistics, 12. [Electronic resource]. URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/wellbeing/articles/measuringnationalwellbeing/qualityoflifeintheuk2018>
16. Merkel, A., Seehofer, H., Gabriel, S., Kauder, V., Hasselfeldt, G., Steinmeier, F.W., Gröhe, H., Dobrindt, A., Nahles, A. (2013). Formirovanie budushchego Germanii. Soglasheniye o koalitsii mezhdru KHDS, KHSS I SDPG. Union Betriebs-GmbH Egermannstraße 2 53359, 130. [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://archiv.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf>
17. The Federal Government. (2017). Government Report on Wellbeing in Germany. Berlin: Federal Press Office, 234. [Electronic resource]. URL: <https://www.gut-leben-in-deutschland.de/downloads/Government-Report-on-Wellbeing-in-Germany.pdf>
18. CNEL & Istat. (2013). Spravedlivoie i ustoychivoie blagopoluchie v Italii. Tipolitografiya CSR, 272. [Jelektronnyj resurs]. URL: https://www.istat.it/it/files/2013/03/bes_2013.pdf
19. Mignolli, N., Albanesi, M., Balzano, P., Franzò, A. & Barletta, S. (2021). Spravedlivoie i ustoychivoie blagopoluchie v Italii. Nacionalnyj institut statistiki, 241. [Jelektronnyj resurs]. URL: https://www.istat.it/it/files/2022/04/BES_2021.pdf
20. Zakon ot 4 avgusta 2016 goda № 163. Izmeneniya v zakon ot 31 dekabrya 2009 goda, № 196, kasayushchikhsya sodержaniya Zakona «O byudzhete Italii» v sootvetstvii so stat'ei 15 Zakona ot 24 dekabrya 2012 goda, № 243. (16G00174). [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/2016/08/25/198/sg/pdf>
21. Kisilitsyna O.A. (2016). Podkhody k izmereniyu progressa i kachestva zhizni (blagopoluchiya). Ehkonomicheskii analiz: teoriya i praktika, (10 (457)), 28-38.
22. Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., & De Neve, J.-E. (2020). World Happiness Report 2020. The World Happiness Report 2020, 202. [Electronic resource]. URL: <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2020/WHR20.pdf>
23. Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., & De Neve, J.-E. (2021). World Happiness Report 2021. World Happiness Report 2021, 212. [Electronic resource]. URL: <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2021/WHR+21.pdf>
24. United Nations Development Programme. (2020). Technical note 1. Human Development Index. Human Development Report, 2-4. [Electronic resource]. URL: http://www.cartostat.eu/dr=2020_developpement_humain/E/hdr2020_technical_notes.pdf
25. The Legatum Institute. (2021). Defining Prosperity. The Legatum Institute Foundation, 21. [Electronic resource]. URL: https://docs.prosperity.com/7916/3643/4205/The_2021_Methodology_-_Part_1_-_Defining_Prosperty.pdf
26. The Legatum Institute. (2021). The Legatum Prosperity Index: A tool for transformation. The Legatum Institute Foundation, 99. [Electronic resource]. URL: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4429
27. Notman O. V. (2021). Kompozitnye indeksy kak instrument izmereniya kachestva zhizni naseleniya. VII Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya «Strategii razvitiya sotsialnykh obshchnostei, institutov i territorii». Ekaterinburg: Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta, Tom 1, 161-167. [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://elar.urfu.ru/handle/10995/103457>

28. OECD. (2020). Better Life Index. OECD.Stat. [Electronic resource]. URL: <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=BLI>
29. WHO. (1998). WHOQOL: measuring quality of life. Psychol Med, 28(3), 551–558. [Electronic resource]. URL: <https://www.who.int/tools/whoqol>
30. Social Progress Imperative. (2021). 2021 Social Progress Index Executive Summary. 2021 Social Progress Index, 1-20. [Electronic resource]. URL: <https://www.socialprogress.org/static/9e62d6c031f30344f34683259839760d/2021%20Social%20Progress%20Index%20Executive%20Summary-compressed.pdf>
31. Wellbeing Economy Alliance (WEAll). (2021). How Happy is the Planet. NEF, 1–12. [Electronic resource]. URL: <https://happyplanetindex.org/wp-content/themes/hpi/public/downloads/happy-planet-index-briefing-paper.pdf>
32. The Economist Intelligence Unit. (2005). Quality-of-life index. EIU, 1-4. [Electronic resource]. URL: https://www.economist.com/media/pdf/quality_of_life.pdf
33. Nes, R. B., Hansen, T. & Barstad, A. (2018). Kachestvo zhizni – rekomendatsii po sovershenstvovaniyu sistemy izmereniya. Oslo: Upravlenie zdravookhraneniya, IS-2727, 243. [Elektronnyj resurs]. URL: <https://www.fhi.no/publ/2018/livskvalitet-anbefalinger-for-et-bedre-malesystem/>
34. Otchet ob issledovanii pokazatelei kachestva zhizni. (2015). Stanovimsya li my luchshe? O pokazatelyakh kachestva zhizni. Stokgol'm: Publichnye issledovaniya Shvetsii, 151. [Elektronnyj resurs]. URL: <https://www.regeringen.se/49c72e/contentassets/dbb4c911287747b3943b4f61cf2b344f/far-vi-det-bättre-om-matt-pa-livskvalitet.pdf>
35. Government of Iceland. (2019). Indicators for Measuring Well-being. Prime Minister's Office, 10. [Electronic resource]. URL: https://www.stjornarradid.is/library/01-Frettatengt-myndir-og-skrar/FOR/Fylgiskjol-i-frett/Hagsaeld_og_lifsgaedi.pdf
36. Australian Institute of Health and Welfare. (2021). Australia's welfare 2021 data insights. Australia's welfare series no.15. Cat. no. AUS 236. Canberra: AIHW, 241. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.25816/zghn-md15>
37. New Zealand Treasury. (2021). The Living Standards Framework 2021. The Treasury, 69. [Electronic resource]. URL: <https://www.treasury.govt.nz/sites/default/files/2021-10/tp-living-standards-framework-2021.pdf>
38. Government of Canada. (2021). Toward a Quality of Life Strategy for Canada. Department of Finance Canada, 36. [Electronic resource]. URL: <https://www.canada.ca/en/department-finance/services/publications/measuring-what-matters-toward-quality-life-strategy-canada.html#Toc61968289>
39. Canadian Index of Wellbeing. (2016). How are Canadians Really Doing? University of Waterloo, Faculty of Applied Health Sciences, 90. [Electronic resource]. URL: <https://uwaterloo.ca/canadian-index-wellbeing/>
40. Giesselmann, M., Hilmer, R., Siegel, N.A., Wagner, G.G. (2013). Measuring Well-Being: W3 Indicators to Complement GDP. DIW Economic Bulletin, 5, 10-19. [Electronic resource]. URL: https://www.konsortswd.de/wp-content/uploads/RatSWD_WP_217.pdf
41. Reynard, R. (2016). Kachestvo zhizni na frantsuzskikh territoriyakh. Obzor OFCE, 145, 33-48. [Elektronnyj resurs]. URL: <https://doi.org/10.3917/reof.145.0033>
42. Natsional'nyi institut statistiki. (2021). Mnogomernyi pokazatel' kachestva zhizni – MPKZH) - Tekhnicheskii proekt. Glavnoe upravlenie sotsial'no-demograficheskoi statistiki, 14. [Elektronnyj resurs]. URL: https://www.ine.es/experimental/imcv/exp_calidad_vida_multi.pdf
43. U.S. General Accounting Office & The National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2003). Forum on Key National Indicators: Assessing the Nation's Position and Progress. GAO-03-672SP, 66. [Electronic resource]. URL: <https://www.gao.gov/assets/gao-03-672sp.pdf>
44. Nazarenko M. (2021). ASI predstavilo rezul'taty reitinga kachestva zhizni v regionakh. Agentstvo strategicheskikh initsiativ. [Elektronnyj resurs]. URL: <https://asi.ru/upload/docs/indicators.pdf>

ХАЛЫҚТЫҢ ТҰРМЫС САПАСЫН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ МЕН ӘДІСТЕРІ (ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ)

А.М. Рахметова*

э.ғ.д., профессор

«Зерттеулер, талдау

және тиімділікті бағалау» ЖШС

Астана қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: aibota@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8741-0373

Е.Г. Будешов

докторант, Қазтұтынуодағы

Қарағанды университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: yeraly_budeshov@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-1676-2902

Аңдатпа: Тұрмыс сапасы әлеуметтік-экономикалық жүйелерді басқару категориясы болып табылады. Басқарудың тиімділігі қызметті бағалаудың қажетті критерийлерін бөлумен және одан әрі өміше тәртібімен байланысты. Қол жеткізілетін нәтиже критерийлерді таңдаудың оңтайлылығына және одан арғы өмішеге тәуелді. Осыған байланысты мақалада тұрмыс сапасын өмішеудің негізгі тәсілдерлері қарастырылып, олардың артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды. Сондай-ақ, зерттеуде ал-ауқат деңгейі бірішама жоғары елдердегі тұрмыс сапасын объективті, субъективті және интегралды қабылдау негізінде құрылған азаматтардың ал-ауқатын бағалау критерийлері көрсетілген. Халықтың тұрмыс сапасы құрылымын анықтауға қатысты өткізілген теориялық тәсілдерлерді жүйелеудің негізінде халықаралық тәжірибеде ең жиі кездесетін және минималды қажетті деп танылатын тұрмыс сапасының (құрылымдық бөлімдері) аспектілері айқындалды. Ұсынылған құрылымға сәйкес, қорытындылай келе қоғамның өз тұрмыс сапасын жақсартуы бойынша шешімдер қабылдау үдерісіне әсерін күшейтуді және азаматтар ал-ауқатының өзгеруін дұрыс анықтайтын көрсеткіштерді қолдану ұсынылады. Бұл ұсыныс бүгінгі таңдағы Қазақстан халқының өз тұрмыс сапасына деген қанағаттану дәрежесінің жоғары еместігін ескереді, оның себебі халық табысының біркелкі бөлінбеуі; тұрғын үймен қамсыздандыру және несиелік жүктеме; тіршілікті қамтамасыз етудің стратегиялық объектілерінің жай-күйі, оның ішінде жытумен жабдықтау саласында (жыту электр орталықтары) және жалпыға ортақ пайдаланылатын (республикалық, облыстық және аудандық маңызы бар) автомобиль жолдары; республикалық маңызы бар өңірлер мен қалалардағы экологиялық ахуал; сонымен қатар, әлеуметтік-экономикалық институттарға деген сенім деңгейіне теріс әсер ететін тұрмыс сапасының басқа да аспектілерімен байланысты бірқатар жүйелік мәселелерге қатысты болып табылады.

Түйін сөздер: тұрмыс сапа, басқарудың тиімділігі, ақпараттық деректер тақтасы, композиттік ал-ауқат индексі, субъективті ал-ауқат индексі, мемлекеттік институттар, халықтың сенім деңгейі.

КРИТЕРИИ И МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ (МИРОВОЙ ОПЫТ)

А.М. Рахметова *

д.э.н., профессор

ТОО «Центр исследований,
анализа и оценки эффективности»

г. Астана, Республика Казахстан

E-mail: aibota@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8741-0373

Е.Г. Будешов

докторант, Карагандинский

университет Казпотребсоюза

г. Караганда, Республика Казахстан

E-mail: yeraly_budeshov@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-1676-2902

Аннотация: Качество жизни является категорией управления социально-экономическими системами. Эффективность управления связана с выделением необходимых критериев оценки деятельности и дальнейшей процедурой измерения. От оптимальности выбора критериев и дальнейшего измерения зависит достигаемый результат. В связи с этим, в статье рассмотрены основные подходы к измерению качества жизни, определены их достоинства и недостатки. Также, в исследовании выделены критерии оценки благополучия граждан, построенные на основе объективного, субъективного и интегрального восприятия качества жизни в странах с более высоким уровнем благосостояния. На основе проведенной систематизации теоретических подходов к определению структуры качества жизни населения выявлены наиболее часто встречающиеся в международной практике аспекты (структурные блоки) качества жизни, признаваемые как минимально необходимые. В соответствии предложенной структурой, учитывая то, что в Казахстане на сегодняшний день степень удовлетворенности населения качеством своей жизни остается не высокой, поскольку присутствуют ряд системных проблем, связанных с неравномерным распределением доходов населения; обеспеченностью жильем и кредитной нагрузкой; состоянием стратегических объектов жизнеобеспечения, в том числе в сфере теплоснабжения (теплоэлектроцентрали) и автомобильных дорог общего пользования (республиканского, областного и районного значения); экологической обстановкой в регионах и городах республиканского значения и другими аспектами качества жизни, оказывающее негативное влияние на уровень доверия социально-экономическим институтам, в заключении рекомендуется применение показателей, корректно определяющих изменение благополучия граждан и усиление воздействия общества на процесс принятия решений по улучшению качества своей жизни.

Ключевые слова: качество жизни, эффективность управления, информационная панель данных, композитный индекс благополучия, индекс субъективного благополучия, государственные институты, уровень доверия населения.